

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
ORTADOĞU VE İSLAM ÜLKELERİ ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
ORTADOĞU COĞRAFYASI VE JEOPOLİTİĞİ ANABİLİM DALI

**KLASİK JEOPOLİTİK TEORİLERİNİN 2000-2016 YILLARI
ARASINDA ORTADOĞU'YA YANSIMALARI: İRAK, SURİYE, LİBYA VE
TÜRKİYE ÖRNEKLERİ**

Yüksek Lisans Tezi

Ezgi AYDENİZ KORKMAZ

İstanbul, 2019

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
ORTADOĞU VE İSLAM ÜLKELERİ ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
ORTADOĞU COĞRAFYASI VE JEOPOLİTİĞİ ANABİLİM DALI

**KLASİK JEOPOLİTİK TEORİLERİNİN 2000-2016 YILLARI
ARASINDA ORTADOĞU'YA YANSIMALARI: İRAK, SURİYE, LİBYA VE
TÜRKİYE ÖRNEKLERİ**

Yüksek Lisans Tezi

Ezgi AYDENİZ KORKMAZ

Danışman: Doç. Dr. Ali BALCI

İstanbul, 2019

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
ORTADOĞU VE İSLAM ÜLKELERİ ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ

TEZ ONAYI

Enstitümüz Ortadoğu Coğrafyası ve Jeopolitiği Anabilim Dalı Yüksek Lisans öğrencisi 506115821 no'lu Ezgi AYDENİZ KORKMAZ'ın hazırladığı "**Klasik Jeopolitik Teorilerinin 2000 - 2016 Yılları Arasında Ortadoğu'ya Yansımaları: Irak, Suriye, Libya ve Türkiye Örnekleri**" konulu yüksek lisans tezi ile ilgili tez savunması ve sözlü sınavı Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliği'nin 16. maddesi uyarınca 22/07/2015 tarihinde saat 11:00'da yapılmış sorulan sorulara alınan cevaplar sonucunda adayın tezinin KABUL ne ÖYBİRLİĞİ VOYÇOKLUĞUYLA karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	KANAATI	İMZA
Doç. Dr. Ali BALCI	Kabul	
Doç. Dr. Münür BİLGİLİ	Kabul	
Doç. Dr. Mustafa SAĞDIÇ	Kabul	

Yukarıdaki jüri kararı Enstitü Yönetim Kurulu'nun 30.07.2015 tarih ve 2015/18-03 sayılı kararı ile onaylanmıştır.

Orta Doğu ve İslam Ülkeleri Araştırmaları
Enstitüsü Müdürü

Prof. Dr. İsmail Safa ÜSTÜN

-Tez Onayı 3 iş günü içinde ıslak imzalı 3 (üç) kopya halinde Enstitüye teslim edilmelidir.

ÖZET

Jeopolitik, bir devletin coğrafi konumu, doğal kaynakları, demografik yapısı gibi özelliklerinin o devletin dış politikasına nasıl yansıdığıyla ilgilidir. Klasik jeopolitik teoriler ise kalpgâh, kalpgâhı çevreleyen ülkeler ve bunların özellikleri ile denizlere ve havaya hâkim olmanın dış politikaya nasıl yansıdığını açıklamaya çalışan teorilerdir. Aynı zamanda mekân kavramı klasik jeopolitikte önemlidir. Güçlü devletlerin güçlerini devam ettirebilmeleri için mekân arayışları vardır ve bu da politikalarını şekillendirirken zaman zaman şiddete de başvurdukları gerçeğini ortaya çıkarır.

Bu çalışmada, klasik jeopolitik teorilerinin 2000-2016 yılları arasında Irak, Suriye, Libya ve Türkiye’de meydana gelen olaylar ya da ülkelerin mevcut sorunları üzerinden nasıl yansımalarının olduğu incelenmiştir. Irak, Suriye, Libya ve Türkiye’de meydana gelen olaylarda klasik jeopolitiğin etkisinin olduğu görülmüş, çalışmada bu etkilerin nedenlerine inilerek Ortadoğu’ya yansımalarının nasıl olduğuna bakılmıştır. Irak örneğinde, 11 Eylül saldırılarına destek verdiği ve kitle imha silahlarına sahip olduğu gerekçesiyle ve arka planda olan petrol hâkimiyetinden dolayı müdahale gerçekleştirilmiştir. Suriye örneğinde, rejim karşıtları ve rejimin çatışması dünya denkleminde Rusya ve ABD’nin karşı karşıya kalmasına neden olmuştur. İç savaş bölge ülkelerini de derinden etkilemiş, radikal dinci grupların doğuşuna neden olmuştur. Libya’da anti-demokratik rejimin yıkılması ve teröre desteğin önüne geçilmesi bağlamında müdahalede bulunulmuştur ancak yine de arka planda kaynak hâkimiyeti ve Akdeniz’e olan komşuluğu nedeniyle stratejik önemi bulunmaktadır. Türkiye açısından, Irak müdahalesinde Türkiye’nin desteğine kesin gözüyle bakan ABD’nin aradığı şekilde destek bulamaması Tezkere Krizini doğurmuştur. Yıllardır süregelen terör konusunda da ABD’nin Türkiye’ye yardımcı olmaması ilişkileri zora sokmaktadır.

Klasik jeopolitik teoriler, adı her ne kadar klasik olarak geçse de günümüz 21. yüzyıl dünyasında etkilerini göstermektedir. Bunun örnekleri çalışmada sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: jeopolitik, hâkimiyet, kalpgâh, klasik jeopolitik.

ABSTRACT

Geopolitics deals with how a state's characteristics such as its geographical location, its natural resources, its demographic structure are reflected in the foreign policy of that state. As for classical geopolitical theories, they try to explain how the heartland, the surrounding countries, and their characteristics, and the dominance of the seas and the air are reflected in the foreign policy. At the same time, the concept of “Raum” is important in classical geopolitics. Strong states have a search for Raum to sustain their power, and this reveals the fact that they sometimes resort to violence while shaping their policies.

In this study, it is studied that between the years of 2000-2016, how the classical geopolitical theories have reflections in terms of the incidents and current problems in Iraq, Syria, Libya and Turkey. It has been seen that in the events which occurred in Iraq, Syria, Libya and Turkey, classical geopolitics has an effect and in this study the causes of these effects are analyzed on the grounds that how the Middle East is reflected. In the case of Iraq, an intervention was carried out on the grounds that it supported the September 11 attackers and possessed weapons of mass destruction and oil control in the background. In the case of Syria, the conflict of the opponents and the regime has caused Russia and the US confrontation in the world equation. The civil war deeply affected the countries of the region as well, causing the emergence of radical religious groups. Libya has been intervened in the context of the demolition of anti-democratic regime and support for terrorism, but it also has strategic importance due to its resource dominance and its proximity to the Mediterranean. With regard to Turkey, USA took it for granted that Turkey would support the US intervention in Iraq but as Turkey did not give the expected support, it led to the Tezkere crisis. As USA did not give support to Turkey for the on-going terrorism problem, it also jeopardizes the relations of the United States and Turkey

Classical geopolitical theories, even though their names are classic, show their effects in today's 21st century world. Examples are presented in this study.

Key Words: geopolitics, dominance, heartland, classical geopolitical.

ÖNSÖZ

Ortadoğu, sahip olduğu kaynakları ve jeopolitik önemi nedeniyle düinden bugüne dünya üzerinde önemli bir bölge olma özelliği taşımaktadır. Nüfusunun gerek mezhepsel gerek etnik karmaşıklığı çeşitli iç savaşlar yaşamasına, dış güçlere olan bağımlılığı da dış müdahalelere açık olmasına neden olmuştur.

Çalışmamızda klasik jeopolitik teorilerin Ortadoğu'ya nasıl etki ettiği tartışılmış ve Ortadoğu coğrafyasındaki dört ülke bu tartışmaya konu olmuştur. 2003 yılı Irak müdahalesi, Suriye iç savaşı, Libya iç savaşı ve Türkiye'de yaşanan terör sorunu ve Tezkere krizi bağlamında değerlendirmelerde bulunulmuştur.

Çalışma sürecimde eserlerimden faydalandığım değerli bölüm başkanımız Prof. Dr. Ramazan Özey'e, tez konu seçimimde fikirleriyle beni yönlendiren Doç. Dr. Münür Bilgili'ye ve tez yazım sürecimde bana destek olan danışmanım Doç. Dr. Ali Balcı'ya teşekkür ve saygılarımı sunarım. Her daim desteklerini üzerimden esirgemeyen aileme teşekkür ederim. Kızım Mihrimah'a sevgilerimle...

İstanbul, 2019

Ezgi AYDENİZ KORKMAZ

İÇİNDEKİLER

Sayfa No.

ÖZET.....	i
ABSTRACT.....	ii
ÖNSÖZ.....	iii
İÇİNDEKİLER.....	iv
ŞEKİL LİSTESİ.....	vi
KISALTMALAR.....	vii
1.GİRİŞ.....	1
1.1.Amaç.....	1
1.2.Kapsam ve Sınırlılıklar.....	3
1.3.Yöntem.....	4
1.3.1.Çalışmanın Metodolojisi.....	4
1.3.2.Verilerin Toplanması ve Analiz Edilmesi.....	4
2.JEOPOLİTİK TANIMI VE KLASİK JEOPOLİTİK TEORİLER.....	5
2.1.Jeopolitik Nedir?.....	5
2.2.Mekân ve Klasik Jeopolitik.....	8
2.3.Klasik Jeopolitik Teoriler.....	10
2.3.1.Friedrich Ratzel (1844-1904) Biyolojik Devlet.....	10
2.3.2.Rudolf Kjellen (1864-1922) Organik Devlet.....	12
2.3.3.Karl Ernest Haushofer (1869-1946).....	13
2.3.4.Halford Mackinder (1861-1947) Kara Hâkimiyet Teorisi....	14
2.3.5.Alfred Thayer Mahan (1840-1914) Deniz Hâkimiyet Teorisi17	
2.3.6.Nicholas J. Spykman (1893-1943) Kenar Kuşak Teorisi.....	19
2.3.7.Alexander P. De Seversky-Hava Hâkimiyet Teorisi.....	21
3.İRAK.....	24
3.1.ABD'nin 2003 Yılında Irak'a Müdahalesi.....	24
3.1.1.Nedenleri.....	25
3.1.1.11 Eylül 2001 Saldırısı ve El-Kaide.....	25
3.1.1.2.Petrol.....	27
3.1.1.3.Saddam Hüseyin.....	28
3.1.1.4.Ortadoğu hâkimiyeti.....	30
3.1.2.Müdahale.....	33
3.1.3.Sonuçları.....	38
3.2.Değerlendirme.....	40
4.SURİYE.....	44
4.1.Suriye İç Savaşı.....	44

4.1.1.Nedenleri	44
4.1.2.İç Savaş	44
4.1.3.Sonuçları.....	55
4.2.Değerlendirme.....	57
5.LİBYA.....	62
5.1.2011 Libya İç Savaşı	62
5.1.1.Nedenleri	62
5.1.2.İç Savaş	66
5.1.3.Sonuçları.....	69
5.2.Değerlendirme.....	70
6.TÜRKİYE.....	73
6.1.Tezkere Krizi.....	73
6.2.Kürt Devleti Kurulması İsteği.....	78
6.3.Terör Örgütü Sorunu	80
6.4.Değerlendirme.....	82
7.SONUÇ VE ÖNERİLER	87
7.1. Irak ile İlgili Sonuç ve Öneriler	87
7.2. Suriye ile İlgili Sonuç ve Öneriler.....	89
7.3. Libya ile İlgili Sonuç ve Öneriler.....	90
7.4. Türkiye ile İlgili Sonuç Ve Öneriler.....	91
KAYNAKÇA.....	95

ŞEKİL LİSTESİ

	Sayfa No.
Şekil.1: Kara Hâkimiyet Teorisi - Kalpgâh.....	14
Şekil.2: Kenar Kuşak Teorisi- Rimland	20

KISALTMALAR

AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AET	Avrupa Ekonomik Topluluğu
BM	Birleşmiş Milletler
BMGK	Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi
CENTO	Merkezî Antlaşma Teşkilatı
CIA	Merkezî İstihbarat Teşkilatı
IMF	Uluslararası Para Fonu
DAEŞ (İŞİD)	Irak Şam İslam Devleti
Km	kilometre
NATO	Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
PKK	Kürdistan İşçi Partisi
SEATO	Güneydoğu Asya Antlaşması Teşkilatı
SNC	Suriye Ulusal Koalisyonu
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
UGK	Ulusal Geçici Konsey
Yy.	Yüzyıl

1. GİRİŞ

1.1.Amaç

Ortadoğu, tarih boyunca pek çok önemli olaya sahne olmuştur. Sahip oldukları kaynakları, özellikle de petrolü, Ortadoğu ülkelerini gerek kendi aralarında gerekse diğer ülkelerle olan ilişkilerinde bir takım çıkmazlara sokmaktadır (Özey, 2015, s.7). Ortadoğu jeopolitiği pek çok değişkeni içinde barındırır. Nüfusunun gerek mezhepsel gerek etnik karmaşıklığı, dış güçlere olan bağımlılıkları, mezhepsel çatışmaları gibi nedenlerle pek çok iç savaşa ve dış müdahaleye tanık olmuştur.

Bu çalışmada öncelikle ilk bölümde jeopolitik tanımlanarak klasik jeopolitik teoriler anlatılmıştır. Klasik jeopolitik teoriler olan Kara Hâkimiyet Teorisi, Kenar Kuşak Teorisi, Hava Hâkimiyet Teorisi ve Deniz Hâkimiyet Teorisi ile Ratzel'in Biyolojik Devlet Teorisi, Kjellen'in Organik Devlet Teorisi, Haushofer'ın Yaşam Alanı Teorisi açıklanarak sonraki bölümlerde bu açıklamalara dayanarak ülkeler üzerinde bu teorilerin nasıl yansımalarının olduğu belirlenmiştir.

İkinci bölümde Amerika Birleşik Devletleri (ABD)'nin Irak'a müdahale etmesine neden olarak öne sürdüğü faktörler sıralanmıştır. ABD, Irak'a müdahale ederken kitle imha silahlarından ve terörist ülkelere desteğinden şikâyetçi olarak bu müdahaleyi gerçekleştirdiğini öne sürmüştür. Klasik jeopolitik teorilerin bize anlattığı, kalpgâh hâkimiyetinin dünya hâkimiyetini getireceğidir. ABD, Rusya topraklarının olduğu kalpgâhın Ortadoğu ile bağlantısını kesmek istemekte, bu nedenle de Ortadoğu'da müdahale imkânı doğan ülkeleri bu açıdan değerlendirmektedir. Keza ABD'nin mekân arayışında olmasının getirdiği bir müdahale olan Irak müdahalesi uluslararası kamuoyunda her ne kadar destek alınmasa da gerçekleşmiş bir müdahaledir. ABD, Ortadoğu'da müttefiki konumda olan İsrail'e yaşam alanı oluşturmak amaçlı da bu müdahaleyi gerçekleştirmiştir. Hava ve deniz üslerinden yapılan müdahaleler yine klasik jeopolitik teoriler kapsamında havaya hâkimiyetin ve denizlere hâkimiyetin önemini göstermektedir. Müdahalenin sonuçları ve gerekliliği günümüzde hala tartışma konusudur.

Üçüncü bölümde Suriye iç savaşına giden süreç anlatılarak, Ortadoğu denklemine Suriye'nin Rusya için ne anlam ifade ettiği, ABD'nin Rusya'nın etki alanını daraltmak ve en büyük ittifakı olarak gördüğü Suriye'yi saf dışı bırakmak için başvurduğu yöntemlerden bahsedilmiştir. Suriye, gerek jeopolitik önemi gerekse Rusya'ya çıkarları doğrultusunda bağımlılığından dolayı ABD'nin göz ardı edemeyeceği bir ülke konumundadır. İç savaşın etkisinin birçok açıdan günümüzde hala sürdüğü ise yadsınamayacak bir gerçektir. Suriye'deki iç savaşta rejim yanlısı olarak gördüğümüz Rusya ve muhalif yanlısı olarak gördüğümüz ABD ve Batılı devletlerin kendi aralarındaki çıkar çatışmasına tanık olunmuştur. Kalpgâhta bulunan Rusya'ya karşı çevreleme siyaseti güden ABD, Ortadoğu'da Rusya yanlısı bir rejime sıcak bakmamaktadır. Bu iç karışıklıktan da yararlanarak Suriye'ye kendini destekleyecek bir rejim arayışındadır. Rejimin düşmesi için muhaliflere destek verilmiştir. Klasik jeopolitiğin tanımlamasını yaptığı dost- düşman ülkeler açısından Suriye'nin büyük güçlerle ilişkisi incelenmiştir. Klasik jeopolitik teoriler bağlamında değerlendirmesi yapılarak öneminden bahsedilmiştir.

Dördüncü bölümde Libya iç savaşı anlatılmış, Arap Baharı olarak adlandırılan ve Ortadoğu'yu kasıp kavuran süreçte önemli bir mihenk taşı olan Libya'nın klasik jeopolitik teoriler bağlamında değerlendirmesi yapılmıştır. Özellikle Akdeniz hâkimiyeti açısından süper güçler için bu bölgenin hâkimiyetinin ne anlama geldiği irdelenerek süreçte göze çarpan etmenler masaya yatırılmıştır. Müdahalede hava ve deniz gücünün önemi büyüktür. Libya'nın batıda meydana gelen terörist eylemlerdeki terör gruplarına desteği, ekonomik bunalımlar, anti-demokratik rejim süreci getiren belli başlı nedenlerdendir. Libya müdahalesinde ABD daha çok geri planda kalmayı tercih etmiştir. Çünkü müdahaleci karnesi gitgide kabarmaktadır.

Beşinci bölüm, Ortadoğu'ya açılan kilit konumda olan Türkiye'nin jeopolitik öneminin anlatıldığı, devamında Ortadoğu denklemine özellikle Irak Savaşı bağlamında Tezkere Krizi ve terör sorunlarının irdelenerek Türkiye'nin nasıl bir açmazın içinde kaldığının değerlendirildiği bir bölümdür. Terör bahanesiyle Türkiye'de bir etnik kimlik sorunu varmış gibi lanse edilmektedir. Klasik jeopolitik teoriler doğrultusunda büyük güçler için Türkiye'nin önemi anlatılmıştır.

Klasik jeopolitik teorilerin günümüzdeki etkilerini belirlemek maksadıyla hazırlanan bu çalışmada aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır:

-Irak müdahalesini gerçekleştiren ABD'nin bu müdahalesinde hangi klasik jeopolitik teorilerin etkileri vardır?

-Suriye iç savaşında rejim karşıtlarına destek olan devletlerin bu politikasında hangi klasik jeopolitik teoriler etkili olmuştur?

-Libya iç savaşı sürecinde insani müdahale kapsamında müdahalede bulunan devletlerin politikasında hangi klasik jeopolitik teorilerin etkileri vardır?

-Türkiye ile yaşanan Tezkere Krizi ve terör örgütleri bağlamında Türkiye ile anlaşmazlık yaşayan ABD'nin politikalarında hangi klasik jeopolitik teorilerin etkileri vardır?

Çalışma, 2000-2016 yılları arasında bahsi geçen dört ülkenin en önemli olayları ve sorunları bağlamında klasik jeopolitik teoriler açısından incelenmesini kapsamaktadır. Her ne kadar klasik jeopolitik teoriler sonrasında farklı jeopolitik teoriler çalışılmış olsa da, klasik jeopolitiğin Ortadoğu'da etkileri çalışmadan da anlaşılacağı üzere görülmektedir.

1.2.Kapsam ve Sınırlılıklar

Ortadoğu tarih boyunca pek çok savaşa tanıklık etmiş ve pek çok dış müdahalenin yapıldığı bir bölge olmuştur. Bu müdahalelerde, Ortadoğu'nun sahip olduğu kaynakların, yönetimlerin dışarıya bağımlı olmasının, demokrasi kavramından uzaklıklarının ve çeşitli nedenlerden dolayı karmaşık toplum yapılarının etkisi vardır. Bu nedenle çalışmamızda kapsam olarak iç savaş ve dış müdahalenin gerçekleştiği ya da gerçekleştirilmeye çalışıldığı dört ülke olan Irak, Suriye, Libya ve Türkiye incelenmiş ancak süreç olarak da sınırlamanın getirilmesi gerektiğinden 2000-2016 yılları arasındaki dönem ele alınmıştır.

İç kargaşalar ve konu edilen dış müdahalede bulunan ülkelerin etkileri hala bu ülkeler üzerinde görülmeye devam ettiğinden elde edilen bilgilerin güvenilirliği zaman zaman çalışmanın sınırlılığı noktasında karşımıza çıkmaktadır.

1.3.Yöntem

1.3.1.Çalışmanın Metodolojisi

Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden literatür taraması metodu kullanılmıştır. Kütüphanedeki kaynak kitaplar, internet tabanlı kaynaklar, süreli yayınlar, doktora ve yüksek lisans tezleri, zaman zaman internet tabanlı haber kaynaklarından faydalanılmıştır.

1.3.2. Verilerin Toplanması ve Analiz Edilmesi

Verilerin toplanması için araştırılan konu hakkında literatür taraması yapılarak verilere ulaşılmış, ulaşılan veriler betimsel analizle değerlendirilmiş, olaylar ve olgular neden sonuç ilişkileriyle irdelenmiş, sonuçlara ulaşılmıştır.

Bu çalışmanın araştırma süreci üç aşamada gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın temelde jeopolitik ve klasik jeopolitik teorilerle ilgili bir çalışma olmasından ötürü ilk aşamada “jeopolitik”, “klasik jeopolitik”, “devlet”, “hâkimiyet” gibi anahtar kelimeler aratılarak daha önce bu kavramlarla ilgili hazırlanmış Türkçe ve yabancı dilde yazılmış çalışmalar saptanmıştır. Klasik jeopolitik teorisyenlerinin teorileri ve bunlar hakkında yapılmış çalışmalar incelenerek teoriler anlatılmıştır.

Bir sonraki aşamada Irak’a 2003 yılında yapılan müdahale, Suriye iç savaşı, Libya iç savaşı nedenleri ve sonuçlarıyla irdelenmiş, Türkiye ile yaşanan Tezkere Krizi ve Türkiye’nin terör örgütü sorunu, bölgede Kürt Devleti kurulmak istenmesi bağlamında incelenmiş; elde edilen veriler klasik jeopolitik teorileriyle karşılaştırılarak yorumlanmıştır. Yapılan bu yorumlar doğrultusunda klasik jeopolitik teorilerin günümüzdeki etkileri değerlendirilmiştir.

Çalışmanın son aşamasında ise bahsi geçen dört ülkeye klasik jeopolitik teorilerin günümüzdeki etkilerinin değerlendirilmesine dayanarak önerilerde bulunulmuştur.

2. JEOPOLİTİK TANIMI VE KLASİK JEOPOLİTİK TEORİLER

2.1. Jeopolitik Nedir?

Kelime köklerine inildiğinde “jeopolitik”, “geo”:yeryüzü ve “politics”: siyaset, politika tanımlamalarından oluşmaktadır (www.etymonline.com, t.y.-a). Coğrafya, ekonomi ve demografi gibi faktörlerin siyasete ve özellikle bir devletin dış politikasına etkisinin incelenmesidir (www.merriam-webster.com, t.y.). Bir ülkenin yüzölçümü, konumu gibi özelliklerinin gücünün ve diğer ülkelerle olan ilişkilerinin üzerindeki etkisinin araştırılmasıdır (dictionary.cambridge.org, t.y.).

Gökmen (2010, s.13)'in Goodall (1987)'dan yaptığı aktarımla, jeopolitik, toplum olaylarının mekânsal analizini içeren, siyasal eylemlerin insan coğrafyası üzerindeki etkilerinin incelenmesi çalışmasıdır. Geleneksel olarak politik coğrafya, devletlerin gruplaşmaları ve küresel ilişkileri (jeopolitik) ve onların morfolojik özellikleri, yani sınırları ile ilgili çalışmalarla ilgilidir.

Jeopolitik kavramı ilk kez Birinci Dünya Savaşı sonrası yapılan akademik çalışmalarda, İsveçli coğrafyacı Rudolf Kjellen tarafından 1917 yılında “Bir Hayat Şekli Olarak Devlet” adlı eserinde kullanılmıştır. Kjellen’e göre jeopolitik “*mekanda bir fenomen ya da coğrafi organizma olarak devlet teorisi*” dir (Bilge, 1958, s.151-153). Friedrich Ratzel ve Karl Ritter gibi Kjellen de jeopolitiğin insan toplulukları ile onların yaşadığı çevre arasında canlı bir bağlantı meydana getirdiği görüşündedir (Costachie, 1995, s.265). Scholvin’in aktarımıyla (2016, s.8) Kjellen, jeopolitiği coğrafi, sosyal, politik, ekonomik ve demografik faktörlere bağlı hayat formları olan devlet bilimi olarak tanımlar. Özey, jeopolitiğin tanımını “*Jeopolitik, bugünkü ve gelecekteki politik düzeyde güç ve amaç ilişkisini fiziki ve siyasi coğrafyayı esas olarak incelemelerini yapar*” şeklinde yapmıştır (2017a, s.1).

Almanya'nın İkinci Dünya Savaşı sırası ve sonrası genişleme politikası, Rusya'nın İkinci Dünya Savaşı sonrası nüfuzunu yayma politikası ve buna mukabil geliştirdiği yayılcı politikalar, ABD'nin Rusya'nın yayılcılığına karşı sınırlama ve çevreleme politikası genel manada değerlendirildiği zaman jeopolitik kaynaklı olduğu söylenebilir. Nitekim bir ülkenin coğrafi konumu, yüzölçümü, iklim yapısı, doğal

kaynakları o ülkenin dış ve iç politikasında belirleyici unsurlar olduğundan jeopolitik aslında devletlerin politika belirleme aracı olarak yorumlanabilir. Suat Bilge jeopolitiği, "geniş manasında hükümet politikasının, dar manasında dış politikanın tayininde coğrafi vakıaları esas unsur olarak sistematik bir şekilde tetkik eden bilgi kolu" şeklinde tanımlamıştır (1958, s.151). Bilge'nin "coğrafi vakıa"dan kastı yukarıda sayılan bir ülkenin dış ve iç politikasında belirleyici olan unsurlarıdır.

Alman jeopolitiği öncülerinden Karl Haushofer, coğrafi konum ve bölgesel özelliklerin devletlerin kaderini belirlediğini savunur. Jeopolitiği "dünya çapındaki felaketlerden sakınmak için en iyi araç" olarak değerlendiren Haushofer, jeopolitiği her türlü savaşı önlemenin bir yolu olarak görmektedir (Costachie, 1995, s.270-272). Kristof'a göre (1960, s.36) jeopolitik, politik olayların odak noktasıdır ve bu olaylara coğrafi bir yön vermeye, aynı zamanda bu olayların coğrafi taraflarını incelemeye çalışır.

İşcan makalesinde, coğrafi konumun fiziki coğrafyaya göre ülkenin bulunduğu yere karşılık geldiğini, buna karşılık jeopolitik konumun coğrafi konumun değeri ile birlikte dünya ve bölge güç merkezlerine göre diğer bir deyişle dünya politik yapısına göre ülkenin bulunduğu yeri açıkladığını ifade eder (2004, s.50). Weiser'e, ülkenin coğrafi konumunun değişmediği ama jeopolitik konumunun değişken olduğu hususunda katılmaktadır (Weiser, 1994, s.402). Cahnman, jeopolitiğin coğrafya alanındansa siyaset bilimi ya da siyaset sosyolojisine daha çok ait olduğunu yazmıştır (1943, s.55).

Öngör, Jean Bodin'in devlet ve devletin bulunduğu toprak arasındaki ilişkilerle ilgili ilk araştırmaları yaptığından bahsetmekte ve Demangeo'nun 1932 tarihli "Siyasi Coğrafya" çalışmasından yorumladığı şekliyle, Bodin'in bir yerin doğal şartlarının insanlar üzerinde yaşam şekillerinden düşünme yapılarına ve siyasi değişimlerine kadar etkisi olduğundan bahsetmektedir (İşcan, 1963, s.304). 19. yüzyılda hız kazanan coğrafi keşifler, sanayi devriminin etkileri, ülkeler arası doğal kaynak farklılıklarının gün yüzüne çıkması beraberinde ham madde kaynağı yerlere ilgiyi artırarak uluslararası alanda ekonomik faktörlerin ve dolayısıyla siyasi faktörlerin artmasına sebep olmuştur (Öngör, 1963, s.307).

Hacısalihoglu'nun aktarımıyla Profesör Pascal Boniface'e göre jeopolitik, uluslararası ilişkilerde karşılıklı yaklaşımların ortaya konduğu, uluslararası aktörlerin hamlelerini açıklamaya yarayan bir sistemdir. Jeopolitiğin güç analizine bakılacak olursa, coğrafi güç coğrafi konum olarak anlaşılabilir. Çünkü bir ülkenin coğrafi konumu, sahip olduğu doğal kaynakları, büyüklüğü, stratejik gücünü ortaya koyar. Ekonomik gücü, ülkenin neleri ne kadar üretip ne kadar uluslararası etkileşime geçebildiği, pazar oluşturabilme becerisiyle ilişkilidir. Politik güç, ülkenin siyasi yapılanmasının aynı milli çıkarlar doğrultusunda olmasıdır. Askeri güç, ülkenin kendini savunma düzeyi ve uluslararası arenadaki caydırıcılığıyla orantılıdır. Demografik güç, nüfusunun genç/yaşlı oranı, eğitim düzeyi gibi etkenlere bağlıdır. Psikososyal ve kültürel güç ise kültürünün yabancı unsurları ne kadar etkilediği ya da yabancı unsurlardan ne kadar etkilendiği ile ilişkilidir. Bilimsel ve teknolojik güç, yaşanan dönemin bir adım ilerisinde olmayı sağlayacak teknolojik bilgiye sahip olmak ve onu kullanabilmek, belirli ölçüde pazarlayabilmektir (Hacısalihoglu, 2006, s.5-8).

19. yüzyıl sonları ve İkinci Dünya Savaşı sonu arasındaki dönem, teori ve pratik anlamda klasik jeopolitiğin altın çağı olarak tanımlanabilir. Hagan (1942, s.485) insan ile coğrafi çevresi arasındaki ilişkinin, en az Yunanlılar zamanından bu yana spekülasyona konu olduğunu söyler. Sorunun yanıtları bu ilişkiye verilen önem gibi zaman zaman değişmiştir. Yunanlılar ve Romalılar bu konuyu ele aldılar ve konu, 16. yüzyılda Jean Bodin tarafından yeniden gündeme getirildi. Daha sonra Montesquieu, çevrenin politik uygulamalara olan etkisinin sistematik bir teorisini formüle etmeye çalıştı. 19. yüzyılın başlarında Carl Ritter, insan ve coğrafi konum arasındaki ilişkileri izlemeye çalışan devasa bir çalışma yazdı. Devletlerin bir noktada kaderini belirleyen coğrafya, jeopolitiğe giden bir hareket noktası olarak kabul edilebilir (Gökmen, 2010, s.17-24).

Lorenz'in "Kelebek Etkisi" teorisinde öne sürdüğü "*Brezilya'da bir kelebeğin kanatlarını çırpışının Teksas'ta bir kasırgayı tetikleme ihtimali*" (Krishnamurthy, 2015, s.195) gibi dünya üzerindeki yerlerin birbirine yakın ya da uzak olması fark etmez, bir şekilde birbiriyle etkileşim halinde olduğu düşünülebilir. Tüm dünya coğrafyası da devletlerarasında paylaşılmaktadır. Devletler genişlemek, güçlenmek ve diğer coğrafyalara da hâkim olmak isterler. Burada devreye güçlü devlet, süper güç gibi

tanımlamalar girer ve Kjellen'e göre ekonomik, demografik, sosyal ve coğrafi olarak politik davranan devletler bu güce erişebilir (Gökmen, 2010, s.27). Thucydides'in "güçlüler güçleriyle istediklerini yaparlar; zayıflar katlanmak zorunda oldukları şeye katlanırlar" (Özlük, 2017, s.222) sözü güçlü ve zayıf devlet arası ilişkiyi açıklamaktadır.

Hacısalıhoğlu'nun (2006, s.4) ifade ettiği şekliyle;

Özelde siyasal coğrafyanın genelde coğrafya biliminin şemsiyesi altında yer alan jeopolitik, esas olarak güç kavramına, güç ilişkilerine odaklı bir analiz boyutudur. ... Güç, gücü oluşturan unsurların incelenmesi, bu unsurların mekânsal anlamı ve düşey dağılımı, buna dayalı karşılıklı ilişki düzeyi, jeopolitiğin ilgi alanını oluşturur. Ayrıca jeopolitik; mekânsal birikimin politik değerini irdeleyerek, farklılıklara ve benzerliklere dayalı "güç aktörleri" analizine yöneliktir. ... Güç kavramına ve ilişkilerine dayalı gerilim ve çatışma potansiyelleri jeopolitik çözümlemenin ilgi alanıdır.

Hacısalıhoğlu jeopolitiği "uluslararası ilişkilerin coğrafi analizi" olarak tanımlar. Dünya üzerindeki devletlerin birbiriyle olan güç mücadelesini göz önünde bulundurduğumuzda, bu tanım yerindedir. Ülkelerin coğrafi konumu, yüzölçümü, coğrafyasından kaynaklı doğal zenginlikleri diğer ülkelerle karşılaştırılarak analiz edildiğinde devletlerarası ilişkilerin de analizi daha kolay yapılabilir. Ergün'ün "Jeopolitik analizde ortaya çıkartılan 'durum' ülkelerin siyasal hareket tarzları oluşturmada 'kaynak' ve analiz sonucu ise 'rehber' niteliği taşımaktadır" savı ise yukarıdaki düşüncüyü destekler niteliktedir (2015, s.407).

2.2. Mekân ve Klasik Jeopolitik

Temel bileşenleri insan ve doğa olan mekân, yaşanılan yerin ayrıntılı şekilde tanımlanmasıdır. Kent, semt, ülke, bölge, kıta, dünya mekânsal boyutlardır. Gücün sınanıp yansıtıldığı, ekonomik, kültürel, siyasi içerik taşıyan mekân kavramı güç mücadelesinin genellikle nedeni olarak görülmektedir (Hacısalıhoğlu, 2006, s.2).

Descartes'in mekân tanımı derinlik, uzunluk ve genişlik olmak üzere üç boyutludur. 19. yy.'a baktığımızda mekânı durağan, hareketsiz ve maddelerin içine konulduğu bir boşluk olarak görürüz ve bu statik mekân anlayışı ise Galileo ve Newton

döneminde yaygındır. Bu ise, mutlak yani kesin, sınırlı ve ölçülebilir mekân anlayışıdır. Mekâna yüklenen anlamlar değişim geçirmekte, sahip olduğu anlamı yitirmekte ya da yeni anlamlar kazanmaktadır. Güç kavramı ve ilişkilerine baktığımızda Michel Foucault'un toplumun güç ilişkileri ile benzerlik taşıdığını görebiliriz çünkü mekân üretimi güç ile yakından ilişkilidir (Kitchin, 2009; Smith, 1990; Aktaran: Bilgili, 2016, s.12-13).

Kjellen'in jeopolitik tanımı olan “*somut bir mekânda yerleşen, sürekli genişleyen ve gelişen, coğrafi ve biyolojik bünyelerin bir karışımı olan devlet hakkında bilim*” ifadesinde jeopolitiğin iki unsuru olan güç yani devletin nüfuzu ve mekân yani devletin üzerinde var olduğu topraktan bahsedilmektedir (Karabulut, 2013, s.200). Klasik jeopolitikte devlet ve güç unsuru temel alındığından mekânda sahip olunan güç, devletin sahip olmak isteyeceği ve olmaya çalıştığı bir olgudur.

Klasik jeopolitik teorilerin etkilerinin değerlendirildiği çalışmamızda da görüleceği gibi yapılan müdahalelerde ya da devletlerin iç işlerine karışmada kendini güçlü gören devletlerin, güçlerinin devamı ya da güçlerini arttırma için mekân arayışları ön plana çıkmaktadır. Ortadoğu bölgesi sahip olduğu kaynaklarla bu mekân arayışında fırsattır. Gerek demokrasi vaadi gerek terör argümanı gerekse benzer başka nedenlerle mekân arayışlarının üzerini örtüp yaptıklarını haklı çıkarmaya çalışan dünya üzerinde sözü geçen güçlü devletlerin neden bu bölgeyi seçtiği konusuna bakacak olursak, Ortadoğu bölgesinde özellikle çalışmamızda geçen ülkelerin gerek su kaynakları, gerek iklim yapısı, gerek tarıma elverişli verimli toprakları, gerek petrol kaynakları açısından güçlü devletlerce göz ardı edilemeyecek ülkeler olduğunu görürüz. Irak'ta Dicle ve Fırat taşıdıkları topraklarla aşağı Mezopotamya'da önemli bir ovanın oluşumunu sağlamıştır (www.cografya.gen.tr, t.y.). Türkiye kaynaklı çıkan Fırat ve Dicle nehirleri kuzey Irak'tan girerek ülkeyi boydan boya geçip Basra körfezine dökülür. Üç tarafı denizlerle kaplı yarımadalar ülkesi olarak Türkiye, İstanbul ve Çanakkale boğazlarına sahip konumuyla öneme haizdir. Ülkenin çevresindeki denizler Cebel-i Tarık boğazı ile Atlas okyanusuna, Süveyş Kanalı ile Kızıldeniz ve Hint okyanusuna bağlanmaktadır (Özey, 2017a, s.5-212). Akarsular ve göller bakımından Ortadoğu coğrafyasının en zengini denilebilmektedir. Aynı zamanda deniz hâkimiyeti noktasında Akdeniz'e kıyıları

bulunması nedeniyle de cezbedici olmuşlardır. Suriye, Irak ve Suudi Arabistan petrolünün Avrupa'ya açıldığı önemli bir güzergâh ülkesidir. İran ve Suudi Arabistan'a kıyasla daha az olsa da 2,5 milyar petrol ve doğalgaz rezervine sahiptir (Bağlama, 2016). Libya dünyadaki en iyi petrol araştırma alanlarından biridir. Ülke ekonomisi petrol ihracatına bağlıdır. Keza sahip olduğu petrol rezerviyle bölgede ilk sıralarda yer almaktadır (Başpınar, 2017).

2.3.Klasik Jeopolitik Teoriler

Klasik jeopolitik teoriler ulus-devlet yapısını, devleti ve güç unsurunu temel almaktadır. Ulusal güç, devletlerin yayılcı ve emperyalist politikalarının bir aracıdır. Dünyanın nasıl olması gerektiğini ortaya koymakla “deklaratif”, yapılması gerekeni dikte etmesi yönüyle “emredici” olmuştur. Savaş, jeopolitiğin bir uzantısı, bazen bir aracı bazen de doğal sonucudur. Klasik jeopolitik teorilere göre uluslararası ilişkiler bir mücadele süreci olarak görülmekte ve devlet merkezli paradigmayı benimseyerek uluslararası ilişkilerin temel ve tek aktörü olarak devleti görmektedir. Klasik jeopolitik teoriler, 17. yy.'dan 20. yy.'a kadar devam eden İngiliz emperyalizmi ve Napolyon ve Hitler'in yayılcı politikalarını açıklarken, İkinci Dünya Savaşı sonrası Amerikan üstünlüğünü devam ettirmeye yönelik bir siyasal teori niteliğine bürünmüştür. Bölgedeki ve dünyadaki siyasi değişimleri devlet yararına yorumlayarak dış politika yapıcılara tavsiyeler vererek ulusal çıkarı savunur ve güç merkezli olduğundan güçlü ülkelerin kullandığı dile sahiptir (Bakar, 2006, s.35-38).

2.3.1.Friedrich Ratzel (1844-1904) Biyolojik Devlet

Münih ve Leipzig üniversitesi Siyasi Coğrafya hocalarından Alman bilim adamı Friedrich Ratzel, devleti bir hücreden oluşmuş organizmaya benzeterek devletin canlı bir organizma gibi gelişme ve yayılmayı istediğini, bunu da yayılcı politikası sayesinde ilkel ve küçük kalmış devletleri ele geçirme yoluyla yapmakta olduğunu ifade eder (İşcan, 2004, s.54).

Siyasi coğrafya tabirini literatüre kazandıran Friedrich Ratzel, Darwinci teoriden etkilenerek güçlü olan devletin ayakta kaldığını, zayıf olan devletlerin yaşamını yitirmeye

mahkûm olduğunu savunur. Devletlerin saha kazanmak için yapacağı eylemlerden şu şekilde bahseder:

Devletlerin sahası kültürleriyle gelişmektedir. Kültürel unsurlar içerisinde en önemlisi dildir. Devletlerin, sahalarını genişletme arzusunu dışa vurmazdan önce birtakım girişimlerde buldukları kabul edilir. Devletler, daha küçük üniteleri kendi bünyeleri içinde özümsemek ve kendi içlerine katmak yoluyla gelişmektedir. Siyasi sınır, devletlerin kenar organıdır ve bu nedenle devletin gücünü, gelişmesini ve değişikliklerini yansıtır. Devletler, gelişmelerinde siyasi bakımdan değer ifade eden sahaları ülkelerine katmak isterler. (Gözlü, 2011, s.66).

Ratzel'in "Lebensraum (Yaşam Alanı)" fikri Hitler'in politikasına kaynak oluşturmuştur (Chiantera-Stutte, 2017, s. 91). Amacı Almanya'nın refahını sağlamak için ve gelecekte varlığını güçlü bir şekilde devam ettirmesi için politikasına dayanak oluşturmaktır. Siyasi olayların incelenmesi noktasında Mekân (Raum), Mevki (Lage) ve Mekân duygusu (Raumsinn) faktörlerine dikkat çekmiştir. Mekân ile anlatmak istediği devletin topraklarının genişliği, iklim yapısı, bitki örtüsü gibi mekânsal faktörler; mevki ile anlatmak istediği devletin üzerinde bulunduğu toprak parçasının coğrafi konumu ve mekân duygusu ise milletten millete değişim gösteren ülkenin topraklarının genişleme ve yayılma eğilimidir (Kocakenar, 2015, s.3). Bilgili (2016, s.12)'ye göre "*Mekân, 19. yüzyıl tanımlamalarında durağan, hareketsiz, içine maddelerin konacağı bir boşluk olarak görülüyordu ve değişmezdi. Bu statik mekân anlayışı Galileo, Newton döneminde de yaygındı. Bu anlamıyla mekân kesin, sınırlı ve ölçülebilirdi yani pozitivistti*".

Ratzel'in Lebensraum ile ifade etmek istediği devletlerin şiddete de başvurarak kendi yaşam alanlarını genişletme isteği ya da kendi hayatını devam ettirmek için buna zorunlu olma durumudur. Almanların yayılmacı siyaseti Hitler döneminde bu anlayışa dayanmaktadır. Yaşayan bir organizma olan devletin doğduğu, büyüdüğü, öldüğü gerçeği yadsınamayacak bir gerçektir. İşte tam da bu noktada devletler ya yeni alanlar bulup genişleyerek hayatını devam ettirecek ya da bu alanı bulan ve elde eden devletlerce ele geçirilerek hayatlarına son verilecektir. Çünkü devletin gücü sahip olduğu toprakların genişliği ile de orantılıdır (Taban, 2013, s.26).

Ratzel'in fikirlerine baktığımızda emperyalizmi meşrulaştırdığını görürüz. “*Var oluş mücadelesi ile kast edilen aslında alan mücadelesidir. Çünkü alan, hayatın ilk şartıdır ve alan olmaksızın başta beslenme olmak üzere diğer hayat şartlarının ölçüsü eksik kalır.*” ya da “*Bir halk, kendinden sonra gelen yeni nesillerle aynı toprakta oturup kalmaz; çünkü sürekli büyür ve bu yüzden yayılmak zorundadır.*” fikirleriyle gerektiğinde şiddete de başvurarak devletlerin başka devletlerin alanına yayılmasına dayanak göstermektedir (Smith, 1980, s.53).

Devletin hâkimiyet alanı kültür ile genişlemektedir. Toplumun insanların başka devletlere yayılması, oraya kendi kültürünü götürmesi, kendi dilini yayması başlıca genişleme örnekleridir. Gerek ticareti kullanarak gerek misyonerlik faaliyetleriyle gerekse ekonomik bağımlılık yoluyla bu genişleme ve yayılma sağlanmaktadır (Sandıklı, 2011, s.6).

2.3.2. Rudolf Kjellen (1864-1922) Organik Devlet

Jeopolitik kavramını ilk kez 1916'da kullanan İsveçli Rudolf Kjellen (1864-1922) (İşcan, 2004, s.54), devletlerin aynı bireyler gibi akıl ile hareket ettiğini, barış içinde yaşadığını ya da savaştığını, diğer devletlerle dost ya da düşman olarak hayatına devam ettiğini iddia eder. Devletleri genişlik, hareket serbestliği ve toprakları içinde birlik ve beraberlik duygusuna sahip bir büyük güç olarak tanımlar (Sandıklı, 2011, s.7).

“Bir Siyaset Taslağı” çalışmasındaki devlet teorisinde devletlerin siyasal ve mekânsal gelişim alanlarını şu şekilde ifade etmiştir:

Jeopolitik, coğrafi organizma olarak devlet öğretisi veya devletin mekândaki görünüsüdür. Kratopolitik, hükûmet ve kurumlar politikasıdır. Etno/Demopolitik, siyasi yönden organize olmuş devletin davranışlarının taşıyıcısı olan insan yığını, yani nüfustur. Ekopolitik, devletin ekonomik yapısıdır. Sosyopolitik, toplum olarak devlet öğretisidir (Gözlü, 2011, s.73).

Kjellen, “*Sınırlı bir alanı kaplayan önemli devletler, sömürgeleştirme, ilhak etme veya fetih yoluyla bölgelerini genişletmek için politik zorunlulukla yönetilir*” demiştir. Kjellen'e göre devlet, toprağına sıkı sıkıya bağlıdır ve bu bağlantıyı kaybederse ölür. Bir orman gibi bitki dünyasıyla ortak özelliğine odaklanmaktayız: devlet havada

asılı kalamaz, orman gibi toprağa bağımlıdır, topraktan beslenir, yüzeyinin altında bireysel ağaçlar birbirlerinin kökleriyle bir araya gelir. Devlet için toprak insanlarından her zaman daha önemli olmuştur. Kjellen, tüm ırkların göç nedeniyle heterojen yapıda olduğunu, dilini değiştirebileceğini savunmuş ve ulusun etnik bir bireyden başka bir şey olmadığını iddia etmiştir. Birbirine milliyetle bağlanmış insan kitlesini ulus olarak adlandırıyoruz demiştir (Abrahamsson, 2013, s.40-43).

2.3.3. Karl Ernest Haushofer (1869-1946)

Haushofer, devletin yaşam alanı olan toprak parçasını en önemli güç olarak görmüş ve bu yaşam alanını genişletmek için Ratzel'in "Devlet için Yaşam Alanı" kuramını geliştirmiştir. Günümüzde İsrail'in politikaları buna örnek gösterilebilir. Çünkü İsrail varlığını sürdürebilmek için kendine üzerinde yaşayacağı toprak parçası olan yaşam alanı oluşturmaya çalışmaktadır (İşcan, 2004, s.62).

Haushofer bir devletin varlığının sona ermesinin üzerinde yaşadığı alanın daralmasıyla alakalı olduğunu ileri sürmektedir. Ona göre siyasi coğrafya ne kadar statikse jeopolitik o kadar dinamiktir. Eğer yaşam sahası olan toprak parçası o ülke için yeterli gelmiyorsa, genişleme yoluna gitmesi gerektiğinden bahsetmektedir (Sandıklı, 2011, s.7).

Almanya'nın genişleyerek Doğu'ya açılması gerektiğini, Heartland'ı ele geçirme konusunda aday olduğunu ve dünya egemenliği kurmasının mümkün olduğunu dile getirmiştir. Rusya ile Almanya'nın beraber olarak dünya gücü oluşturabileceğini iddia etmektedir. Almanya, Rusya, İtalya, Japonya ve Çin ittifakının oluşması ve Avrasya ve Afrika kara parçalarının yeniden dizayn edilerek Versailles Antlaşması ile Almanya'nın elinden alınan Afrika'daki sömürgelerine yeniden sahip olmasının sağlanması amaçlarına ulaşmasını istemektedir. Haushofer Alman jeopolitiğini şöyle tanımlamıştır:

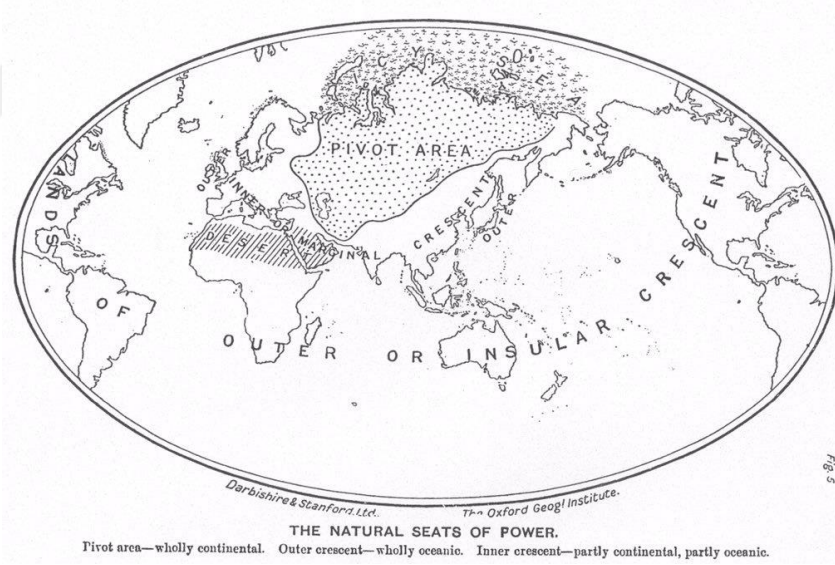
Dünya politikasının coğrafi temellere bağlılığından ve bu coğrafi esaslardan dış politikada pratik uygulama doktrini yaratmak jeopolitik ilmidir ki amacı, Alman "Hayat Alanı"nın yerleşime liyakatlı olması yararına genişletilmesi ve korunması için gerekli manevi donanımın sağlanmasıdır. Bunun için gerekli araçlar jeopolitik insiyaklara güven

uyandırma, kendini yetiştirme, bilimsel temelde bir dünya tasviri ve öngörüler için siyasi eğitimidir. Burada değişmez kalan, Almanya'nın iyilikle veya şiddet yoluyla yeniden dünya gücü olmasını teşvik etmek ve meşrulaştırmaktır (Gözlü, 2011, s.77-82).

2.3.4. Halford Mackinder (1861-1947) Kara Hâkimiyet Teorisi

Mackinder, 1904 tarihli "Tarihin Coğrafi Mihveri" isimli çalışmasında coğrafya ve tarihsel süreç hakkındaki bağlantıyı şu şekilde ortaya koymuştur:

Bu nedenle, bana göre, on yıl içinde, ilk defa, bir dereceye kadar bütünlük içinde, daha geniş coğrafi ve daha fazla tarihsel genelleme arasında bir ilişki kurabilme noktasında bulunuyoruz. İlk kez, tüm dünya sahnesindeki özellikler ve olayların gerçek oranından bir şey algılayabilir ve evrensel tarihte herhangi bir oranda, coğrafi nedenselliği belirli yönleriyle ifade edecek bir formül arayabiliriz (1904, s.422).

Şekil.1: Kara Hâkimiyet Teorisi – Kalpgâh

Kaynak: <http://ideas.time.com/2013/11/21/a-history-of-the-world-in-twelve-maps/slide/sir-halford-mackinder-the-natural-seats-of-power-1904/>

Halford Mackinder, teorisini oluştururken tarihi süreci kara ve deniz temelli güçlerin bir mücadelesi olarak ele almıştır. Dünya sahasını bir savaş alanı olarak düşünen Mackinder, küresel manada kilit konumların belirlenip kontrolünün sağlandığında küresel üstünlüğün de kazanılacağını savunmuştur. Dünya haritasını bölgelere ayırarak

gücü sağlayacak doğal alanları tanımlamak için coğrafya ve tarih arasında ilişki kurma arayışına girmiştir (Gökmen, 2010, s.31).

Nüfus, buğday, pamuk, yakıt ve maden olarak ölçülemeyecek derecede fazla kaynağa sahip olan geniş yüzölçümlü Rusya bölgesini büyük bir ekonomik sistem olarak görmektedir. Bu bölge Mackinder'ın 1904 tarihli eserinde “mihver” olarak tanımlanmıştır. Mihver bölgesi dışında kalan “iç hilal” olarak Almanya, Avusturya, Türkiye, Hindistan ve Çin'i ve “dış hilal” olaraksa Büyük Britanya, Güney Afrika, Avustralya, Birleşik Devletler, Kanada ve Japonya'yı tanımlar (Mackinder, 1904, s.436).

Mackinder, kara hâkimiyeti kuranın dünya hâkimiyeti kuracağına inanır. Ülkelerin coğrafi konumlarının ve özelliklerinin kaderini belirlediğini savunur. Dünya savaşlarının değerlendirmesini yapan Mackinder, Almanya'nın tehdit dolu varlığına karşı neler yapılabileceği ile ilgili araştırmalar yapar. Mackinder, teknolojideki değişikliklerin, özellikle de demiryolu bağlantılı kara taşımacılığındaki devrimin, deniz gücü ve kara gücü arasındaki güç dengesini değiştirerek Kolombiya çağının egemen deniz iktidarına son verdiğini söylemiştir (Owens, 2015, s.470).

“Tarihin Coğrafi Mihveri” adlı çalışmasıyla Avrupa, Asya ve Afrika'ya “Dünya Adası” adını veren Mackinder, “Demokratik İdealler ve Hakikat” isimli çalışmasında ise dünyanın merkezi olarak Kuzey Avrupa ve iç kısımlarını göstermiştir ve “*Doğu Avrupa'ya hâkim olan merkez bölgesini kontrol eder; merkez bölgesine hâkim olan dünya adasını kontrol eder; dünya adasına hâkim olan dünyayı kontrol eder*” demiştir. Merkez bölgesi çevresinde Almanya, Avusturya, Türkiye, Hindistan ve Çin'i içine alan iç yayın merkezden gelen kara kuvvetleri gücüne maruz kaldığını belirtmiştir. Mackinder, mihver bölge dediği merkez bölgeye (Rusya) hâkim olan devletin Avrasya'ya açılarak Almanya'nın da işbirliği ile kaynaklarını donanması için kullanabileceğini ve dünya gücü olabileceğini iddia eder. Merkez bölgesindeki kaynakları kömür madenleri, çelik ve petrol olarak belirtmektedir (Bilge, 1958, s.160-164).

Mackinder (1890), “*coğrafi özelliklerin tarihi tam olarak yönetmese de en azından tarihe rehberlik ettiği*” görüşündedir (Aktaran: Scholvin, 2016, s.13).

Jeopolitiğin, “herhangi bir siyasi dengeye uydurulabilecek coğrafi bir formül oluşturmak” manasına gelebileceğini ifade etmiştir (Mackinder, 1904, s. 443).

1924'te Mackinder, Atlantik topluluğu teorisini yayınladı ve ABD ile Almanya ve Sovyetler Birliği arasındaki olası bir ittifaka karşı ittifak önerisinde bulundu. Bu düşünce aynı zamanda Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO) ile İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra hayata geçirilmiştir. Heartland (kalpgâh) kabaca Sovyetler Birliği'nin bölgesel çekirdeğini temsil ediyordu. Böylece Rusya'nın Alman işgali, kalbe doğru bir hareket, Mackinder teorisinin etkilerini vurgulayan en önemli gelişmedir (Gökmen, 2010, s.34).

Özey, kara hâkimiyetiyle ilgili şunları yazmıştır (Özey, 2017b, s.96):

... Ural Dağları hammadde kaynakları ile doludur. ... Kafkaslar zengin petrol rezervlerine sahiptir. Donetz havzasında çok zengin kömür yatakları bulunur. ... Bu kalpgâh bölgesi iki önemli çember ile çevrilidir. Birinci Çember üzerinde; Çin, Hindistan, İran, Türkiye, Doğu Balkanlar, Avusturya ve Almanya gibi devletler vardır. Kalpgâh bölgesinde olan güçlü bir devlet, bu iç çember bölgesine taarruz edip, sıcak denizlere ulaşabilir. Eğer söz konusu bu devlet, iç çemberi yarıp, sıcak denizlere ulaşırsa, dış çember üzerinde bulunan; Japonya, Avustralya, İngiltere, Afrika ve Amerika ülkeleri üzerinde taarruz edebilir ve bu taarruz başarılı olursa, dünya hâkimiyetini kurabilir.

İkinci Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında Mackinder'in kalpgâh senaryosu göz önünde bulundurulmuştur. 1942'de, Almanya anakara Avrupa'sını yönetti ve Volga nehri aracılığıyla kalpgâha sokuldu. Soğuk Savaş sırasında İngiliz Dışişleri Bakanlığı dünyayı Mackinder' in kalpgâh modeli perspektifinden inceledi. Yabancı Sekreter Ernest Bevin, Sovyetlerin Parker'ın tabiriyle “tüm Dünya Adası'nın fiziki kontrolünü” (Parker, 1982, s.328) almak için kararlı oldukları görüşündeydi. Buna karşılık İngiltere, NATO ve Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) aracılığıyla Batı Avrupa ile daha yakın ilişkiler kurdu. Komünizmin ideolojisine direnirken, Britanya emperyalizmin ve hızlandırılmış kolonileşmenin önemini azalttı. Avrupa'ya katılma ve sömürgeyi azaltma başvurusu, Başbakan Macmillan'ın (1957-63) yönetimi tarafından bastırıldı. ABD ve Birleşik Krallık'taki politika yapıcılarının Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB)'nin Dünya Adasını kontrol edebileceğinden korktukları sıralarda, Mackinder'in imparatorluk

vizyonu imparatorluğu geride bırakma ve AET'ye katılma gereksinimi dolayısıyla zayıfladı (Blouet, 2004, s.328).

Rusya, Almanya'nın Avrupa'da elinde bulundurduğu stratejik pozisyona sahiptir. Kuzeyi koruyan Rusya, her tarafa saldırabilir ve her taraftan saldırı alabilir (Mackinder, 1904, s.436).

Ortaya çıkan kara gücünün merkezi, Mackinder'ın önce "tarihin coğrafi mihveri" ve daha sonra "kalpgâh" olarak adlandırdığı Avrasya çekirdek alanıydı. Bu çekirdek alanın denize erişimi yoktu ve bu yüzden Avrasya Dünya Adası'na merkezi kıtasal kalesinden hükmedebilecek kara gücüne sahip oldu (Owens, 2015, s.471). "*Güç dengesinin mihver ülke lehine aşırıya kaçması, Avrasya'nın marjinal toprakları üzerindeki genişlemeyle sonuçlanarak donanma yapımı için geniş kıta kaynaklarına izin verecek ve dünya imparatorluğu olarak görülebilecektir*" (Mackinder, 1942, s.196).

2.3.5. Alfred Thayer Mahan (1840-1914) Deniz Hâkimiyet Teorisi

Halford Mackinder 1897'de yayımladığı ilk eseri "Britanya ve Britanya Denizleri"nde Britanya'nın sahip olduğu adaların yeterli olmadığını, denizlerde hâkim olmanın ve deniz ticaretinden kazanç sağlamanın önemini vurgulamıştır. 1904 tarihli "Tarihin Coğrafi Mihveri" isimli makalesinde ise odağı kara ve deniz hâkimiyetli ülkelerin farklılıklarını ortaya koymak olmuştur. Aynı zamanda ikisine birden hâkim olanısa dünyada güçlü devlet statüsünde olacağından bahsetmiştir. Mackinder Avrupa-Asya ve Afrika (Eski Dünya Kıtaları)'dan oluşan okyanuslarla çevrili tek büyük kara kitlesinin olduğunu söylemiş, buna "Dünya Adası" adını vermiştir. Bu Dünya Adasının etrafında kalabalık ve ticari olarak gelişmiş deniz ülkeleri bulunduğundan, daha iç kısımlarda nispeten daha az gelişmiş ama geniş topraklara yayılmış ülkelerin olduğundan bahsederek Rusya topraklarına denk gelen bu karasal kitle merkezine de "Heartland" adını vermiştir. Ona göre "*Doğu Avrupa'yı elde tutan heartlandı kumanda eder. Heartlandı elinde tutan Dünya adasını ve eğer dünya adasını elde tutuyorsa bütün dünyayı kontrol eder*". Mackinder en sonunda şu sonuca ulaşmıştır: "*Deniz ve karalar ile bunların coğrafi dağılışı ile insanlar politikanın ham maddeleridir. Politika bir sanattır.*

Mesele bu hammaddeleri yoğurmak ve ona lazım gelen şekli vermektir” (Öngör, 1963, s.310-311).

Alfred Mahan bizzat deniz hâkimiyeti teorisi üretmemiştir ancak genel olarak eserlerinden çıkarılan sonuç, dünya hâkimiyeti için deniz kuvvetine sahip olmanın öneminin büyüklüğüdür. Mahan’a bu önemi kavratan şey İngiltere’nin dünya üzerinde hâkimiyetinin yayılmasıyla dünya üzerinde deniz hâkimiyetinin arasında kurduğu bağıdır. Mahan’ın görüşüne göre Avrupa ve Asya’da İngiltere’ye rakip olabilecek bir ülke bulunmamaktadır çünkü hepsi karasal olarak başka ülkelerle sınır komşusudur. Oysa ada devleti olan İngiltere’ye karadan gelebilecek bir tehlike yoktur. Ona göre, aynı deniz hâkimiyetini Amerika da kurarsa büyük bir güç olabilir (Bilge, 1958, s.156-158).

Alfred Mahan, ABD Deniz Harp Akademisi ilk müdürü, Fransa’nın donanma gücü açısından İngiltere’yi geçememesinin Fransa kıyılarının limanlar inşa etmek için elverişli olmadığı gerçeğinden kaynaklandığını ifade etmiştir. İngiltere deniz gücüne odaklanırken, Avrupa kıtasında yer alan Fransa, hem orduya hem donanmasına yatırım yapmak zorundaydı. Bundan da öte, Fransız donanma gücü bir yandan Atlantik kıyısına ve İngiliz Kanalına bir yandan da Akdeniz’e bölünmekteydi (Scholvin, 2016, s.9).

Mahan, özellikle Almanya’da Birinci Dünya Savaşı’ndan önceki yıllarda deniz kuvvetlerinin oluşumunu etkilemiştir. Üstelik Mahan, Avrasya kara güçlerini dengelemek için İngiltere ile bir ittifak yapmayı savunduğundan, Mahan’ın kara ve deniz kuvvetleri arasındaki ayrımı, Soğuk Savaş boyunca jeopolitik düşünürleri etkilemeye devam etmiştir. Mahan birçok emperyalist inancı barındırdı ve ABD’nin dünya gücü olmasını istedi. ABD’nin bu hedefe ulaşması için öngördüğü şey, deniz kuvvetleriydi. Bir başka deyişle, bir dünya gücü olabilmek için, ABD önce açık denizlerde gücünü sağlamalıydı. Ayrıca, uluslararası hukuk ve hukuk yollarının ve diplomasinin ikincil öneme sahip olduğu, oysa gücün dış politikanın temeli olduğu fikrini savundu (Gökmen, 2010, s.45-46).

Mahan, yazdığı kitaplarda büyük bir donanmayı desteklemiş ve deniz gücünün gelişimi ve devamını etkileyen altı temel etmenden söz etmiştir. Bunlar; bir devletin deniz ya da okyanusla kıyısı olup olmadığı, varsa bu suların birbirine bağlantılı mı olduğu, aynı

zamanda korunmasız kara sınırları olup olmadığı, denizaşırı stratejik üsleri koruyup önemli ticaret yollarını sürdürebildiği ile ilgili olan “coğrafi konum”u; devletin kıyı şeridinin doğal limanlara, haliçlere, körfezlere, ağızlara sahip olup olmadığı ile ilgili olan “fiziki yapısı”; kıyının savunma kolaylığıyla ilgili olan “toprak genişliği”; deniz ticareti ve donanması inşa edip sürdürmeye az nüfusa göre daha yoğun nüfusla daha yeterli olunacağı ile ilgili olan “nüfus sayısı”; barışçıl ve büyük ticaret için deniz gücüne ihtiyaç olduğu düşünülürse, ticari uğraşa yatkın “ulusal karakter”; çevre ve nüfusun deniz gücüne katkısını avantaja çevirebilecek bir “hükümet karakteri”dir (Kan, 2004, s.8).

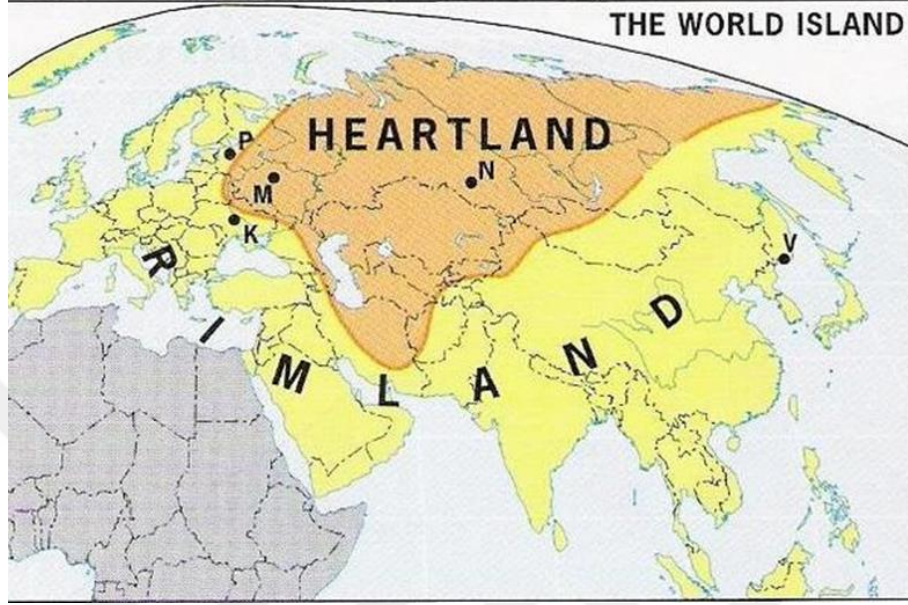
2.3.6. Nicholas J. Spykman (1893-1943) Kenar Kuşak Teorisi

Amerikan jeopolitikçi Nicholas Spykman dünyaya hâkim olmak için merkez bölgelerini çevreleyen kuşak bölgelere hâkim olmak gerektiğini iddia etmiştir. Merkez bölgelerin uygunsuz iklimi, kaynak yetersizliğinin hâkimiyet kurdurabilecek güçte olmadığını, oysa kenar kuşak bölgeleri olan Avrupa ülkeleri, Türkiye, Irak, İran, Pakistan, Afganistan, Hindistan, Çin, Kore ve Doğu Sibiryâ'nın dış yayla merkez arasını oluşturduğunu söyleyerek, “*kenar kuşak memleketlerine hâkim olan Avrasya'ya kontrol eder, Avrasya'ya hâkim olan dünyayı kontrol eder*” demiştir. ABD'ye bu bölgede hâkimiyetine engel olacaklara karşı bir dış politika izlemesi tavsiyesini vermiştir. Kurulan NATO, Bağdat Paktı, Güneydoğu Asya Antlaşması Teşkilatı (SEATO) bu politikaların sonucu olarak görülebilir (Bilge, 1958, s.168-169).

Spykman'ın kenar kuşağı (rimland) “kenar denizlerle mihver (heartland) bölge arasındaki ara bölge”yi işgal eder. Spykman, Mackinder'ın eski dünya kıtalarının yanına yenedünya kıtalarını da ekleyerek kalpgehtan (heartland) daha önemli gördüğü rimlandden yani Avrasya çevresinden bahsetmiştir. Rimland tezi ABD'nin İkinci Dünya Savaşı sonrası bölge politikasında etkili olmuştur (Öngör, 1963, s.315-316).

Mahan'ın asıl çalışmasını yayınlamasından yarım yüzyıl sonra Spykman, “*bir ülkenin askeri güç merkezleriyle olan ilişkisi ve ülkenin coğrafi konumu güvenlik sorunlarını tanımlar*” demiştir. Topografya da kritiktir: Karaya oturmuş devletler, ada devletleri ve kara ve deniz sınırlarına sahip devletler ulusal savunmada farklı stratejiler izlemektedir. Örneğin, antik Yunan şehir devletlerinin kendilerine bağlı vadileri de

kurduktan sonra deniz kuvvetleri haline gelmek zorunda olduklarını çünkü dağ aralıklarının arazide daha fazla genişlemeyi engellediğini belirtmiştir (Scholvin, 2016, s.11).

Şekil.2: Kenar Kuşak Teorisi- Rimland

Kaynak:https://www.google.com/url?sa=i&source=images&cd=&ved=2ahUKEwimzbfE4vrhAhWIEVAKHc9QAyEQjRx6BAgBEAU&url=https%3A%2F%2Fslideplayer.com%2Fslide%2F9982596%2F&psig=AOvVaw2K51I3pnprypLqFm7I_0ZN&ust=1556815154062069

Spykman, rimlandin, yani Avrasya'nın daha geniş kıta bölgesinin yerel nedenlerden dolayı küresel hegemonyanın anahtarı olduğu savını ortaya atmıştır. Deniz kuvvetleri, özellikle de ABD rimlandi kontrol ederek kendilerine özgü mihver (heartland) meydan okuyucularını içermeleri gerekiyordu. Rimland teorisi dünya siyasetini yarım yüzyıl kadar şekillendirmiştir. Çin'in Doğu Asya ve Güneydoğu Asya kıtalarına hâkim olmasını engellemeye yönelik çabalar gibi, ABD'nin dış politikasını hala şekillendirmeye devam etmektedir. Avrupa Birliği (AB)'nin ve NATO'nun doğuya doğru genişletilmesi Spykman'ın teorisiyle açıklanabilir. Orta Avrupa batıya bağlandı, bu arada Rusya da son zamanlarda Kırım'ı işgal ederek Avrupa kıtasına doğru genişlemeye çalışmaktadır (Scholvin, 2016, s.15). Sovyetler Birliği'ne karşı Çevreleme/ tahdit politikası izlenmeye başlanmıştır. Sovyetlerin üzerinde ikamet ettiği heartlandı çevrelemek ve kontrol etmek için Rimland kuşağı üzerinde NATO ile Norveç'ten Türkiye'ye, CENTO (Merkezi

Antlaşma Teşkilatı) ile Türkiye'den Pakistan'a ve SEATO ile Pakistan'dan kuzeyde Filipinler ile güneyde Yeni Zelanda'ya uzanan ve stratejik olarak birbirine eklemlenen bir stratejik kuşatma hattı oluşturmuştur (Davutoğlu, 2001, s.105).

Amerikalı bilim adamı Spykman, Amerikalıları Birinci Dünya Savaşı'nın sona ermesinin iktidar politikasının sonu olmadığı konusunda uyararak ABD için dış ilişkilerde tecrit ve pasifleşme zamanının kesinlikle sona erdiğini söylemiştir (Gökmen, 2010, s.49).

1942 yılında Yale Üniversitesinde verdiği konferansta jeopolitik üzerine konuşan Spykman'ın görüşleri konferans notları şeklinde "The Geography of Peace (Barışın Coğrafyası)" isimli kitapta toplanmıştır. Amerika'nın kendi çıkarları açısından bir Avrupa Birleşik Devletleri fikrine sıcak bakamayacağı, bu noktada Hitler ile olacak dirsek temasının buna sebebiyet vereceğinden olmaması gerektiği ve Avrupa'da sivrilen devletlerin olmaması gerektiği düşüncesindedir. Amerika'nın Avrupa bölgesinde gücünü hissettireceği, orada hâkim olduğunu göstereceği bir mekanizmaya ihtiyacı bulunmaktadır (Kocakenar, 2015, s.8-10).

2.3.7. Alexander P. De Seversky-Hava Hâkimiyet Teorisi

Teknolojinin gelişmesiyle uçak hız ve menzili artmış bu da beraberinde kara hâkimiyetinin deniz hâkimiyetine karşı üstün gelen korunaklı taraflarını hava hâkimiyetiyle azaltmıştır. Aynı şekilde deniz hâkimiyetinin hareket kabiliyetini geçerek havada hâkimiyeti baskın kılmıştır. Mackinder 1943 yılı son makalesinde hava hâkimiyetinin kara hâkimiyetinin etkisi altında olduğunu söyler. Ancak hava albayı Harry A. Schaklian'ın aynı şeyin deniz hâkimiyetinde de söz konusu olduğunu söylediğini belirterek savunma stratejisinde iki teorinin de yaptığı değişimlerin kabulünün gerektiğinden bahseder. İkinci Dünya Savaşı sonrası Mackinder'in kara hâkimiyetinin merkezi olan Rusya, ABD'nin hava hâkimiyetinden çekindiğinden ötürü dünyaya hâkim olma politikası taşıyamamaktadır. Hava hâkimiyet teorisinin gelişmesiyle Mackinder teorisi jeopolitikçilere göre şu şekilde tarif edilmektedir: *"merkez bölgesine hâkim olan doğu Avrupa'ya da kontrol eder, merkez bölgesine hâkim olan eğer hava kuvveti tarafından tutulmazsa dünya adasını kontrol eder. Dünya adasına hâkim olan dünyayı*

kontrol edebilir. Fakat bunun için hava kuvveti üstünlüğüne de sahip olması lazımdır” (Bilge, 1958, s.169-172).

Birinci Dünya Savaşı sonrası İtalyan General Giulio Douhet, 1921 tarihli “The Command of The Air (Hava Hâkimiyeti)” adlı çalışmasında “*Düşmanı yenmek için düşman hatlarını yarmak artık geçerli değildir. Uçak, artık cephenin üzerinden basitçe atlayarak düşman komuta ve kontrol merkezlerini, endüstri ve nüfus merkezlerini bombalayıp düşmanı saf dışı bırakabilir. Düşmanın moralini böylece tamamen yıktıktan sonra hızlı ve etkili bir zafer kazanılabilir*” diyerek hava hâkimiyetinin zafer elde edeceğini savunur. İlk kez stratejik olarak hava hâkimiyetinin öneminden bahsedense Alexander P. De Seversky olmuştur. 1942 tarihli “Victory Through Air Power (Hava Gücü Aracılığıyla Zafer)” kitabıyla deniz gücünün çöküşünün ve zafer için hava gücüne önem verilmesi gerektiğinin üzerinde durmuştur. 1950 tarihli “Air Power: Key to Survival (Hayatta Kalmanın Anahtarı: Hava Gücü)” kitabındaysa kara ve deniz gücünün hava gücüne bağımlı olduğunu anlatmıştır (Karabulut, 2013, s.57). Seversky, dünyayı ABD ve SSCB’yi merkez alan iki büyük hava gücüne bölmüştür. Burada ABD ve SSCB’nin eşit güçlere sahip olduğunu ve bu iki devletin sanayi merkezlerinin, bombardıman uçakları sebebiyle birbirlerine eşit saldırı mesafesinde olduklarını iddia etmiştir (Gözlü, 2011, s.98).

Hava gücünün sahip olduğu hız özelliği, askeri gücün ve yardımın planlamasının düşman ateşine en az maruz kalacak ve hayatta kalma şansını arttıracak şekilde hızlı yapılmasını sağlamaktadır. Menzil, uzak ve izole olmuş hedeflere saldırılması ve potansiyel kısıtlamaların önlenmesini sağlarken irtifa, havadaki personelin gözlem yapması ve deniz- kara üssündeki olayları kontrol etmesine olanak verir. Bu strateji de düşman güçlerinin üzerine doğrudan hedeflemeyi mümkün kılar. Ortadoğu’da hava gücü büyük önem arz etmektedir. 1967 Arap-İsrail Savaşı’nda İsrail’in önleyici sürpriz saldırısı Mısır Hava Gücü’nü tahrip etti ve Mısır üzerinde hava üstünlüğü sağlanmış oldu. Altı Gün Savaşları sürecinde Mısır’a hava saldırısı düzenleyen İsrail Sina Yarımadası, Süveyş Kanalı doğu kesimi, Kudüs, Golan Tepeleri ve Gazze Şeridi’ni işgal etmişti. Birkaç gün içinde Mısır ve Ürdün askeri güçleri tahrip edildi ve Suriye ordusu bozguna uğrattıldı. Aynı şekilde İsrail’in 1981’de Irak’taki Osirak nükleer reaktörünü tahrip ettiği

modern tarihin en önemli füze saldırılarından biri olan saldırıda, hava gücü önemli bir jeostratejik rol oynamıştır (Visbal, 2015, s.231).

3. IRAK

3.1. ABD'nin 2003 Yılında Irak'a Müdahalesi

Tüm dünyadaki petrol rezervlerinin yüzde 11'ine sahip olmak Irak'ı dünya meselesinde önemli bir figür haline getirmektedir. Petrol, tarih boyunca devletler için her zaman çok önemli bir kaynaktır. Bu nedenle, ülkeler arasındaki savaşların nedenlerinden biri petrol olmuştur. Irak petrol rezervlerini ABD için bu kadar önemli kılan şey, devletteki petrol talebinin artmasıdır. ABD kendi petrol taleplerinin yanı sıra, Almanya, Çin, Japonya gibi diğer petrol talep eden ülkeleri kontrol etmek istemektedir (Günay, 2007, s.6). ABD, zorlu ülkeleri kontrol etme arzusunun yanı sıra, stratejik ve politik nedenlerle Ortadoğu'yu da kontrol etmek istemektedir. Bu noktada diğer ülkeler arasında Irak'ın kontrolünün daha kolay olduğu ve müdahaleyi haklı çıkaracak nedenlerin bulunduğu düşünülmüş olabilir.

İkinci Dünya Savaşı sürecinde Amerikan üsleri dünyaya Amerika'nın askeri gücünü göstermeyi amaçlamıştı. Savaş sonrası üslerin bahanesiyse, Irak örneğinde olduğu gibi kitle imha silahlarının engellenmesi ya da demokratik toplum inşası gibi bahaneler olmuştur. Johnson, Amerikan üslerinin varlığının nedenlerini şöyle sıralamaktadır: Amerikan askeri üstünlüğünün sürdürülmesi, iletişim ağlarının kontrol altında tutulması, petrol kaynaklarının kontrol altında olması, askeri-endüstriyel alanda iş ve kar sağlama, ordu personelinin yurt dışında dahi refah içinde yaşayarak ihtiyaçlarının karşılanması. Bunların hepsi aslında emperyalizme çıkmaktadır. Bu emperyal düşüncüyü de haklı çıkaracak nedenleri olmalı, yoksa da bu nedenleri ortaya çıkaracak durumlar meydana getirilmelidir. Johnson, *“bir büyük güç için, kendi ülkesinin savunmasını içermeyen herhangi bir savaşın kazanılması stratejik açıdan yurtdışındaki üslere bağlıdır. Savaştan sonra muzaffer ülkenin bu üsleri elde tutması ve bunun için de türlü nedenler bulması bu ülkeye son derece cazip gelir”* demiştir. Amerika, Balkanlar'dan Çin'e uzanan geniş üs coğrafyasına sahiptir (Johnson, 2005, s.167-208).

Irak müdahalesi insancıl nedenlerle yapılmıştır savı zayıf bir savdır. Çünkü Saddam Hüseyin rejiminin Irak'ta en baskıcı olduğu yıllar 2000'li yıllar değildi. Ayrıca asıl vurgulanan nedenler kitle imha silahları varlığı ve terörizm bağlantısıydı. İşgal süreci

ve sonrasında Irak iç güvenliği sağlanamamış, ABD ve İngiltere askerlerinin işkence yaptıkları görüntüler dünya medyasına servis edilmişti. Tüm bunlar ileri sürülen kurtarıcı rol oynama durumundan uzak kalmaktadır (Keskin, 2006, s.66).

11 Eylül saldırısı sonrası, dönemin ABD Savunma Bakanının konuşmasında Irak'a saldırılması gerektiğini belirtmesi, Irak'la ilgili müdahale konusunda önceden karar verilmiş olduğunu göstermekteydi. Ancak El-Kaide- Irak bağlantısı kurulmadan bir müdahale yapılamayacağından, öncelikle Afganistan müdahalesi gerçekleştirilerek zemin hazırlanmıştır. 6 Mart 2003 basın toplantısında Bush, Saddam'ın kitle imha silahlarını imha etmediğini öne sürerek müdahale edeceğinin sinyalini vermiştir. Irak'a yapılacak müdahalenin ABD'ye göre sebeplerinden biri de Irak'a demokrasi naklinin sağlanmasıydı (Johnson, 2005, s.249-256).

3.1.1. Nedenleri

3.1.1.1. 11 Eylül 2001 Saldırısı ve El-Kaide

11 Eylül saldırılarında terör örgütü El-Kaide üyelerinin 17'sinin Suudi olduğu gerçeği, Amerikan halkında Suudilere karşı da olumsuz bir tutum yarattı. 11 Eylül saldırılarından sonra, dünyada pek çok şey değişti. Saldırı, olay sonrası dış politikalarını değiştirmek zorunda kalan devletler üzerinde çok büyük bir etkiye sahipti. Elbette politikasını değiştiren ilk ülke ABD oldu ve bu yeni politikanın temel sonucu Irak'a 2003 müdahalesiydi. Bu da tartışmaları beraberinde getirdi. Bazı insanlar ABD'nin emperyalist karakterinin bir yansıması olarak müdahalenin olduğunu düşünüp karşı çıkarken, bazıları da bunu insani müdahale olarak değerlendiren görüş nedeniyle onayladı.

Dünya, birçok insanın öldüğü ve birçok değişikliğin başlayacağı şoke edici ve korkutucu bir olaya tanık oldu:

11 Eylül 2001 sabahı 19 korsan, ABD'nin doğu kıyısındaki havalimanlarından uçan dört ticari yolcu uçağının kontrolünü ele geçirdi. Uçaklardan ikisi, New York'taki Dünya Ticaret Merkezi'nin ana iki kulesine kasıtlı olarak uçtu ve üçüncüsü Pentagon'a Virginia'ya çarptı. Dördüncü uçak, Pennsylvania'daki hedefine hiç ulaşmadı... 11 Eylül gecesi, El-Kaide'nin saldırıları yaygın bir şekilde gerçekleştirdiğine inanan Başkan George W. Bush, o günkü olayları şöyle açıkladı: "kötü,

aşağılık terör eylemleri” ve ABD’nin “yeni ve farklı bir düşmanla savaş” halinde olduğunu söyledi. Saldırı dünya çapında hükümetler tarafından kınandı (www.bbc.co.uk, t.y.).

Bu saldırıdan sonra, 2002 Ulusal Güvenlik Stratejisinde, başkan George W. Bush, teröristlerin ABD veya müttefiklerine karşı kitle imha silahlarını kullanmalarından veya tehdit gelmeden önce terör eylemlerini önlemeyi gerektiren bir yaklaşımı öne sürdü (Delahunty ve Yoo, 2009, s.844). Bu “Bush Doktrini” veya “önleyici savaş” olarak adlandırıldı (Arı, 2004, s.495). Bush Doktrininde üç önemli unsur vardı: 1. Soğuk Savaş’ta caydırıcılık ve sınırlama stratejisi artık ABD’ye hizmet etmiyor. ABD, ortaya çıkmadan önce tehditleri yok etmeli. 2. ABD, küresel üstünlüğünü korumak için gerekenleri yapmalıdır. Bunun için büyük bir askeri üstünlüğe sahip olmalı. 3. ABD ilkelerini tüm dünyaya yaymalı. Tüm dünyadaki Amerikan değerlerinin temelini oluşturan insan hakları, hukukun üstünlüğü, ifade özgürlüğü, erkek ve kadınların eşitliği gibi değerleri yaymak ABD’nin görevidir (Poyraz, 2013, s.72).

“Pax Americana” dış politika uzmanı Ronald Steel’in Vietnam savaşının en yoğun anındaki ifadesi ilginçtir:

Dünyanın milletlerini komünizme karşı korumaya kararlı olduğumuzu düşünüyoruz. ... Bu emperyal bir hırs değil ama ülkemizi emperyal yollara sürükledi. Sömürgeci ordunun dünyaya, uluslararası kalkınma birimine, ABD istihbarat birimine ve CIA’ya empoze edilmesi bu emperyal araçların bir örneği olarak gösterilebilir. İmparatorluğumuzu çok seviyoruz, artık imparatorluğun kurumlarının varsayımlarını sorgulamıyoruz. Kendine güvenen bir kudretli gücün tezahürü: imparatorluğun savunucuları onun bilgeliğinden kaynaklanmaz. İdare ile ilgili bazı anlaşmazlıklar olsa bile, bir saniye bile imparatorluğun ülkenin çıkarlarına ihtiyacı olduğundan şüphe etmemektedir (Steel, 1967, s.17-18).

Bu sözlerden de anlaşılacağı üzere, ABD, kendine bir tehdit olarak algıladığı durum ortaya çıktığında, her türlü önleyici ya da müdahaleci girişimde bulunabilmektedir.

İsrail’in 1981’de Osirek nükleer santralini bombalamasından sonra, “ihtiyati saldırı” ortaya çıktı ve 2003’te ise Irak’ta savaş başladı (Johnson, 2005, s.75). Amerika’nın Ulusal Güvenlik Stratejisinde şunlar beyan edilmiştir:

Denizaşırı Amerikan kuvvetlerinin varlığı, müttefiklere ve dostlara ABD'nin taahhütlerinin en derin sembollerinden biridir. Kendi savunmamızda ve başkalarının savunmasında kuvvet kullanma isteğimizle, ABD özgürlüğü destekleyen bir güç dengesini sürdürme konusundaki kararlılığını göstermektedir. Belirsizlikle mücadele etmek ve karşılaştığımız birçok güvenlik sorununu karşılamak için, ABD, Batı Avrupa ve Kuzeydoğu Asya'nın içinde ve ötesinde üsler ve istasyonların yanı sıra ABD kuvvetlerinin uzun mesafeli dağıtımı için geçici erişim düzenlemelerine ihtiyaç duyacaktır (Bush, 2002, s. 29).

3.1.1.2. Petrol

1991 Körfez Savaşı'ndan sonra, Irak'a BM (Birleşmiş Milletler) yaptırımları uygulandı. Bu yaptırımlar uyarınca, Amerikan şirketleri Irak petrol sahalarından çekildi. Böylece, Irak pazarından Amerikan hegemonyasına rakip olan Çin, Fransa ve Rusya, avantaj almaya başladı. Dahası, Irak'a dayatılan BM yaptırımları, bölgedeki Arap devletlerini rahatsız etmeye ve Irak halkını Saddam Hüseyin'den daha fazla rahatsız etmeye başladı. Buna ek olarak, Amerika'nın Suudi Arabistan'a petrol fiyatlarını düşürme konusundaki bağımlılığı, onu dengede tutmanın zorluklarının başlangıcı, ABD'nin yeni petrol arayışlarına girmesine neden oldu. Böyle bir durumda ABD'nin Irak'ı işgal etmesi ile ABD'nin Suudi Arabistan'a bağımlılığı sona erecek ve Amerika diğer rakiplerin önünde olacaktı. Irak petrolünün ele geçirilmesiyle Amerika, diğer Arap ülkelerinin ittifakı ve karşılıklılığı olmadan petrolü güvenli bir şekilde elde edebilirdi. Irak'ın petrol varlığının, Amerikan hegemonyasının devam etmesi için işgalinin arka planında yer almasının örneği, ABD ordusunun petrol bakanlığının korumasını almasına rağmen Bağdat'a girdikten sonra Milli Müzesi ve Ulusal Arşivleri'ni yağmalamasıydı (Hinnebusch, 2007, s.12).

Karşı görüşlere göre, 11 Eylül saldırıları ABD'nin Ortadoğu üzerindeki politikalarını meşrulaştırdı. Büyük Ortadoğu Projesi'nde vurgulandığı gibi, amaç Ortadoğu'yu devletlere ayırmaktı. Bunun yardımıyla Amerika ve İsrail bölgedeki petrolü elinde tutan en büyük güç haline gelecekti (Poyraz, 2013, s.46).

Amerika'nın petrol piyasasını koruyarak ve Körfez Bölgesi'nde hegemonik bir güç haline gelerek diğer ülkeler üzerinde egemenlik peşinde koşan bir petrol politikası

vardır ve buna herhangi bir muhalif kabul edilmez (Boz, 2015, s.21). ABD, tüm rezervleri kontrol altında tutabilmek için yegâne güç olmayı arzulamaktadır.

Soğuk Savaş yıllarından sonra, Amerika'nın dünya politikasında bir yeri vardı ve “*Asya'nın halkları ve kültürlerinin karakteristiği, stili ve özellikleri*” anlamına gelen oryantalizme göre (en.oxforddictionaries.com, t.y.-a) sosyal ve ekonomik, askeri, kültürel ve teknolojik alanlarla ilgili olarak kendisini doğuya göre daha üstün bulduğu (Poyraz, 2013, s.38) bir yabancı politika izlemeye başladı. 1990'larda ve sonrasında Doğu, uluslararası silah satıcıları tarafından desteklenen çatışmalara ve silahlanmaya yöneldi. 11 Eylül'den önce, Batı, bu anti-demokratik Ortadoğu ülkelerinin demokratikleştirilemeyeceğini iddia etti; anti-demokratik rejimleri destekledi. Ancak, saldırılar gerçekleştiğinde, bu rejimlerin demokratikleşmesi gerektiğine karar verdiler. Bu arada, Doğu halkı için seçilen yeni kimlik, radikal İslam'la ilişkili Arap terörist kimliği idi (Özpek, 2012, s. 185).

3.1.1.3. Saddam Hüseyin

Başkan George W. Bush, Irak'ın 1980'lerde İran-İrak Savaşı sırasında sivillere kitle imha silahları kullanmaktan çekinmediğini, Körfez Savaşı'ndan sonra imzalanan anlaşmanın çerçevesinde bu silahların kaldırılmasını gözlemleyen BM gözlemcileriyle işbirliği yapmayarak bu şekilde birçok masum insanı öldürdüğünü söyledi. Irak'ın tüm kontrollere ve yaptırımlara rağmen hâlihazırda kullandığı “şüphesiz” kimyasal ve biyolojik silahlara ek olarak, Bush yönetimi, Saddam'ın nükleer silah geliştirme çabalarının, kitle imha silahlarını komşularında kullanabileceği tehdidiyle Ortadoğu'ya hâkim olabileceğine inandı ve bu tehlikeli silahların teröristler tarafından ele geçirilebileceği korkusunu vurguladı. Bu korku ABD'de özellikle 11 Eylül olaylarından sonra şiddetlendi (Nihat, Özcan ve Kaptanoğlu, 2007, s.29). 11 Eylül 2001 saldırılarından bir yıl sonra 12 Eylül 2002'de düzenlenen BM Genel Kurulu'nda, Bush, Irak'ın 1991'deki Körfez Savaşı'ndan sonra BM'ye verdiği sözleri tutmadığını ve Irak'ın kimyasal silah programı, deney verileri ve nükleer materyallerin belgelenmesi ve dış yardımların belgelenmesi ile ilgili silah tasarımlarının önemli kayıtlarını tuttuğunu söyledi. Saddam Hüseyin, nükleer silah elde etmek için yetenekli nükleer bilimciler ve teknisyenlerle çalıştı. Bush'a göre Irak, nükleer silah geliştirmek için gerekli olan uranyumu

zenginleştirmek için yüksek mukavemetli alüminyum tüpler satın almaya çalışıyordu. Başkan Bush yaptığı konuşmada, Irak'ın bir yıl içinde nükleer silahlara sahip olma olasılığını dile getirdi (Bush, 2008, s.142).

İsrail'in müttefiki olarak ABD, Saddam'ın devrilmesinin, İsrail için de faydalı olacağını düşündüğü olumlu etkileri değerlendirdi. Saddam Hüseyin'in Ortadoğu'nun en önemli tehdidi olarak görüldüğü ve o ülkenin işgalinin İsrail'i rahatlattığı söylenebilir (Nihat, Özcan ve Kaptanoğlu, 2007, s.29). Bu başarı İran, Suriye ve Filistin için bir sindirme olacaktır. İsrail, Saddam'ın devrilmesiyle düşman rejiminin ortadan kalkacağına ve yeni bir Batı yanlısı hükümete dönüşeceğine inanıyordu (Kam, 2003, s.11). Ortadoğu'da Amerikan hegemonyasının devamına yardımcı olacaktı. İki devlet arasındaki ilişkiler, ABD'deki İsrail Lobisinin etkinliği ve ABD'deki Hristiyanların İsrail'e desteği, müdahaledeki İsrail'in rolünün nedenleridir (Boz, 2015, s.38). Irak'ı kontrol altına almak, Amerikan gücünü Ortadoğu'ya gösterecektir. İsrail çıkarlarına yönelik bir politika da Bush'un seçimlerde Yahudi Amerikan seçmeninin desteğini almasını kolaylaştırabilirdi. Amerikan Yahudi Komitesi İdari Müdürü David Haris ABD'nin İsrail' e verdiği desteğin nedeninin İsrail lobisi olduğunu şu şekilde ifade etmiştir:

Şu ana kadar herhangi bir ulus İsrail'le bu kadar sıkı ilişkiler kurmayı aklından bile geçirmedi. Amerika'dan başka hiçbir ulus, İsrail'in güvenlik ve uzun dönemli barış arayışına yeterli destek verebilecek kapasiteye sahip değil. En son Hizbullah'la yapılan savaşta Amerika, İsrail'e olan desteğini açık bir şekilde gösterdi. Bunda Amerikan Yahudilerinin çok büyük etkisi var ve onlar bunun için her gün çalışmaya devam ediyorlar (Ataman, 2006, s.416).

2003 yılı Washington Post gazetesinde yazıldığı şekliyle Bush, Irak'ın 11 Eylül'le bağlantısını şu şekilde tanımlamıştır:

Saddam bir tehdittir ve biz onun saldırmasını beklemeyeceğiz... eğer dünya Irak rejiminin tehdidiyle karşı karşıya kalırsa özgür uluslar yoğun ve kabul edilemez risklerin gerçekleştiğini farz edecek. 11 Eylül 2001 saldırıları Amerika'nın düşmanlarının dört uçakla neler yaptığını gösterdi. Bizler terörist devletlerin kitle imha silahlarıyla neler yapabileceğini bekleyecek değiliz (Bojang, 2016, s.9).

19 Mart 2003 ve 1 Mayıs 2003 arasında ABD'nin İngiltere ve Avustralya tarafından desteklenen silahlı güçleri Saddam Hüseyin'i Irak liderliğinden alacak operasyonları yürüttü. Neredeyse 30 yıl Irak lideri olan Saddam, batı nazarında kötü üne sahipti. Müdahaleci güçlere göre, Saddam sadece kendi halkına baskı yapan ve çok sayıda insan hakları ihlalinde bulunan bir hükümet lideri değil aynı zamanda komşularıyla savaşarak bölgesel istikrarı tehdit eden bir liderdi. Bundan dolayı da Saddam'ın ve hükümetinin devrilmesinin memnuniyetle karşılanacağı düşünülüyordu. Irak, ABD tarafından şer ekseninin bir parçası ilan edilmişti. Şüphesiz bu üç ülke lideri silahlı güçlerini ülkelerine tehdit olarak algıladıkları kitle imha silahlarına karşı yönlendirdiler. Bununla birlikte müdahale öncesinde Irak'ın bu silahlara sahip olduğuyla ilgili kanıtların güçlülüğüyle ilgili belirsizlikler, savaşa götüreceği bu temeli zayıflatma eğilimindeydi. Dönemin İngiltere Başbakanı da düşmanlığın başlamasının nedenleri hakkında vatandaşlarını bilgilendirirken şunları söylemiştir:

Yeni dünya yeni bir tehditle karşı karşıya: kitle imha silahlarına ya da aşırı terörist gruplara sahip Irak gibi zalim devletlerden kaynaklı kaos ve karmaşa. İkisi de demokrasimize, özgürlüğümüze ve yaşam şeklimize nefret dolu... Şu an üretilmekte olan ve dünyaya pazarlanmakta olan bu silahları elde ederlerse, katliamlar ekonomimizi, dünya barışını etkiler ve bu hayalimizin bile ötesinde olur (Field, 2004, s.6-8).

3.1.1.4. Ortadoğu hâkimiyeti

Oxford sözlüğüne göre, emperyalizm “bir ülkenin gücünü ve nüfuzunu sömürgeleştirme, askeri güç kullanma ya da başka yollarla genişletme politikası”dır (en.oxforddictionaries.com, t.y.-b). Hegemonya ise, “özellikle bir devlet ya da sosyal grubun diğerleri üzerindeki liderliği ya da baskısıdır”(en.oxforddictionaries.com, t.y.-c). Hegemonik İstikrar Teorisine göre, hegemonya anarşi ve saldırganlığı azaltır, serbest ticareti teşvik eder, dünya standartlarında bir para birimi sağlar ve tüm dünyadaki orta ve küçük ölçekli devletleri azaltır ve kontrol eder (Goldstein ve Pevehouse, 2014, s.59). Tarih boyunca, ABD hegemonik tarzıyla ilgili çok sayıda örnek göstermiş ve bir örneği olarak, Dışişleri Bakanı Dean Rusk tarafından 1798 ile 1895 yılları arasında ABD'nin diğer ülkelerin 103 işine müdahale ettiği beyan edilmiştir (Zinn, 1980, s.290). Doğuda

egemen olan emperyalist İngiltere ve Fransa'nın ardından ABD, bölgede baskın bir figür olmuştur (Said, 1978, s.285).

Dünya üzerinde güç dağılımı eşit değildir. Hiyerarşik yapıda olan baskın devlet başını çektiği hiyerarşik yapının sahip olduğu kaynakların büyük kısmını yönetir. Durumdan memnun olan müttefikler de baskın devletin normlarını destekler. Tam tersine memnun olmayan devletlerse hiyerarşik yapıya karşı çıkarlar. İstikrar için müttefiklerin önemi bu yüzden büyüktür. ABD uluslararası hiyerarşiyi yönetir çünkü üretkenliği çok fazladır. Irak müdahalesi büyük güçler arasındaki ilişkiyi doğrudan etkileyecek kapasitededir. Büyük güçlerin müttefikliğini yeniden inşa edecek potansiyele sahiptir. Global hiyerarşide baskınlığını devam ettirmek için ABD Avrupa ile müttefikliğini sürdürmelidir (Kugler, Efir ve Tammen, 2004, s.164-174).

11 Eylül'den sonra ABD terör saldırılarını Afganistan ve Irak'a yönelik müdahalelerinin gerekçelendirilmesi için kullandı; ancak, dünyada bu gerekçe bazı insanlar ve ülkeler tarafından kabul edilmedi. Bunun yerine, ABD'nin küreselleşmeye ve hegemonik gücünün gelişmesine yönelik adımlar attığı düşünülmüştür (Alakel ve Yıldırım, 2014, s.143). ABD kendi topraklarında yaşayan ya da herhangi bir sebepten dolayı terörizm nedeniyle başka ülkelerin vatandaşlarını takip etmektedir. Aynı zamanda, dünyanın her yerinde, diğer ülkelerin saldırılarına karşı önlem alma ihtiyacının farkında olmak için her yerde olduğu imajını vermek için bir üs oluşturma gayreti içerisindeydi. 2001 verilerinde, 725 ABD askeri üssü resmi olarak ilan edildi ve bu da emperyalist kişiliğe sahip olduğunun göstergesi olarak değerlendirilebilir. Johnson'ın ifadesiyle, "*Modern zamanlarda, yeni topraklarımızı kendi topraklarımıza bağlamaya başladık. Kendi bölgelerimizi kendi bölgelerinde inşa ettik, hatta bazen onları kiralamadık. Bu yüzden bir sömürge imparatorluğu değil, bir üs imparatorluğu ortaya çıktı*" (Johnson, 2005, s.24). Bu üsler emperyalizmin dünyaya yayılmasının bir göstergesidir.

Bush'a göre, kitle imha silahları olan başka ülkeler olsa bile, Irak bu silahları kendi halkına karşı kullanıyordu, Saddam diğer Ortadoğu ülkelerine hâkim olmaya çalışıyordu ve ABD için bir düşmandı (Boz, 2015, s.8). Irak'ın tehdidi hakkında şunları söyledi:

Tehdit Irak'tan geliyor. ... On bir yıl önce, Basra Körfezi Savaşı'nın sona ermesi için bir şart olarak, Irak rejiminin kitle imha silahlarını yok etmek, bu tür silahların tüm gelişmelerini durdurması ve terörist gruplara verilen tüm desteği durdurması gerekiyordu. Irak rejimi tüm bu yükümlülükleri ihlal etti. Kimyasal ve biyolojik silahlara sahiptir ve bunları üretir. Nükleer silahlar arıyor. Teröre barınma imkânı ve destek vermiş, kendi halkına karşı terör uygulamıştır. Bütün dünya Irak'ın on bir yıllık meydan okuma, aldatma ve kötü niyet geçmişine şahit oldu. ("President Bush Outlines Iraqi Threat", 2002).

ABD Dışişleri Bakanı Colin Powell, BM Güvenlik Konseyi'nde fotoğrafların ve konuşma kayıtlarının kanıtları olarak öne sürdüğü belgelerle Irak'ın biyolojik, kimyasal ve nükleer silahlara sahip olduğunu açıkladı ("U.S. Secretary of State Colin Powell Addresses the U.N. Security Council," 2003). Bu görüşün aksine, Irak'ta kitle imha silahı bulunamamıştır (Okur, 2008, s.18). Bir ABD silah müfettişi, ABD hükümetinin, Irak'ın hala kitle imha silahlarına sahip olduğu hipotezi konusunda tamamen yanlış olduğunu kabul etti ("Transcript: David Kay at Senate Hearing," 2004). Irak'ın işgalinde, Bush yönetiminin belirlediği dış politikada Irak'ın 11 Eylül saldırılarına katkısı bulunmasa bile, yeni muhafazakârların bu dış politikada etkili olduğu ortaya çıktı. Çünkü Ortadoğu'dan ABD'ye karşı bir saldırı olasılığına bakıldığında, Bush yönetiminde 11 Eylül saldırıları öncesinde Irak'ın işgal edilmesi gerektiğini düşünen yeni muhafazakâr bir dünya görüşüne sahip olanlar vardı. Bu grup 11 Eylül'ü de Amerika'nın çıkarlarına göre Ortadoğu'yu şekillendirme fırsatı olarak görüyordu. Yeni muhafazakârların 11 Eylül saldırılarının ardından Bush yönetiminin dış politikasını kontrol altına aldıkları ve 11 Eylül'den daha sonra geliştirdikleri saldırgan ve militarist gündemleri uygulama fırsatı yakaladıkları iddia edilmektedir (Dyson, 2013, s.456). ABD, Irak rejiminin 687 sayılı Karar ile kurulan silahsızlanma sürecini tamamlaması gerektiğinin Saddam'ın son uyarısı olduğuna işaret eden 1441 sayılı Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi (BMGK) kararına göre Irak'ı işgal etti (Boz, 2015, s.10).

ABD Ortadoğu'da bir değişim rüzgârını başlatmak istedi. Başlangıç noktası Irak olacak ve bu ülkeyi takip eden diğer Ortadoğu ülkeleri de buna göre değişecektir. ABD'nin ana hedefi buydu (Poyraz, 2013, s.71). 2002'de, West Point'teki mezuniyet konuşmasında Bush şunları söyledi:

20. yüzyıl, insanlık onurunun tartışılmaz taleplerine, hukukun üstünlüğüne dayanan tek bir insani ilerleme modeliyle sona erdi. Devletin gücü, kadınlara ve özel mülkiyete saygı, özgür konuşma ve eşit adalet ve dini hoşgörü ile sınırlanır. Amerika bu vizyonu empoze edemez. Yine de kendi halkı için doğru seçimleri yapan hükümetleri destekleyebilir ve ödüllendirebiliriz. Gelişim yardımımızda, diplomatik çabalarımızda, uluslararası yayınlarımızda ve eğitim yardımlarımızda ABD, ılımlılık, hoşgörü ve insan haklarını destekleyecektir. Ve tüm ilerlemeyi mümkün kılan barışı savunacağız (“President Bush Delivers Graduation Speech at West Point,” 2002).

Sovyetler Birliği'nin Soğuk Savaş sonrası dağılmasından sonra ABD dünya üzerinde hegemonik güç oldu ve bu statüyü kaybetmek istemedi. 2003'e gelindiğinde tehdit hisseden ABD, bu nedenle Irak'ı işgal ederken tereddüt etmedi. Bush yönetimindeki ABD'nin bu küresel hegemoni iddiasını elinde tutmak istemesinin Bush'un bir stratejisi olduğu, Irak işgalini anlamının bir başlangıç noktasıdır (Bojang, 2016, s.7).

3.1.2. Müdahale

Irak özgürlük operasyonu, 20 Mart 2003'te başladı ve saldırı uluslararası kamuoyu tarafından kabul edilmedi. Türkiye, ABD tarafından Kuzey Irak'ta herhangi bir adım atmaması konusunda uyarıldı. BM silah denetçisi Blix (Uluslararası Silahlar Teftiş Kurulu Başkanı), Amerika'nın kitle imha silahları bahanesiyle Saddam'dan kurtulmak istediğini iddia etti (Blix, 2003). Amerika işgal sürecinde de hayal kırıklıkları yaşadı, çünkü Irak'ta neşe ile karşılanacağına inanıyordu.

Tarihler 10 Nisan 2003'ü gösterdiğinde, Firdevs meydanındaki Saddam heykeli yıkıldı. Irak'ın yeni düzeni için Saddam muhaliflerinin katılımıyla toplantılar yapıldı. 15 Nisan 2003'te, ilk toplantıda Baas partisi gönderilmek istenmiş ve Irak'tan etnik ayrımcılığa tolerans göstermeden bağımsız bir yapıya sahip olması istenmiştir. Amerikan yönetimi, geçici hükümetin Irak'ın savunma ve istihbaratıyla ilgilenmesini istemedi. Birleşik Devletler, BM tarafından Irak'ın işgal sonrası rejiminin yeniden geliştirilmesi için yetkili otorite olarak kabul edilmiştir. Özellikle petrol için bu kaçınılmazdı. Ancak, Arı'nın öne sürdüğü gibi, “işgal mahkemesine yetki veren 1483 sayılı karar, bir anlamda hukukun sınırlarını zorlayan bir karar olmuştur” çünkü La Hey ve Cenevre

sözleşmelerinde var olan kurumsal yapının değişmesini engelleyen unsurlar vardır. Silah ambargosu dışındaki bu kararlar, Irak ambargosu kaldırıldı. 21. yüzyıl, küreselleşmenin etkisi altında hızla yayılan terör yüzyılı oldu. Bu yayılma, küreselleşmenin erişilebilirliğinden kaynaklanmaktadır. Basra Körfezi, dünya genelinde petrol ve doğal gaz bağımlılığı devam ettiği sürece stratejik olarak önemini koruyacaktır. ABD, ara sıra Ortadoğu'da Amerika'nın Ortadoğu politikasını tehdit eden bir ülke olan İran'ın yayılmasını engellemek için Irak'ın yanında olmaktadır. Ortadoğu petrolü Rusya'dan korunmalıydı. Aynı zamanda, petrolü silah olarak kullanma olasılığı Amerika'nın bölgedeki stratejik önemini açıklığa kavuşturmaktadır. Örneğin, Arap İsrail savaşında, Amerika'nın İsrail'in tarafında yer alması Arap ülkelerinde petrol ambargoları ile sonuçlanmıştı. Eylül 2001'deki saldırıdan sonra Amerikan yönetimi, caydırıcı stratejinin işe yaramadığını görmüş, Bush politikası olarak da bilinen, saldırıdan önce bir tehdit olarak gördüğü ülkelere önleyici savaşla müdahale stratejisini uygulamaya koymuştur. Arı'nın ifadesiyle bu strateji “küresel bir güç olmak ve Amerikan siyasetini emperyal çıkarları gerçekleştirmeyi öngören çok iyi formüle edilmiş bir şekilde pazarlamak” tır (Arı, 2004, s.254-520). ABD tehdit olarak gördüğü ülkelere müdahale edecek, rejim değişikliği sağlayacak ve bir tehdit olarak görülen kitle imha silahlarını imha edecektir.

Birleşmiş Milletler Şartına göre, Madde 51;

Bu Antlaşmanın hiçbir hükmü, Birleşmiş Milletler üyelerinden birinin silahlı bir saldırıya hedef olması halinde, Güvenlik Konseyi uluslararası barış ve güvenliğin korunması için gerekli önlemleri alıncaya dek, bu üyenin doğal olan bireysel ya da ortak meşru savunma hakkına habel getirmez. Üyelerin bu meşru savunma hakkını kullanırken aldıkları önlemler hemen Güvenlik Konseyi'ne bildirilir ve Konsey'in işbu Antlaşma gereğince uluslararası barış ve güvenliğin korunması ya da yeniden kurulması için gerekli göreceği biçimde her an hareket etme yetki ve görevini hiçbir biçimde etkilemez (BM Antlaşması, 1945).

Amerika 11 Eylül saldırılarının Irak rejimi ile ilişkili olduğuna inanıyordu. Yukarıda da belirtildiği gibi, Amerikan hükümeti, önleyici savaş stratejisinin bir sonucu olarak, güvenliği için bir tehdit oluşturan bir durumu fark ettiği zaman, tehdit kapasitesine sahip ülkeye müdahale edecektir. Aynı zamanda kitle imha silahları büyük bir sorun olarak görülüyordu. Bu müdahale İsrail için de petrol kaynağı paylaşımları açısından

yararlı olacaktır. ABD'nin petrol kaynaklarına müdahalesi Amerikan Doları'nın sürekliliğini sağlayacaktı çünkü Irak son zamanlarda Euro kuruyula satış yapıyordu. ABD için petrol hâkimiyeti önemliydi. Uluslararası hukuk ve uluslararası sistem kuralları ile bağdaşmayan ABD, Afganistan'ın işgali ve Irak'ın müdahalesinde tek bir hegemon gücü olarak hareket etmiştir (Alakel ve Yıldırım, 2014, s.153). Birçok BM üyesi devlet, ABD'nin 11 Eylül olaylarından sonra kendini savunma hakkına sahip olduğunu ve bunu Afganistan'da daha geniş bir alanda desteklediğini fark etti. Ancak bu devletler ve özellikle de halk, Irak'ın işgalini kabul etmek için aynı tavra sahip değildi. Çünkü Irak'ın işgali uluslararası norm ve çerçeveden kesin bir çıkış olarak görülüyordu (Batır, 2011, s.130). BM Antlaşması 51. Maddesinde meşru müdafanın uygulanmasını tetikleyecek tek durum silahlı bir saldırı durumu olmasına rağmen Irak'ın ABD'ye silahlı bir saldırı yaptığı ya da yapma hazırlığında olduğuyla ilgili kanıt yoktu. Bu ise ABD'nin Madde 51'e dayanarak işgalini geçersiz kılmaktadır (Kramer, Michalowski ve Rothe (2007), s.57). Soğuk Savaş'tan sonra, ABD müdahalesinin BM kararını almadan gerçekleştirilmesi nedeniyle Irak müdahalesi bir köşe taşıdır. Bu hareket tüm dünyaya karşıydı ve silahsız önlem alma yerine ABD güç kullanıyordu. Geçmişte ABD, esas olarak sadece Marksistler tarafından emperyalist olarak tanımlanmış olsa da, 11 Eylül'den sonra Bush rejiminin karşıtları ABD'yi emperyalist olarak görmeye başladı (Alakel ve Yıldırım, 2014, s.130).

Uluslararası alan, Amerika'nın Irak'ta müdahalesi için zamana ihtiyacı olduğunu savunuyordu. 2003'ün başında, ABD'nin CIA (Merkezi İstihbarat Teşkilatı) verilerinden ileri sürdüğü sebepler kabul edilemezdi. İsrail dışında Fransa, Rusya, Çin, Almanya, tüm Ortadoğu ülkeleri de müdahaleye karşıydı. Blix'in raporu (Blix, 2003), Amerika'nın Irak'taki iddialarına ilişkin bir kanıt bulunmadığını belirtti. Türkiye'nin Irak'a yönelik yasa tasarısı, Amerikan yönetiminde hayal kırıklığına neden oldu. Türkiye'nin ABD'nin gereksinimleri için askeri üsleri de uygun değildi. Türkiye, Kuzey Irak'taki terör örgütünün kaos içinde güçlenmesini ve silahların örgüte aktarılmasını engellemeye çalıştı. Aralarında uzlaşma sağlanamadı.

Hükümet adamları ve başkan arasında, Irak'ı ilk adımda işgal edip etmeyeceklerine dair bir çatışma vardı; ancak Bush, tam tersine ikna olsa bile El-Kaide

ile Irak arasındaki ilişkiyi kesin olarak kanıtlayamadığı için Irak'ın Afganistan'dan sonra işgaline karar verdi (Woodward, 2005; Aktaran:Boz, 2015, s.5). "Terörle Mücadele Irak" adlı İstihbarat raporunda CIA, Saddam Hüseyin'i El Kaide ile ilişkilendirmeyi mantıklı kılsa da, İstihbarat Raporu, aralarındaki bağlantı hakkında somut bilgi eksikliği nedeniyle eleştirildi. 8 Eylül 2006'da Komisyon'un Saddam'la ilgili ikinci raporu, Saddam'ın başta El-Kaide olmak üzere İslami gruplara güvenmediğini ve onlarla işbirliği yapmadığını iddia etti. Saddam'ın radikal İslamcılarını kendi rejimi için bir tehdit olarak gördüğüne dikkat çekilirken, Saddam'ın El-Kaide'den gelen işbirliği tekliflerini geri çevirdiği de kayıtlara geçirildi (Roberts ve Rockefeller, 2004, s.34-64).

Afganistan saldırılarının ardından ABD, Irak'ın terörist gruplara, devlete ve müttefiklere karşı kullanılabilecek kitle imha silahlarına sahip ve toplumuna acımasız şekilde davranan anti-demokratik lider tarafından yönetilen bir ülke olduğu gerekçesiyle Irak'a saldırmaya karar verdi. Bunlar devlet tarafından öne sürülen başlıca nedenlerdi. Müdahale gününden bugüne kadar, bu nedenler insanlar ve hükümetler tarafından müdahalenin gerçekten insancıl bir müdahale mi, yoksa ABD'nin emperyalist politikasının bir sonucu mu olduğu konusunda tartışılmıştır. Güvenlik Konseyi'nin izni olmadan tek taraflı müdahaleler, BM Antlaşması hükümlerine aykırı hareket ederken, yasal görüşler, insan hakları ihlallerinin etkilerinin ülkenin sınırlarının dışına çıkabileceği ve BM Güvenlik Konseyi'nin müdahalede bulunabilmesi durumunda uluslararası barışı tehdit edebileceği ihtimaline yoğunlaşmaktadır. Uluslararası bir insani yardım müdahalesinin gerçekleşmesi için, bölgenin, yeryüzündeki, kültürel, stratejik ya da jeopolitik en güçlü devletlerinden biri için hayati öneme sahip olması ve başka bir büyük devlet tarafından güç kullanımına karşı çıkmaması neredeyse temel bir kriterdir. İnsani müdahale kavramı üzerine yapılan değerlendirmelerin ışığında, Irak Savaşı'nın uluslararası hukuk ile açıklanması mümkün değildir. Her şeyden önce, insani müdahalenin Irak savaşından önce haklı çıkabileceği Kosova'da olduğu gibi bölgesel ve dünya barışını tehdit eden hiçbir ortak insan hakları ihlali yoktu. Bir ülkenin rejimini değiştirmek için bir savaş açmak BM Antlaşması'na aykırıdır. Dahası, yaygın ihlallerin varlığında bile, BM Güvenlik Konseyi'nin izni olmaksızın güç kullanımına başvurulması da uluslararası hukukun ihlali anlamına gelmektedir. Ancak, yukarıda belirtildiği gibi, Irak Savaşı için insancıl nedenlerin listesi, uygulamada "insani müdahale" için gerekli

olan politik koşullara uygundur. Bölgenin ABD için politik, askeri ve ekonomik yaptırımları vardır. ABD tarafından bu görüş Saddam Hüseyin'in sicili ile birleştirildi ve “insani müdahale” gerekçesiyle ulusal çıkarlar açısından bir savaş gerekliliği iddia edildi (Okur, 2008, s.18-24).

Amerika, Ortadoğu ülkeleri arasındaki dengeyi sürdürmeyi amaçladı. İran Körfezi, petrol kaynakları açısından Amerika için de önemli olmuştur. Irak'ın Kuveyt'e müdahalesi, Ortadoğu'da dengeyi savunan ABD için tercih edilecek bir müdahale değildi. Kuveyt müdahalesinin 2003 Irak müdahalesindeki rolü önemliydi. Irak, Körfez Savaşı'ndan sonra kitle imha silahlarının imha edilmesine kadar kaldırılmayacağı söylenen askeri ve ekonomik ambargo altındaydı. Amerikan yönetimi, 1998 yılı sonunda BM müfettişleri Saddam tarafından ülkeden kovulduktan sonra çevreleme politikasını Saddam'ın devrilmesi politikası olarak değiştirdi ve bunu haklı çıkarmanın yollarını aradı. Ancak, Irak'a müdahalenin riskli olabileceği kabul edilmeliydi. 11 Eylül saldırıları, Amerika'nın gerçekte düşünöldüğü gibi korunmadığını, terör eylemlerine açık olduğunu gösterdi. Aynı zamanda, saldırıların devam edebileceği ve bu kez kitle imha silahlarının bile kullanılabilereceği konusunda endişeler vardı. Amerika'nın terörle mücadelesinde iki düşmanı vardır: Doğrudan veya dolaylı olarak bölgeye saldırmaya muktedir olan terörist gruplar, ikincisi ise bu terörist gruplara dolaylı veya doğrudan destek sağlayabilen ülkeler. Bu noktada Irak bir El-Kaide destekçisi olarak kabul edildi. Aslında, bunun Amerika'ya faydası oldu, çünkü Saddam iktidarının sona ermesi isteniyordu. Amerikan yönetiminin eli saldırı ile güçlendi ve siyaset bir noktada meşrulaştı: Amerika saldırı altındaydı.

Irak'a müdahale hakkında düşünürken, ABD, bu tür terörist örgütleri ve buna dâhil olanları engelleyerek kendi gücünü göstereceğini düşündü. Amerika'nın Ortadoğu'daki baskısı arttırılmalıydı. Radikal İslami tehlikeye, özellikle El Kaide'ye karşı, Amerika Ortadoğu'da stratejik olarak önemli bir konuma sahip olacaktı. El-Kaide'nin Afganistan'a yönelik müdahalede zarar görmesine rağmen, sorunun köküne çözüm bulunmamıştı. Bu, daha etkili bir harekete ihtiyaç duyulduğu anlamına geliyordu. Bölgedeki Suudi Arabistan, İran ve Suriye gibi ülkeler El Kaide'ye yönelik bir adım atmadı. Amerika'nın, Irak'ta kitle imha silahlarının var olduğu, Saddam'ın kitle imha

silahlarının güçlendirilmesi ve bu silahların diğer Ortadoğu ülkelerine yayılma tehlikesi olduğuna dair inancı yeni olmasa da ABD'nin çok ciddi bir duruş sergilemesini gerektirdi.

3.1.3. Sonuçları

ABD, Irak halkının Irak müdahalesinde onu kucaklayacağını düşünerek başka türlü bir plan yapmadı. ABD, Irak'ın nükleer silahlarına karşı savaştı, ancak İran ve Kuzey Kore nükleer programlarına devam etti. Müdahalenin bir ders olacağını düşünmesine rağmen, gerçekte durum böyle değildi. Dönemin Savunma Bakanı, Mayıs 2003'teki açıklamasında, savaşın nedenlerinin kitle imha silahı, terörizm ve tiranlık olduğunu söyledi. CIA ve istihbarat raporları istenilen kitle imha silahları sonuçlarını bulmadığı için özel bir birim kuruldu ve El-Kaide'nin Saddam'a desteği kanıtlanmaya çalışıldı. Irak müdahalesinin domino etkisi yaratacağı düşünülüyordu ve tersine sonuç için hiçbir plan yapılmadı. Irak'ın heterojen topluluk yapısı işleri zorlaştırıyordu. Şii İslami devlet modeli istiyordu ve Kürtler bağımsız olmadıkları takdirde federal bir yapı içinde olmayı tercih ediyorlardı ve bölgelerinde merkezi bir devlet yapısını istiyorlardı. Federal Irak Kürt devletine 2005 referandumunda izin verildi. Amerikan müdahalesi sonrasında Şii yönetiminde egemen hale geldi ve beraberinde Sünni Arap isyanını getirdi. El Kaide gibi unsurlar, bu isyanı bir fırsat olarak bilerek Irak'a geldi. Sünnileri savunmak yerine Amerika, Şii Baas yönetimine önem verdi (Galbarith, 2007, s.38).

Rejim değişikliğinin amacı ABD yanlısı, istikrarlı ve meşru bir devlet kurmaktı ancak sonuçta ortaya çıkan uzayan bir isyan dalgası, iç savaşın eşiğinde bir toplum ve İran Şii grupların destekçisi, kazanmaktan ziyade kaybetmiş bir devletti. İşgal, güvenliğin, altyapının, halk sağlığının bozulması ve yüz bine yakın insanın işgalin ilk yılı sonunda ölümüyle sonuçlanmıştır. Konu hakkında yapılan kamuoyu yoklamalarında Iraklıların yüzde 82'sinin işgale karşı olduğu ve yüzde 57 kadarının yabancı kuvvetlerin topraklarını terk etmesini istediği görülmektedir. Sadece yüzde beş civarında insan ABD'nin Irak işgalinin Iraklılara yardım amaçlı yapıldığına inandığı yönünde görüş bildirmişlerdir. Yeni muhafazakârlar her ne kadar Irak'ın Ortadoğu'yu şekillendireceğine inansalar da sonuçta radikal gruplar güçlenmiş ve Mısır liderinin tabiriyle “cehenneme giden yolu açmıştır”(Hinnebusch, 2007, s.13-17).

ABD, Irak müdahalesinin yarattığı tehdit nedeniyle kendini savunma hakkını kullandığını ileri sürmüştür. Yine de, kendini savunma olarak adlandırılabilen bir tehdit, somut olarak ileri sürülmedi. Tehditten bahsedildi ama uluslararası konjonktürde onaylanmaksızın kendi savunma kararını alarak uygulamaya geçirdi. Ne tüm dünya ne de Amerikan vatandaşları Amerika'nın Saddam'ın halkına işkence etmesi nedeniyle Irak halkına bir adım atacağına inanmıyordu. Bu nedenle, Amerikan yönetimi Irak'ın kitle imhası ve teröre desteğini bir bahane olarak gösterdi (Falk, 2004, s.78).

Soğuk Savaş sonrasına baktığımızda, ABD Ortadoğu'ya demokrasi ve barışı getirmek için çaba göstermeye karar verdi, ama doğru politikaları takip etmediği ve bölgede bazı görüşlerini dayattığı için, bu bölgenin insanların tarihine odaklanamadı, kendi özgürlükçü değerlerini özümsetemedi ve çıkarlarını asgari ihtilafla koruyamadı. 2001 saldırılarını takiben Afganistan ve Irak işgalleri ve daha sonra ABD askeri ve ekonomik gücüne verilen büyük hasar bu çıkarımın kanıtı olan en iyi iki örneğidir (Poyraz, 2013, s.56).

ABD eski Başkanı Barack Obama DAESH (Irak Şam İslam Devleti)'i, "istenmeyen sonuçları olan müdahalemizin akabinde Irak'ta El- Kaide devamı olarak beliren bir gruptur" şeklinde tanımlamıştır. Bu kabullenme Müslüman dünyasında askeri müdahalelerde bulunan batıya göre genel zayıflığın bir kanıtıydı. ABD öncülüğündeki bu müdahale DAESH olarak bilinen sözde İslam Devletinin yükselişine kuşkusuz yön vermiştir (Hussain, 2015). Her ne kadar Irak'a müdahalenin nedenleri arasında El-Kaide gibi dünya barışını tehdit eden terör örgütlerine destek verilmesi konusu sayılsa da sonuç itibarıyla bu terör örgütlerinin daha da güçlenmesini beraberinde getirdi demek yanlış olmayacaktır.

ABD'nin Irak'taki askeri varlığı 2011 yılında sona ermiştir ancak geride ekonomik, siyasal, askeri ve toplumsal olarak sıkıntılar içinde olan bir ülke bırakmıştır. O dönemde Arap Baharının da etkisini göstermesiyle iç karışıklık daha da hız kazanmıştır (Kalaycı, 2011, s. 60). Demokrasi vaadi, barış, bölgesel istikrar gibi söylemlerle başlanan müdahale beklendiği sonuçların aksine bir hava yaratmıştır.

3.2. Değerlendirme

11 Eylül olayları sonrası ABD, Ortadoğu'da hüküm süren anti-demokratik rejimlerin İslami grupların siyaset arenasına katılmasına izin vermediğinden dolayı bu grupların kendini ifade için terörist eylemlere giriştiği yönünde görüşlere sahipti (Özpek, 2012, s.185). Saddam Hüseyin de batı açısından antidemokratik bir rejimdi. Baskıcı rejimleri ortadan kaldırarak geri kalmış, modernizasyondan uzak devletleri yüzü batıya dönük, demokratik şekilde yönetilen devletler haline getirmek amacıyla olan ABD, Irak müdahalesinde de bu argümanı çok kullanmıştır. Bu yaklaşımında kendini dünyanın süper gücü olarak görmesinin de payı büyüktür. SSCB'nin çökmesi sonrasında dünyada tek güç olarak kendini görmesi sonucu Ortadoğu'da yaptığı müdahalelerde adeta düzenleyici bir misyon üstlenmiştir.

ABD'nin 11 Eylül olaylarını gerçekleştiren terör örgütünün arkasında destekçi olduğunu savunduğu Irak rejimi, Kjellen'in klasik jeopolitik teorisinde bahsettiği dünya üzerindeki dost- düşman ülkeler kategorisinde ABD açısından düşman kategorisine girmektedir. Irak'ın sahip olduğu düşünülen kitle imha silahlarını kullanarak bölgedeki hâkimiyetini arttırmaya çalışması da ABD açısından bir tehdit oluşturmaktadır. Saddam Hüseyin'in devrilmesiyle kitle imha silahlarından arındırılacağı düşünülen Irak'ta aynı zamanda Batı yanlısı dost bir rejimin başa geleceğine inanılmaktaydı. Böylece hem demokratik bir rejim başa gelerek aşırı görüşlü gruplar demokratik yollarla kendilerini ifade olanağı bulacak, hem kitle imha silahları batı için tehdit oluşturmaya devam etmeyecek, hem de Ortadoğu'da ABD müttefikliğinde bir devlet daha olacaktı. 11 Eylül öncesinde Ortadoğu'da antidemokratik rejimlere destek verilse de, 11 Eylül olayları sonrasında ABD, Irak'ın domino etkisi yapacağı şekilde demokratik rejimleri başa getirmeyi amaçlamıştır.

Ratzel'in mekân kavramında öne sürdüğü şekliyle Irak, emperyalist politikasının bir sonucu olarak ABD açısından bir alan hâkimiyeti elde edeceği mekândır. Klasik jeopolitikteki mekân kavramına paralel olarak öne sürülen güç merkezi bölgesi, eskiden Doğu Avrupa iken şimdi Ortadoğu coğrafyası olmuştur. Büyük ve güçlü devletlerin, küçük ve ilkel kalmış devletleri ele geçirip üzerinde hâkimiyet kurma tezi Ratzel'in tezidir. Bu noktada gerekirse şiddete de başvurulabileceğini söyleyen Ratzel'in bu

düşüncesi ABD'nin Irak'a müdahalesinde görülebilir. Irak, baskıcı bir şekilde rejim değişikliğine maruz kalmıştır. Her ne kadar demokrasi getirme savı ileri sürülmüş olsa da, asıl amaçları haklı çıkarmak için ön plana atılmış bir amaç olduğu aşikârdır. Eğer petrol kaynakları olmasaydı, Ortadoğu jeopolitiği açısından önemli görülmeseydi ABD'nin demokratik rejimle yönetilmiyor diyerek Irak'a müdahale edip etmeyeceği merak konusudur. Ratzel'in tabiriyle, daha çok gelişmek ve büyümek isteyen devletler, petrol gibi önemli kaynaklara sahip devletleri hâkimiyet altına almak istemektedir.

Aynı zamanda kültürel olarak yayılmacılık da Ratzel'in tezleri arasındadır. Amerika'nın savunduğu değerlerden olan demokrasi, insan hakları, dünya barışı görüşlerini yaymak, bu mekân arayışında önemli bir etkidir. 2003'te Irak'ın işgali tamamlandığında, Birleşik Devletler Saddam Hüseyin'in yıkılmasını Irak'ta istikrarlı bir demokrasi kurma fırsatı olarak değerlendirdi; bu da Ortadoğu'nun geri kalan kısmında demokratik hareketleri kolaylaştırabilirdi. Ancak bu durum Iraklıların ortak görüşü olmadı. Nasr (2006; Aktaran: Lockhart, 2014, s.55)'in belirttiği gibi:

Saddam'ın düşüşünü liberal bir demokrasi yaratmanın vesilesi olarak görmek yerine, pek çok Iraklı bunu, ülkenin önde gelen toplulukları arasındaki güç dağılımındaki adaletsizlikleri gidermek için bir fırsat yaratma olarak değerlendirdi. Bush, Irak'ın Şii çoğunluğunu özgürleştirip güçlendirerek, yıllardır Irak ve Ortadoğu'da süren mezhepsel dengeyi bozacak geniş bir Şii canlanması başlatmıştır.

Sünni Araplar, devlet yabancı güçler tarafından işgal edildiği ve Baas karşıtı kampanyanın tüm Sünni Arap liderleri hedef aldığı sürece yeni bir Irak hükümeti kurulması konusunda işbirliği yapmak istemiyordu. Bu, sürgün edilmiş Şii muhalefet liderlerinin kilit pozisyondaki Şii Arapların yerine yerleştirilerek geçici Irak hükümetindeki konumlarını arttırmalarını sağladı. Baas karşıtlığı ve Saddam Hüseyin'in devrilmesi, "Irak halkının bir millet olarak özgürleşmesini" desteklemek yerine esasen Sünnilerin gücünü Şii'ye kaydırды. Sünni Arapların mezhepsel şiddeti ve isyanı, ABD işgaline ve Baasçılığa tepki olarak arttıkça, Şii'nin de kendi nüfusunun isyanıyla karşı karşıya kaldığı görüldü (Lockhart, 2014, s.55).

Haushofer'in Yaşam Alanı oluşturulması tezi çerçevesinde, Ortadoğu'da en önemli müttefiki olan İsrail'e yaşam alanı oluşturmak amaçlı ABD, İsrail'in en önemli

düşman rejimlerinden olan Irak rejimini devre dışı bırakmak istemiştir (Kaymaz, 2007, s.168). Irak müdahalesi, bölgede İsrail karşıtı rejimler için bir gözdağı olacaktır. Filistin sorununda Filistin yanında yer alan devletler böylelikle kendilerine karşı da tehdit hissedeceklerdir. İsrail'in en büyük müttefiklerinden ABD, Ortadoğu'daki gücünü gösterecek ve İsrail karşıtı oluşumları engellemek amaçlı adım atmış olacaktır. Müdahale sonrasına baktığımızda, İsrail'in güvenliği noktasında Irak'ın doğu sınırındakilere karşı önemli bir güvenlik tehdidi olmasının ortadan kaldırılması gerçekleşmiştir. Saddam rejimi radikal Arap kampının bir parçasıyken, Saddam devrildikten sonra bu tehdit ortadan kalkmıştı. Dönemin Libya lideri Kaddafi tarafından Aralık 2003'te alınan kararlar sahip oldukları kitle imha silahlarının yok edilmesi ve BM silah denetleyicilerinin alanlarına girmesine izin vermesi, Saddam'ın devrilmesinin doğrudan bir sonucudur. Irak, Filistin intifadasını ve İsrail'de yerleşmiş olan ana direnç gruplarını finansal ve politik olarak desteklemişti. Bu da Bush'un sürekli olarak Arap ve İsrail arasında barışın Saddam başta olduğu sürece olmayacağını iddia etmesine neden olmuştur. Saddam'ın devrilmesi bu grupları zayıflatmış ve İsrail güvenliğini güçlendirmiştir. Barış müzakerelerinde İsrail'in öne sürdüğü koşulları Filistin'in kabul etmesi noktasında ABD hegemonyasının bölgede artması, Filistin üzerine büyük baskı kurmuştur ve bu da İsrail'in işine yaramıştır (Alothaimin, 2012, s.118).

Irak, Kenar kuşak teorisi kapsamında bir kenar kuşak ülkesidir. Spykman'ın bu teoriyi geliştirmesindeki asıl amacı, ABD'nin çıkarlarını ve güvenliğini sağlamak olmuştur. Spykman'ın görüşüne göre ABD bir ada ülkesi olarak kalmamalıdır. Kendi ülkesinden çok uzakta olan gelişmelerle ilgilenmelidir. ABD, kenar kuşak ülkeleri üzerinde başka bir devletin hâkimiyetine engel olmalı, kendi etkisini ise arttırmalıdır. Güç kullanımından önce ise; bölgesel işbirliği girişimlerine öncelik vermelidir (Ural, 2009, s.136). Irak'ın hâkimiyetini elde bulundurmak, Avrasya hâkimiyetine giden bir yol olacaktır ve Avrasya hâkimiyetiye dünya adasının hâkimiyetinin anahtarı olacaktır. ABD bu müdahaleyle Irak hâkimiyeti üzerinden dünya adasının kontrolüne giden yolda olduğunu düşünmektedir. Eskiden Doğu Avrupa bu anlamda ele geçirilmek ve hâkimiyet kurulmak istenen bölge iken, klasik jeopolitiğin yeni mekân arayışıyla güç merkezi olarak gördüğü Ortadoğu'nun yeni güç bölgesi olarak görülmesi bu müdahalelerdeki başlıca sebeptir.

11 Eylöl sonrası öne sürölen Bush Doktrini, tehditlerin önceden yok edilmesi gerektiğinden bahseder. Bu tehditleri yok etmek için de askeri üstünlük gerekir. Keza ABD sahip olduğu üsler sayesinde bu üstünlüğü sağlamaktadır. ABD, müdahale sürecinde Türkiye'nin hava üslerini de kullanmak istemiş, Tezkere Krizini getiren bu süreçte hava hâkimiyetinin ABD için ne denli önemli olduğu ortaya çıkmıştır. Keza Klasik Jeopolitik Teorilerden Hava Hâkimiyet Teorisi bizlere kara ve deniz ya da kenar kuşak hâkimiyetlerinin hava hâkimiyetiyle anlam kazanacağından bahsetmektedir. Bu teorinin geçerliliğini müdahalede net bir şekilde görmekteyiz.

4. SURIYE

4.1. Suriye İç Savaşı

4.1.1. Nedenleri

17 Aralık 2010 tarihinde Tunuslu seyyar satıcı Tarık El Tayyib Muhammed Buazizi'nin kendini yakmasıyla başlayan ve Ortadoğu'da büyük bir değişimi tetikleyen olay, Suriye'yi de olaylar zincirinin içine almıştır (Akbulat, 2018, s.2).

2011 başından itibaren başlayan rejim karşıtı gösteriler Arap dünyasında yayıldı. Mart 2011'de Suriye'de kendini göstermeye başlayan ayaklanma en başta Beşar Esad'ın istifası içinken sonrasında daha fazla siyasi özgürlük ve yolsuzluğa son verilmesi isteğine dönüştü.

Suriye'deki halk hareketinin en önemli nedenleri adil olmayan gelir dağılımı, işsizlik, düşük ekonomik refah seviyesi, yoksulluk ve demokratik taleplerdi. Muhalif hareketler etnik bölünmelerin daha önemli olduğu bir iç savaşa dönüştü. Rusya ise Ortadoğu'daki nadir müttefiklerinden olan Suriye'de emperyalist politikalarını uygulayacak ve rejim değişikliğini yapacak ABD'yi bir tehdit olarak görmekteydi. Oysa ABD'nin müdahale edememesi ya da başarısız olması durumunda Çin ve Rusya'nın bölgede etkisi artabilecek ve kendilerine yakın rejimler yönetime gelebilecekti. Bu yüzden her türlü Amerikan yaptırımlarını ve müdahalesini veto etmişlerdir (Harunoğulları, 2017, s.319).

Esad ise uzun süredir yürürlükte olan olağanüstü hal kanunlarının kaldırılmasını ve haklarından mahrum bırakılmış Kürtlere yönelik reform gündemi hazırlanacağını duyurdu. Bunlarla amaçlanan huzursuzlukları gidermekti ancak protestolar devam etti ve Esad rejimi, protestoculara karşı sert bir baskı uygulamaya başladı. Sonucundaysa protestocular da şiddeti arttırdı (*Syria Country Review*, 2016, s.3).

4.1.2. İç Savaş

2011 ortalarına gelindiğinde Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi ve Arap Birliği Suriye'deki rejim şiddetini kınadı ve muhalefete yapılan baskıya karşı bağımsız

bir soruşturma yapılması talebinde bulundu. Uluslararası arenada ise liderler Esad'ı istifaya çağırdı. 2011 sonlarında Esad rejimi Arap Birliği'nin taleplerini kabul etti ve gözlemcilere izin verdi. Esad rejiminin askerlerini nüfusun yaşadığı merkezlerden çekmesi için 10 Nisan 2012 tarihine dek süre tanındı. 2012 yılından itibaren Esad rejiminin hükümet karşıtı protestoculara baskısı devam etmekteydi. Batının yaygın kınamasına rağmen BMGK kararı Rusya ve Çin tarafından veto edilmekteydi. BM/ Arap Birliği ortak elçisi Kofi Annan'ın aracı olduğu, daha fazla kan dökülmesinin engellenmesi için yapılan ateşkes anlaşmasına rağmen BM izleme heyeti başarısız oldu. Suriye çeşitli ülkelerce yaptırımlara tabi tutulmaktaydı. Suikastlar, katliamlar, Türkiye ve İsrail ile jeopolitik gerginlikler ve kimyasal silah kullanım şüpheleri Suriye'nin manzarasını kötüleştirdi. Suriye bir iç savaştaydı ve durum hiç de iyi değildi. (*Syria Country Review*, 2016, s.49-65).

Birleşmiş Milletler ve Arap Birliği Suriye Özel Temsilcisi Kofi Annan'ın hazırladığı ve Esad rejimince kabul edilen altı maddelik barış planı şu maddelerden oluşmaktaydı:

- Suriye yönetimi, "halkın meşru istek ve kaygılarına yanıt vermek için başlatılacak olan ve Suriyelilerin liderlik edeceği kapsamlı siyasi süreç" için Annan'la işbirliği içinde çalışmayı taahhüt etmektedir.

- Suriye, çatışmaları durdurmayı ve insanların yaşadığı bölgelerde görülen askeri hareketliliği ve ağır silahların kullanılmasını derhal durduracağını taahhüt eder. Bu adımlar atılırken Suriye, şiddeti sonlandırmak için BM gözetimi altında Annan'la birlikte çalışacaktır. Annan, muhalefetten de bütün çatışmaların sona erdirilmesi için benzer taahhütler beklemektedir.

- Suriye insani yardımın iletilmesi ve yaralıların tahliye edilmesi için günlük iki saatlik "insani duraklama"yı kabul etmekte ve uygulamaktadır.

- Suriye "rastgele tutuklanan kişilerin serbest bırakılma hızını ve kapsamını" ve bu kişilerin tutulduğu yerlerin bir listesini sunmayı taahhüt etmektedir.

- Suriye ülke genelinde gazeteciler için hareket özgürlüğünü sağlamayı ve “ayrımcı olmayan bir vize politikası uygulamayı” taahhüt etmektedir.

- Suriye “yasalarca garantilenen çerçevede toplanma özgürlüğü ve barışçıl gösteri yapma hakkına saygı duyacağını” taahhüt etmektedir (www.hurriyet.com.tr, 2012a).

11 Nisan 2012’de Kofi Annan, Esad rejiminin 12 Nisan sabahına kadar askeri savaşı durduracağı yönünde mesaj aldığını ancak hükümetin silahlı terörist gruplarca sivillere ya da hükümet güçlerine saldırı gerçekleşirse orantılı cevap verme hakkını saklı tuttuğunu söyledi. Bu, anlaşmanın bir parçası değildi. Mayıs 2012 sonlarında Suriye’nin Hula bölgesinde yaşanan katliamda BM’ye göre 32’si çocuk olmak üzere 100 kişi öldü. Hula katliamından sağ kurtulanlar Esad rejiminin korkunç bir şekilde evlerine girip aile üyelerini öldürdüklerini anlattılar. Kurtulanlar, ölü taklidi yaparak kurtulduklarını belirtmişlerdir. Hula katliamı, hükümdeki ateşkes anlaşmasının varlığına veya BM gözlemcilerine bakılmaksızın Suriye’de hala kan dökülmesi ve toplu katliamların gerçekleştiği gerçeğini ortaya koymuştur (*Syria Country Review*, 2016, s. 67-70).

22 Haziran 2012’de Suriye hava savunma kuvvetleri tarafından bir Türk savaş uçağı düşürüldü. Türk ordusu, F-4 ile Hatay üzerinden uçtuğunu ve telsiz bağlantısını kaybettiğini ifade etti. Türkiye, savaş uçağının Suriye güvenlik güçleri tarafından vurulduğuna inandığını söyledi. F-4 Fantomu, Hatay ilinin güneybatısındaki, Suriye'nin kıyısından uzak olmayan Akdeniz’de kayboldu. Türkiye’de dönemin Başbakanı, başlangıçta “diğer tarafın pişmanlık duyduğunu” söyledi ancak daha sonra bu sözlerini doğrulayamadı. Acil bir güvenlik toplantısından sonra ofisi, Suriye'nin uçağı düşürdüğüünün anlaşıldığını belirtti. Yapılan açıklamada, iki mürettebat üyesinin Türkiye ve Suriye sahil güvenlik gemilerince araştırıldığı belirtildi. Tüm şartlar belirlendikten sonra, Türkiye’nin kararlı bir şekilde yanıt vereceğini ekledi. Başbakan, Cuma akşamının erken saatlerinde gazetecilere verdiği demeçte, “*Pilotlarımızla ilgili olarak herhangi bir bilginiz yok, ancak şu anda orada ortak bir araştırma yapıyoruz*” demiştir (www.bbc.com, 2012a). Zaten gergin olan ilişkiler dolayısıyla Suriye, iç savaşın içinde bulunması ve Türkiye’nin de rejim karşıtı politika izlemesi nedeniyle Türk uçağının kendi

bölgesinde olmasına şüphıyla yaklaştığını savunmuş, Türkiye ise kendisine gözdağı gibi algılamıştır ancak tepkisinde soğukkanlılığını muhafaza etmiştir.

Muhaliflerin beyanıyla 20 Temmuz 2012 günü erken saatlerde Halep şehrinin güneybatısına Suriye tanklarının taşınmaya başladığı, muhalif bölgelere bombardımanın yoğunlaştığı, merkeze yakın mahallelerde şiddetli çatışmalar yaşandığı kayda geçmiştir. Suriye İnsan Hakları Gözlemevi, bu bombardımanda Halep'te 29 kişinin öldüğünü bunlarsa ülke genelinde ölen en az 90 kişinin arasında olduğunu belirtmiştir. Özgür Suriye Ordusu, hükümet karşı saldırısı tarafından püskürtülmeden önce Şam'ın bazı bölgelerini kontrol altına aldı. BM Genel Sekreteri Ban Ki-moon, Suriye hükümetini saldırılarını durdurmaya çağırdı ve kimyasal silahların hiçbir koşulda kullanılmayacağına dair net bir açıklama istedi. BM, Mayıs ayında en az 10.000 kişinin öldüğünü söyledi. Haziran ayında, yabancı destekli "silahlı terör çeteleri" şiddetini suçlayan Suriye hükümeti, en az 3.211 sivil ve 2.566 güvenlik gücü personeli de dâhil olmak üzere, 6.947 Suriyeli öldüğünü bildirdi (www.bbc.com, 2012b).

Uluslararası toplumun ve özellikle BM'nin Suriye iç savaşını çözmeye çalışmadaki rolü sert eleştirilere maruz kalmıştır. Rusya'nın BMGK'de Esad rejimi üzerinde baskı yaratabilecek kararların geçişini engellemekte ısrarı, Batı ülkeleri ve Arap milleti ülkeleri tarafından en büyük engel olarak kabul edildi. Suriye ihtilafı konusunda BMGK, Suriye'yi kınayan ve siyasi bir geçiş çağrısında bulunan Suudi destekli bir karar aldı. BM'nin ana organındaki oylar, kararın lehine 133 oyla, buna karşı 12 oyla ve 31 çekimserle kabul edildi. Rusya, kararın barış çabalarını baltalayacağını savunarak kararın geçmesine tepki gösterdi (*Syria Country Review*, 2016, s.84).

ABD Dışişleri Bakanı John Kerry Mart 2013 başlangıcında, ABD'nin isyancı güçlere tıbbi ve gıda arzı şeklinde doğrudan destek sağlayacağını söyledi. Ayrıca, isyancıların kontrol ettiği alanlarda temel yönetim ve diğer hizmetler sunmasına yardım etmesi için muhalefetin yardımına ek olarak 60 milyon dolar daha vaat etti. Kerry, kararın Cumhurbaşkanı Esad'ın istifa etmesi ve demokratik bir geçişe izin vermesi üzerindeki baskıyı artırmak için tasarlandığını söyledi. Kerry, "ABD'nin şimdi daha ileri adımlar atma kararı, İran ve Hizbullah'tan gelen yabancı savaşçıların desteklediği üstün silahlı kuvvetlerin vahşiliğinin sonucudur." dedi. "Suriye liderinin zamanı doldu ve iktidardan

gitmeli” diyerek, muhalefetteki Suriye Ulusal Koalisyonuna (SNC) 60 milyon dolar yardımıyla ABD desteğinin iki katına çıktığını gösterdi (www.bbc.com, 2013a).

İsraili savaş uçaklarının 3 Mayıs 2013 gecesinde Suriye’de gerçekleştirdikleri hava saldırısı, İsrail’in İran’dan Hizbullah’a yönelik olduğunu düşündüğü füzelerin gönderildiği bir hava saldırısına yönelikti. Bu vuruş, Suriye’den militan Lübnan terör örgütü olan Hizbullah’a uzanan silah hattını bozma amaçlıydı. Amerikan yetkilisine göre, İsrail baskınının hedefi olan füzeler İran’dan gönderildi ve Şam Uluslararası Havaalanı’ndaki bir depoda saklandı. Lübnan’da, bazı analistler, Esad’ın Suriye’nin başkenti Şam’ı terk etmek zorunda kalması ve Suriye’nin kıyısındaki İran destekli Hizbullah’ın kontrolündeki kuzey Bekaa Vadisi’ne dayanan bir bölgeye sığınmak zorunda kalması durumunda, Hizbullah’ın Esad’ın güçlü bir müttefiki olarak ortaya çıkabileceğine inandıklarını söylediler (Barnard, Gordon ve Rudoren, 2013).

Şaşırtıcı olmayan bir şekilde, Suriye, İsrail’in hava saldırılarına cevabında iyimser değildi. İlk başta Suriye, hiçbir yerin bombalandığını bile kabul etmedi. Ancak 5 Mayıs 2013’te günün geç saatlerinde Suriye, misillemenin olacağını bildirdi. İsrail’in vuruşu Suriye tarafından “bir savaş eylemi” olarak görülüyordu. Bu amaçla, Suriye Dışişleri Bakan Yardımcısı Faysal Miqdad İsrail hava saldırılarını bir “savaş ilanı” olarak nitelendirerek misilleme konusunda uyardı. Aynı zamanda, Suriye İstihbarat Bakanı, “Suriye hakaret kabul etmeyen ve aşağılanmayı kabul etmeyen bir ülke” dedi. Ayrıca saldırıların “tüm olası seçenekler için geniş bir kapı” bıraktığını da sözlerine ekledi (*Syria Country Review*, 2016, s.106).

BM İnsan Hakları Yüksek Komiseri Navi Pillay, “Cinayetlerin sürekli devam etmesi şok edici derecede yüksek seviyelerdedir - 1 Temmuz 2013’den bu yana 1 Aralık 2012’den sonraki 27000 toplam rakama dâhil olmak üzere her ay 5.000’in üzerinde cinayet belgelendi” dedi. BM İnsan Hakları Ofisi adına veri uzmanları tarafından yapılan bir analize göre, Hükümet ile Cumhurbaşkanı Beşar Esad’ı Mart 2011 ile Nisan 2013 arasında görevden almak isteyen muhalefet güçleri arasındaki mücadelede en az 92.901 kişi hayatını kaybetti. Belgelendirilen mağdurların yaklaşık yüzde 80’i erkek olup, Kasım 2012’den bu yana Kırsal Şam ve Halep’teki ölümlerde en fazla artış görülmüştür. Ofis ayrıca “on yaşın altındaki en az 1.729 çocuğu içeren en az 6.561 çocuk cinayetini”

belgelemiştir. Genel Sekreter Ban Ki-moon, silahlı çatışmalardaki çocukların durumu hakkındaki son raporunda, çocukları keskin nişancıların vurduğunu, bombalamalarda Suriyeli çocukların öldürüldüğünü veya yaralandığını doğruladı (news.un.org, 2013a).

BM kimyasal silah müfettişlerinden oluşan bir ekip, sinir gazı sarinin, 21 Ağustos 2013 sabahı Şam çevresindeki Guta tarımsal alanına düzenlenen saldırıda kullanıldığını ifade etmiştir. BM Genel Sekreteri Ban Ki-moon, BM Güvenlik Konseyi'ne, saldırının bir savaş suçu teşkil ettiğine inandığını söyledi. BM raporunda, 1988'de Halep'te "*Saddam Hüseyin'in kullanmasından bu yana sivillere karşı kimyasal silahların en belirgin şekilde burada kullanıldığını*" belirtti. İlk bildirilen kimyasal silah kullanımı, 21 Ağustos'ta yerel saatle 02:45'de Şam merkezinin yaklaşık 6 km doğusunda Ein Tarma'da ve yine 02:47'de Zamalka'da gerçekleşti. Çok sayıda zayıat ve bölgelerde büyük hastaneler olmamasından kaynaklanan kaos nedeniyle, saldırıdan net bir ölü sayısı tahmini zordu. Aktivistler başlangıçta yaklaşık 300 kişinin öldüğünü söylerken, 21 Ağustos'taki ana muhalefet ittifakı ölümün 1300'den daha fazla olduğunu söylemiştir (www.bbc.com, 2013b).

Ban Ki-moon'un sözcüsü New York'ta gazetecilere verdiği demeçte, "*Genel Sekreter, dün bildirilen olayların gecikmeden soruşturulması gerektiğine inanıyor*" dedi. Ban, ekibin 21 Ağustos 2013 sabahı meydana gelen olayı "*hızlı bir şekilde araştırmasına*" izin verilmesini istemiştir (news.un.org, 2013b).

Soruşturma için alınan numuneler analiz için Kimyasal Silahların Yasaklanması Örgütü tarafından belirlenen dört laboratuvara gönderildi. Örgütün gerçek bulgularına göre, alınan örnekler saldırıların yaygınlığını göstermektedir. Kan örneklerinin yüzde seksen beşinde sarin tespit edilmiştir. Örgüt tarafından zehirlenme belirtileri bulunan 36 hastanın 34'ünden biyomedikal örnekler alınmıştır. Neredeyse hepsinin sarine maruz kaldığı tespit edilmiştir. Bu sonuçlar, sarine maruz kalınmasına uygun semptom ve bulguları belgeleyen klinik değerlendirmelerle desteklenmiştir. Etki alanlarından ve çevreleyen alanlardan alınan çevresel örneklerin de çoğu sarinin kullanımını göstermiştir. Ekip ayrıca kimyasal bir yük taşıma kapasitesine sahip, etkilenen ve patlamış yüzeyden yüzeye roketleri de inceledi. Bunlar dikkatlice ölçülmüş, fotoğraflanmış ve

örneklenmiştir. Bulunan roketlerin veya roket parçalarının çoğunun sarin taşıdığı tespit edilmiştir (www.un.org, 2013).

Suriye'nin BM Daimi Temsilcisi Beşar Caferi, Suriye'nin Kimyasal Silahlar Sözleşmesine katılım belgesini BM'ye sunarak bu sözleşmeye tam üye olduğunu söyledi. BM'de gazetecilere açıklama yapan Caferi, Suriye'nin sözleşmeye katılarak, tüm kitle imha silahlarına karşı olduğunu göstermek istediğini de belirtti (www.usasabah.com, 2013). Bu hareket, Suriye'nin uluslararası arenada talepleri yerine getireceği konusunda ilk işaret olması açısından önemliydi.

Aralık 2013 sonlarında Sınır Tanımayan Doktorlar yardım kuruluşuna göre, hastaneler dolmuş ve Halep'teki en az 189 kişi 15 Aralık'tan bu yana olan saldırı dalgasında öldürülmüştür. Aktivistler yıkıcı etkilerinden dolayı bombaları "kan varilleri" olarak tanımlamışlardır. Suriye'deki Sınır Tanımayan Doktorlar koordinatörü, "*Son üç gün boyunca, helikopterler, insanların toplu taşıma araçları için beklediği, aralarında okul olan alanları hedef alıyor. Onlarca ölü ve yaralı insan var*" demiştir (www.aljazeera.com, 2013).

22 Ocak 2014'te Montrö'de yapılan BM, Arap Birliği, İslam İşbirliği Teşkilatı ve AB'nin 39 ülkenin yanı sıra katıldığı Cenevre II görüşmelerinde Esad'ın geleceği ve insani yardım ana konulardı. Sonuçta başarılı olamasa da tek uzlaşma noktası, sivillerin Humus şehrini tahliye etmesine izin verilmesi ve Şam güneyindeki mülteci kampına giden yardımların ulaştırılmasında rejimce kolaylık sağlanması olmuştur. Bunun akabinde Humus kentinde üç günlük ateşkes meydana gelmiştir. Asıl mevzu olan Esad'ın geleceğinin ne olacağı belirsizliğini korumuştur (Arı, 2012, s.57).

Türkiye ile Suriye arasındaki gerginlikler, Türkiye'nin, Mart 2014'te hava sahasını ihlal eden bir Suriye uçağını düşürmesiyle yeniden ortaya çıktı. Türkiye Başbakanı olayı açıkladı ve "*Suriye uçağı saat 12.15 civarı sınırimızı ihlal etti. F-16'larımız kalktı, bu uçağı vurdu. Eğer sen benim hava sahamı ihlal edecek olursan bundan sonra bizim tokadımız ağır olur. Onun için ben başta Genelkurmay Başkanım olmak üzere Silahlı Kuvvetlerimizi, o şerefli pilotlarımızı, hava kuvvetlerimizi tebrik ediyorum*" diyerek tepkisini gösterdi. Suriye, olaya karşı Türkiye'nin itirazına öfkeyle

tepki gösterdi ve jetin düştüğü anda Suriye topraklarının üzerinde ısrar etti. Suriye ayrıca Türkiye'yi "açık saldırganlık" ile suçladı. Suriye İnsan Hakları Gözlemevi de, uçağın Türkiye'den açılan ateş sonucu düşürüldüğünü belirtmiştir. Birçok bakımdan, Türkiye devam eden Suriye krizinde kilit bir çekim noktası haline geldi (www.bbc.com, 2014a).

Suriye Cumhurbaşkanı Beşar Esad, Haziran 2014 seçimlerinde yeniden seçildi. Suriye Meclis Başkanı, Esad'ın % 88.7'lik 10.319.723 oy topladığını söyleyerek kesin sonuçları açıkladı. Esad'ın iki rakibinin sırasıyla % 4.3 ve %3.2 kazandığını söyledi. Sonuçlar açıklandıktan sonra, Başkent'in sokaklarında erkekler büyük neşeyle sevinç gösterilerinde bulundular. Bazıları Esad yanlısı olarak: "*Ruhlarımızla, kanımızla, sizin için fedakârlık ediyoruz Beşar!*" diye çığlıklar attılar. Oylama, yalnızca hükümetin kontrol ettiği bölgelerde, kuzey ve doğu Suriye'nin isyancı ellerindeki alanlar dışında yapıldı. Muhalefet ve ABD de dâhil olmak üzere batılı müttefikleri seçimleri kınadılar. Galibiyet, Esad'ın destek üssünü güçlendirdi ve bırakma niyeti olmadığını kanıtladı. On yıllardır ilk kez seçimde çok sayıda aday vardı (www.theguardian.com, 2014).

2014 ortalarında Suriye kimyasalların imhasında Batı'nın müdahalesinden kaçınmaya yönelik uluslararası bir anlaşmaya uygun ilerleme kaydetmeye başladı. Aynı zamanda rejim, "İslam Devleti" olduğu iddiasıyla hareket eden DAESH, IŞİD, ISIL gibi adlarla anılan bir grupla da mücadele etmekteydi. Bu grup Suriye'den Irak'a uzanan bir halifelik ilan etti. Ortadoğu'daki batılı ve bölgesel güçler Esad'ın devreden çıkmasını isterken bir yandan da bu terörist gruplar açısından ülkenin istikrarı önem arz etmekteydi (Harunoğulları, 2017, s.320).

2014 yılı sona erdiğinde, Birleşik Krallık merkezli Suriye İnsan Hakları Gözlemevi Suriye'de iç savaşta yıl boyunca 30.000'den fazla sivilin öldürüldüğünü söyledi. Kayıpların dağılımı şöyleydi: Siviller: 3501 çocuk ve 1987 kadın da dâhil olmak üzere 17790 sivil. Muhalefet ve İslâm savaşçıları: 15488. Sakatlanmış asker ve subaylar: 259. DAESH, Al-Şam Hareketi, El-Aksa Hareketi, El-Şam Hareketi ve El-Khadra Hareketi'nden Arap, Avrupa, Asya, Amerikan ve Avustralya savaşçıları: 16979. Düzenli rejim askerleri ve memurları: 1286. Rejim yanlısı milisleri: 2167. BM'ye göre, 2011

yılında çatışma başlangıcından beri öldürülen insan sayısı 191.000 idi (www.syriahr.com, 2014).

Tarihi Palmira şehri, Suriye Devlet Başkanı Beşar Esad'a sadık güçlerin, terör gruplarınca yıkıma maruz kalan yedi günlük kuşatmasından sonra neredeyse tamamen terör örgütünün kontrolü altına girdi. Şehirden ve Suriye İnsan Hakları Gözlemevi'nden eylemciler, Palmira'nın Esad rejiminin sivillerin çoğunu tahliye etmesinden ve batıdaki rejim kalelerine doğru çekilmeye başlamasından kısa süre sonra düştüğünü söyledi. Bir zamanlar bir İpek Yolu merkezi ve Suriye'deki mitolojik heykelleri barındıran antik dünyanın kültürel merkezlerinden biri olan antik kent, içinde 1. yüzyılda inşa edilen Bel Tapınağı da dâhil olmak üzere, antik kentin en güzel ve iyi korunmuş kalıntılarına ev sahipliği yapmaktadır. Örgüt, bu tür tarihi kalıntıların korunmasını bir çeşit putperestlik olarak kabul ediyordu. Arkeolojik alanların yıkımının propaganda kazandırmasının yanı sıra, tarihi hazineleri yağmalamaktan da yararlanmaktadır. 2015 Mayıs'ında Suriye'nin batısındaki Esad rejiminin kalelerinin çoğuna elektrik sağlayan Palmira şehri ve çevresindeki alanlarının kaybı, Humus ve Şam'ı terör grubunun ilerlemelerine maruz bırakabilecek bir diğer stratejik yenilgilerdir. Örgüt ayrıca, yıllarca devlet baskısının sembolü olan Tadmur'un, modern ismiyle Palmira'nın, efsanevi askeri hapishanesi de dâhil olmak üzere kentin ve çevresindeki başlıca tesislerin kontrolünü ele geçirdi. Terör grubu, kuzey bölgelerini ele geçirdikten sonra intihar bombacısı ve topçu tarafından desteklenerek şehre doğru ilerledi. Eylemciler, rejimin kentte hava saldırıları başlattığını ve kentin yaygın elektrik kesintileriyle karanlığa gömüldüğünü söyledi. Palmira ve çevresinin kaybı, Esad rejimi için büyük bir stratejik yenilgidir. Bu alanlar, rejimin batısında bulunan elektriğin çoğunu tedarik ederek militan grubun, bu gücü Esad'a geri satarak kar elde etmesine izin veriyordu. Palmira'nın çöküşü, tedarik hatlarına yakınlığı ve kentin stratejik önemi göz önüne alındığında, Esad'ın kalan birliklerinin ve müttefiki milislerin savaş kabiliyeti ve uyumu ile ilgili soruları da beraberinde getirdi (www.theguardian.com, 2015).

2015 Kasım ayının ortalarında, Rusya ve Fransa, yüzlerce Rus ve Fransız vatandaşını öldüren İslamcı terör ağının yıkıcı terör saldırılarını takiben Suriye'deki DAESH'in peşinden gitme çabalarını arttırdı. Mesele, örgütün, Mısır'ın Şarm El-Şeyh

beldesinden uçup, 200'den fazla Rus'u öldüren bir jette patlayan bombanın sorumluluğunu üstlenmesiydi. DAES, uluslararası toplumun Suriye'ye müdahalesi nedeniyle acımasız eylemlerin gerçekleştirildiğini açıkça belirtti. Ayrıca saldırıların ABD ve diğer Batı ülkelerinde gerçekleşeceğine de söz verdi. Tüm bu yaşananlar gerilimin artmasına neden oldu (*Syria Country Review*, 2016, s.209).

24 Kasım 2015'te Suriye'nin kuzeyinde hava saldırısı gerçekleştiren Rus uçağı Türkiye tarafından hava sahası ihlali gerekçesiyle düşürülmüştür. Rusya, uçak düşürülmesi hadisesinin iki ülke arasındaki ilişkileri ciddi anlamda olumsuz etkileyeceğini ve Türkiye'nin teröristleri desteklediğini savunmuştur. Rusya vatandaşlarına Türkiye'ye gitmemeleri yönünde tavsiyede bulunmuştur. Rusya aynı zamanda Türkiye'ye karşı bazı gıda maddelerinin ihracatının, Türkiye'ye turizmin durdurulması ve uçak seferlerinin bir kısmının iptali ve vizesiz seyahat uygulamasının iptalini yaptırım olarak onaylamıştır. Gerilim tırmanışa geçmiştir (www.bbc.com, 2015a).

ABD ile Rusya arasında Suriye'de ateşkes ilan etmek için yeni bir anlaşmaya varıldı ve düşmanlıkların sona ermesi için 27 Şubat 2016'da yürürlüğe girdi. Savaşan taraflar arasında yapılan anlaşmaya bağlı olarak yapılan ateşkes, terör örgütü sayılan grupları dışarıda bırakmıştır. Ortak bir bildiriye, Rusya ve Amerika, düşmanlıkların sona ermesinin 27 Şubat 2016 Şam saatiyle gece yarısında başlayacağını ifade etti. Yapılan anlaşmanın anahtarı, ateşkese maruz kalan bölgeleri belirlemek için Washington ile Moskova arasında eşgüdüm sağlamaktır ve bu nedenle Suriye ordusunun veya Amerikan destekli muhalefetin saldırıları, Rusya tarafından hava saldırısına maruz bırakılmamalıdır. Çeşitli hiziplerin karmaşık iç içe geçmişliği, Suriye'deki cephelerin değişen ittifakları ve karmaşıklığı göz önüne alındığında, ateşkes konusu olan topraklarla ilgili olarak Rusya ile ABD arasındaki iletişimin sıkı bir şekilde koordine edilmesi gerekecektir. Ateşkes ilan eden tüm muhalif gruplar sadece silah kullanmaktan ya da bölge kazanmaktan vazgeçmekle kalmayacak, aynı zamanda kontrol altındaki alanlarda insani konvoylara "hızlı, güvenli ve engelsiz" erişime izin verecektir. Ortak açıklama ayrıca, "*Bütün taraflar, özellikle kadınlar ve çocuklar olmak üzere tutukluların erken*

tahliyesi için çalışmaya devam edildiğini” belirtiyordu. Dönemin ABD Dışişleri Bakanı ise:

Bu bir vaat anı. Suriye'deki düşmanlıkların kesilmesi için bugün yapılan son düzenlemeleri görmekten ve tüm tarafları şartlarını kabul edip tam olarak uymaya çağırmaktan memnuniyet duyuyorum. Uygulanması ve uyulması durumunda, bu ateşkes yalnızca şiddetin azalmasına neden olmayacak, aynı zamanda acil olarak ihtiyaç duyulan insani yardım malzemelerinin kuşatılmış alanlara teslimini arttırmaya ve Suriye'nin arzularına cevap veren bir hükümete vatandaşlar, siyasi geçişi desteklemeye devam edecektir (www.theguardian.com, 2016) şeklinde beyanda bulunmuştur.

Mart 2016 ortalarında, Rusya Devlet Başkanı, Suriye’de faaliyet gösteren Rus “askeri birliğinin” “ana kısmının” geri çekileceğini açıkladı. Rus lider, hamlenin şu anda devam eden ve Suriye iç savaşına son vermek amacıyla BM aracılığındaki barış görüşmelerini kolaylaştırmak için yapıldığını söyledi. Suriye yetkilileri, Suriye Devlet Başkanı Beşar Esad’ın Rus lider ile yaptığı bir telefon görüşmesi sırasında plana karar vermekte ısrar ettiği konusunda Şam ve Moskova’nın arasında bir mesafe olmadığını açıkça belirtti. Ancak Rusya Devlet Başkanı konuşmasında, Rus kuvvetlerinin Suriye’deki dalgalanmayı hedefleme amaçlarına ulaştığını söyledi. Rusya Devlet Başkanı, “*Ordumuzun etkili çalışması, barış sürecinin başlaması için şartlar yarattı. Savunma bakanlığı ve Rus silahlı kuvvetlerinin tamamıyla görevini yerine getirdiğine inanıyorum*” dedi. Dahası, geri çekilme için gerçek bir zaman çizelgesi olmadığını belirtti ve aslında Rus kuvvetlerinin Lazkiye’de bir liman ve hava üssünde yerinde kalacağını açıkça belirtti (*Syria Country Review*, 2016, s.218).

2016’nın en önemli olayı, Suriye hükümetinin, muhalefetin elindeki Halep’i geri almasıydı. Yıllarca süren şiddetli çatışmalar ve yarım yıl süren kuşatmanın ardından Esad’ın ordusu Aralık 2016’da Doğu Halep’teki isyancıları dize getirdi. En az 111.000 sivil savaşın ardından yerinden edildi, yüzde 70’i devlet kontrolünde ve 36000’i Kızılay tarafından isyancıların bulunduğu İdlib bölgesine doğru tahliye edildi. Dahası, Doğu Halep’in kaybı, Suriye muhalefetini herhangi bir girişimden engelledi. İsyancıların kalan kaleleri fiziksel ve stratejik olarak kesildi (Lund, 2016).

4.1.3. Sonuçları

Suriye’de olayların başladığı ilk günden 2016 yılı sonuna kadar yaşananlara bakıldığında, ortada uluslararası düzeyde çok taraflı bir çatışma olduğunu söylemek mümkündür. Yaşananlar sadece Suriye halkının rejimle yaşadığı anlaşmazlık çatışması değil, bölgesel düzeyde bir statüko çatışmasıdır. ABD, bölgede dini temel alan bir yapıya ya da bu yapıya destek verecek bir rejim istememekte, Rusya Esad rejiminin gitmesi sonucu devreye girecek ABD yanlısı bir rejimden çekinmektedir. Komşu ülkelerin çekinceleri ise savaşın devamı halinde de kendini göstermektedir. Nitekim Suriye’de savaştan kaçanlar komşu ülkelere sığınarak gerek ekonomik gerek güvenlik açılarından ülkeleri sıkıntıya düşürmektedir.

Suriye’deki savaş başladığında, dış faktör etkeni açıkça ortaya çıktı. ABD’nin Irak’a saldırmasıyla gerilimi artan Sünni-Şii çekişmesi, dolaylı olarak Suriye konusunun aşırı yıkıcı olmasına ve uzun sürmesine neden oldu. Suriye ve halkının, büyük ölçüde, Batı’nın saldırgan tutumunun neden olduğu geniş kapsamlı jeopolitik, jeo-ekonomik ve ideolojik çatışmanın kurbanı olduğu sonucuna varılabilir (Sterbenc, 2018, s.14).

Rusya, İran ve Lübnanlı militan grup olan Hizbullah Suriye rejimine uzun süre askeri yardım sağladı. Rusya, hükümet desteğiyle Eylül 2015 itibariyle askeri güç kullandı. Diğer taraftan muhalif güçler de ABD, İngiltere ile diğer batılı güçlerin yardımlarına ek olarak Katar, Suudi Arabistan ve Türkiye gibi devletlerin askeri ve siyasi desteğinden faydalandı. Bu kutuplaşma aynı zamanda diplomatik alanda da Rusya ve Çin’in Suriye’ye yaptırım uygulayan BMGK kararlarına veto koyması şeklinde kendini gösterdi. Ocak 2014’te Suriye hükümeti ve muhalifler arasında Cenevre’de yapılan barış müzakereleri hiçbir sonuca varamadı. Suriye’nin kimyasal silah cephaneliğinden vazgeçmesi, BMGK’nin sınır ötesi yardım konusundaki kararları ve daha yakın zamanda Viyana’daki görüşmeleri feshetmesi için Rusya’nın desteklediği anlaşmayla bir dizi diplomatik atılım gerçekleşti. Bununla birlikte, anlaşmazlığın nasıl sonlandırılacağına dair diplomatik fikir birliği eksikliği, vekâlet savaşının hala devam ettiğini göstermektedir; silahlar her iki tarafa da kendi destekçilerinden akmaya devam etmektedir. Çatışma, baskıcı bir rejime karşı çıkan bir isyandan mezhepsel bir iç savaşa dönüşmüştür. Yabancı hükümetler ve diğer çıkar ilişkileri savaşı finanse etmekte ve

savaşçılar Suriye'ye gönderilmektedir Bazıları için, çatışma giderek artan şekilde Suriye'yi ulus devlet ve ülke olarak yok etmeye niyetli görünmektedir (Ferris ve Kirişci, 2016, s.17).

Suriye'deki Esad rejimi ile mücadele eden çeşitli güçlerin belirlenmesi ve sınıflandırılması olağanüstü derecede karmaşıktır. Tahminler, muhalefetin çok çeşitli gruplara bölündüğünü ve isyancı kuvvetlerinin çoğunluğunun, İslami egemenliği arayan aşırı İslamcılar olarak sınıflandırılabilceğini söylemektedir. El Kaide'nin isyancılar arasında büyük bir oyuncu olduğu yönünde elde edilen kanıtlar çok güçlüdür. "Irak İslam Devleti" ve Suriye'nin isyancı grubu "El-Nusra Cephesi" olarak bilinen El Kaide'ye bağlı iki terörist grubun birleşmesi, "Irak ve Şam İslam Devleti" olarak adlandırılıyordu. Resmiyette terör örgütü olarak sınıflandırılmasına rağmen, Nusra cephesi Suriye'deki en etkili ve güçlü savaş güçleri arasında yaygın olarak kabul edilmekteydi. Kendilerinin ilan ettiği amaç, daha geniş bir hilafet içinde İslam devletinin kurulmasıydı (Newman, 2013, s.20-21).

Savaşın aynı zamanda ciddi insani sonuçları da doğmuştur. İsyancı güçler ülkenin çeşitli yerlerinde kontrolü ele aldığı ve sınır kaymaları yaşandığı için Suriyeli sivillere yardım ulaştırmak zaman zaman güç hale gelmiştir. Sadece sınır kaymaları değil, şiddetten kaçmaya çalışan geniş kitleli Suriyeli hareketi de meydana gelmiştir. Sivillere yönelik ayırım gözetmeyen saldırılar, çoğunun çapraz ateşe yakalanma veya kasıtlı olarak silahlı kuvvetler tarafından hedef alınma tehlikelerinden kaçmasına neden olmuştur. Komşu ülkelerdeki birçok mülteci, saldırıların, bombardımanların veya askeri harekâtın hedefi olma korkusu yüzünden evlerinden kaçtıklarını bildirmişlerdir (Ferris ve Kirişci, 2016, s.23-25).

Suriye'de devam eden savaş temel çıkarları da tehdit etmektedir. Şiddet, Ürdün, Türkiye ve Lübnan da dâhil olmak üzere müttefiklerin topraklarına yöneldi. Bu ve diğer ülkeler ayrıca milyonlarca mültecinin akınından kaynaklanan büyük sosyal, ekonomik, politik ve güvenlik sıkıntılarıyla karşı karşıya kaldılar (Itani, 2016, s.337).

İnsanlar yalnızca doğrudan saldırılar ve şiddet nedeniyle değil aynı zamanda savaşın etkileri nedeniyle artık topluluklarında yaşayamayacakları için yerlerinden edildi.

Temel altyapının imhası ve atıkların yok edilmesi, elektrik, yakıt, eğitim ve tıbbi bakım gibi kamu hizmetlerinin çökmesi yaşamın her seviyedeki işleyişini bozmuştur. Mart 2015'te Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı, ülkedeki Suriyelilerin yüzde 80'inin yoksulluk içinde yaşadığını, yaşam süresinin 20 yıl azaldığını ve ekonominin çatışma başladığından bu yana 200 milyar dolar kaybettiğini bildirdi. 3 milyon Suriyelinin çatışma sırasında işlerini kaybettiği tahmin edildi, işsizlik oranı 2011'de yüzde 14,9'dan 2014 sonunda yüzde 57,7'ye yükseldi. Çocukların yüzde 50'den fazlası 2014'te okula gitmiyordu. Mülteci krizi, ev sahibi ülkelerin sosyal, ekonomik ve politik sorunlarını derinleştirmiştir. Mülteci sayısındaki artış ve onlara yönelik etkin politikaların bulunmaması bir dizi sosyal sorunu ağırlaştırmıştır. Mülteciler, özellikle kentsel ortamlarda barınma, eğitim ve sağlık gibi temel hizmetler bakımından uyum sorunları yaşamaktadırlar. Özellikle emlak piyasasında fiyatların artmasının yerel sakinler arasında şikâyetlere neden olduğunu görürüz. Ayrıca, birçok mülteci gayri resmi olarak istihdam edilmektedir. Genellikle yerel halktan daha düşük ücretler için çalışmaya hazırdırlar. Çocuklar okulu bırakmak ve yasa dışı çalışmak zorunda kaldılar. Kız çocuklar zamanından önce evlenmeye zorlandılar ve birçoğunun Avrupa'ya ulaşmak, hatta Suriye'ye geri dönmek umuduyla tehlikeli tekne yolculuklarında hayatlarını tehlikeye atmaktan başka seçeneği yoktu. Türkiye örneğinde ek bir sorun, mültecilerin günlük hayatta kalma zorluklarıyla başa çıkma yeteneklerini zorlaştıran dil engelidir (Ferris ve Kirişçi, 2016, s.26-44).

Tüm tarafların üzerinde anlaşabileceği ortak bir çözüm yolu şimdiye dek bulunamamış, aksine çatışmalar her geçen gün daha da hızını ve şiddetini arttırmıştır. Arap Baharı diye adlandırılan süreç Suriye açısından da bahar değil kış olmuştur. Çok sayıda insan hayatını kaybetmiş, yaşayanlar ise evlerini, yurtlarını kaybetmiştir. Bu tabloda kendine fayda çıkararak çok sayıda örgüt belirmiş ve gidişatı daha da sıkıntılı hale sokmuşlardır.

4.2. Değerlendirme

Suriye'deki çatışmanın aşırı yıkıcılığı ve uzun sürmesi tesadüf değil, başlıca iki faktörün sonucudur. Birincisi, 1971'den sonra Suriye yaklaşık otuz yıl istikrarlı bir devlet olmuş, ancak savaşın başlamasından on yıl önce, ekonomik, sosyal, politik, çevresel ve

dini tahribatlar sonucu iç çatışmalar ve gerilimler artmıştır. İkincisi, Suriye çatışmasının yıkıcılığı ve uzun sürmesi, hem Sünni isyancıları hem de Şii rejimin egemenliğini güçlü şekilde destekleyen dış aktörler tarafından da kışkırtılmaktaydı. Bu anlamda, Suriye çatışmasının çok yıkıcı ve uzun ömürlü olduğunu iddia etmek mümkündür; çünkü Suriye, esas olarak dolaylı ve karşılıklı mücadele yoluyla hedefi daha geniş bir jeopolitik ve ideolojik hedeflere ulaşmak olan güçlü dış etmenler için bir savaş alanı olmuştur (Sterbenc, 2018, s.14).

Jeopolitik olarak stratejik bir noktada bulunmasına rağmen bu stratejik konumun gücünü kullanması için Suriye, gerekli hava ve deniz gücüne sahip değildir. Ancak, Suriye'nin sahip olmadığı hava ve deniz gücüne sahip olan devletlerin kıyı-kenar konumdaki bu ülkeden faydalanma isteği, uluslararası çekişmeyi de beraberinde getirmektedir (Akengin ve Yaşar, 2018, s.30).

ABD, 1950-1960 döneminde Arap milliyetçiliği ve sosyalizmi birleştiren Nasırcı ve Baasçı yapının yayılmasını hem Sovyet uzantısı olmalarından hem de İsrail'in güvenliğine tehdit oluşturabileceklerinden dolayı engelleme yolunda adımlar atmıştır (Davutoğlu, 2011, s. 342). İlk olarak 1953'te Eisenhower iktidarı ile başlayarak ABD, Rus yayılmacı siyasetine karşı Ortadoğu müttefikleri elde etmek amaçlı Türkiye, Pakistan, İran, Suriye, Irak katılımıyla anlaşma yapmayı istemiş, Suriye tarafından bu istek reddedilmiştir. 1955 yılında Türkiye, Pakistan, İran, Irak, Pakistan, İngiltere arasında ABD'nin gözlemci statüsüyle katıldığı Bağdat Paktı, sonraki adıyla CENTO kurulmuştur (CENTO, t.y.). Bu paktın kendisine karşı da oluşturulduğunu düşünen Suriye gittikçe Rusya'ya yakınlaşmış ve böylece Ortadoğu'da doğu-batı kutuplaşmasında Rusya müttefiki olarak yer almıştır (Aghayev ve Katman, 2012, s.2067).

Soğuk Savaş sonrası dönemde Soğuk Savaş sırasında olduğu gibi Rusya ile ilişkileri iyi olan Suriye, aynı zamanda İsrail karşıtı Hizbullah benzeri örgütlere olan desteği nedeniyle ABD tarafından karşı safta değerlendirilmiştir. 2011 yılında olaylar ilk meydana geldiğinde ABD'nin Esad rejimine şiddet yanlısı politika izlememesi tavsiye edilmiş ve diplomatik girişimler yapılmıştır. 2012 itibarıyla Esad rejiminin gitmesi yönündeki ABD çabaları Rusya ve Çin'in vetosuna takılmıştır. Mezhepsel ve bölgesel açıdan çok taraflı bir çıkmazın içinde olan Suriye'de uluslararası arenanın üzerinde uzlaş

sağlayabileceği bir çözüm bulunamaması sorunu derinleştirmiştir (Göngen, 2014, s.14-15).

Rusya açısından meşru Esad yönetimini devirmeye çalışan ayaklanmacı grubu bastırmak ve Esad yönetiminin devamını sağlamak önemlidir. Rusya ile karşı taraflarda yer alan Türkiye'nin Rus savaş uçağını düşürmesi sonrası Türkiye'ye yapılan turizm boykotu, ithal ürünlere yaptırımlar, vize kısıtlamaları gibi Türkiye'yi zora sokmayı hedefleyen yaptırımları uygulamaya koymuştur. Rusların desteği ile Esad yönetimi, hâkimiyetini Türkiye'nin ve batının desteklediği Özgür Suriye Ordusu'na karşı kaybettiği yerlerin kontrolünü tekrar ele geçirmiştir. Rusya desteğinde, Rusya'nın hava hâkimiyetinin büyük rolü vardır (Çaman, 2015, s.92). BMGK'nin Suriye'ye karşı alacağı yaptırım kararlarını veto eden Rusya'nın en büyük sebebi, Esad devrilirse jeopolitik olarak kendisi için Ortadoğu'da büyük bir kazanım olan Suriye'nin geleceğinin belirsiz olması ve Akdeniz ile Ortadoğu'da Suriye vasıtasıyla sahip olduğu hâkimiyetin batıya geçeceği endişesidir (Akengin ve Yaşar, 2018, s.41). Rusya Doğu Akdeniz hâkimiyeti için Suriye odaklı olmuştur. Tartus askeri üssünü kullanarak bu hâkimiyeti sağlamaya çalışmaktadır (Turhan, 2016, s.22).

ABD, kenar kuşak teorisi kapsamında kalpgâhı çevreleyen kenar kuşak ülkelerine komşu olan Suriye'de meydana gelen olayların içinde yer almış, kendi ülkesinden uzakta tuttuğu savaş sayesinde Ortadoğu'da güç mücadelesini topraklarından uzakta vermeye devam etmiştir. Rusya'nın Suriye'de egemenlik kurmasını istemediği için karşı saflarında yer almıştır.

Suriye krizi, enerji kaynakları kontrolü eksenslidir. Doğu Akdeniz'de İncirlik ve Girit üslerine ve Akdeniz filosuna sahip ABD ile Lazkiye deniz üssü ve Humeymim hava üssüne sahip Rusya birbirlerine karşı güç mücadelesi içindedirler (Cerrah, t.y. ,s.15). Bu mücadele de bize Mahan'ın deniz hâkimiyeti ve Seversky'nin hava hâkimiyet teorisinin bir uygulamasını göstermektedir. Mahan'a göre dünya gücü olabilmek için denizlerde hâkimiyet kurmak gerekmektedir; Seversky'e göre ise hava hâkimiyeti bize bu gücü vermektedir. Bu deniz ve hava hâkimiyetleri kullanılarak hâkimiyet sağlama amacına götüren yolda yine klasik jeopolitiğin en önemli argümanlarından olan alan kazanma, mekân üretme savı karşımıza çıkmaktadır. Ratzel'in teorisinde bahsettiği zengin petrol

yatakları, zengin doğal kaynaklara sahip ülkeler üzerinde güçlü devletlerin egemenlik kurmak istemesi durumu burada yine mevcuttur.

1971 yılında Suriye ve SSCB arasında imzalanan antlaşmayla Akdeniz kıyısı Tartus limanı üssü Sovyetlere verilmiş ve Akdeniz’de deniz hâkimiyeti kolaylaşmıştır. Böylelikle Rus gemileri Karadeniz ve boğazlar vasıtasıyla Akdeniz’e oradan da açık denizlere inebilecektir. 1980’de imzaladıkları Dostluk ve İşbirliği Antlaşmasıyla da bu birlikteliği 20 yıl garantilemişlerdir. 1990’larda Sovyetler Birliği dağılmasıyla Birinci Körfez Savaşı döneminde Suriye ABD’ye yakınlaşmış ancak 2000’li yıllarda Putin’in Ortadoğu’ya tekrar odaklanmasıyla ilişkiler eski ahengini yakalamıştır. Beşar Esad’ın iktidara geldiği 2000 sonrasında Irak işgali döneminde batı ile yaşanan sorunlar, muhalefete batıdan gelen destek Rusya’ya yakın olmanın gerekçelerini oluşturmuştur (Akengin ve Yaşar, 2018, s.39-40).

2011 yılında başlayan olaylar ve sonrasında Rusya’nın amacı, çevreleme siyaseti izleyen ABD’nin Ortadoğu bölgesinde etkisini zayıflatmak ve kalpgâhı çevrelemesini engellemektir (Çaman, 2015, s.78). Aynı zamanda deniz ve hava hâkimiyetini kullanarak Suriye’nin müttefikliğiyle bölgede gücünü göstermeye çalışmaktadır. Klasik jeopolitik bağlamında ABD’nin Irak sonrası demokrasi nakli yapmaya devam edeceği iddiası, iki büyük gücün yeni güç merkezi üzerindeki hak iddiaları Suriye’nin de bu mücadelenin içinde kendini bulmasına sebep olmuştur.

Ratzel’in, devleti bir hücreden oluşmuş organizmaya benzeterek devletin canlı bir organizma gibi gelişme ve yayılmayı istediğini, bunu da yayılmacı politikası sayesinde ilkel ve küçük kalmış devletleri ele geçirmesi yoluyla yaptığını iddia ettiği tezi, Suriye noktasında Rusya açısından da, ABD önderliğinde batılı güçlerce de karşımıza çıkmaktadır. Alan kazanma, iki gücün de Ortadoğu’daki amaçları ve çıkarları bağlamında istedikleridir.

Rusya’nın Ortadoğu’da Suriye’yi hedef seçmesinin belli başlı nedenleri vardır. Bunlardan biri, İsrail’in ABD ile müttefik olmayı istemesi dolayısıyla Rusya kendine müttefik olarak gördüğü Suriye’yi seçmiştir. Suriye’de Komünist Partinin güçlülüğü, Suriye’nin kendisini Rusya’ya yakın hissetmesini sağlamıştır. Aynı zamanda ABD’nin

Rusya'ya karşı yürüttüğü çevreleme siyasetini engellemek için de Suriye önemli bir müttefiktir (Howard, 1974; Aktaran: Karabulut, 2007, s.69). ABD'nin çevreleme siyaseti de Spykman'ın kenar kuşak teorisinin bir yansımasıdır. Spykman'ın ileri sürdüğü teori, kenar kuşak ülkelerinin kontrolünü sağlayanın Avrasya'yı kontrol edeceği ve Avrasya'yı kontrol edenin de tüm dünya adasını kontrol edeceğiydi. Burada geçen kenar kuşak ülkelere komşu olan Suriye bu bağlamda Rusya için çok büyük önem arz etmektedir. Suriye'nin çıkarlarını kendisine yakın bulmasının ve Suriye tarafından yakın bulunmasının avantajını kullanan Rusya, Ortadoğu denkleminde Suriye'nin yanında olarak müttefikliğini kazanmaktadır. Bu aynı zamanda Ratzel'in dost- düşman devletler kategorisine göre iki devleti dost ülkeler kategorisinde değerlendirmemizi sağlamaktadır.

Kara hâkimiyet teorisinin merkezinde yer alan Rusya, kalpgâhın yani Rusya'nın hâkimiyetini yitirmemek, ABD'nin çevreleme siyasetine engel olmak için açık denizlerde müttefikleri sayesinde hâkimiyet sağlamaya çalışarak ve hava üslerini yine müttefikleri vasıtasıyla arttırarak klasik jeopolitik teorileri günümüze yansıtmaktadır. Keza, ABD de aynı mantıkla hareket etmekte, ancak söz konusu Suriye olduğunda, Suriye ve Rusya'nın birbirlerine yakın olmaları sebebiyle Rusya'nın gerisinde kalmaktadır.

5. LİBYA

5.1. 2011 Libya İç Savaşı

5.1.1. Nedenleri

1969'da 27 yaşında Libya ordusunun başında olan Muammer el Kaddafi, Libya Kralı İdris'e karşı başarılı bir askeri darbe yaptı. İdris devrildi ve Kaddafi, Libya'nın yeni yönetim organı olan Devrim Komuta Konseyi başkanı seçildi. Ateşli bir Arap milliyetçisi olarak, aşırı muhafazakâr ve Arap ülkeleri arasında daha fazla siyasi birlik hareketine ilgisiz olduğu görülen Kral İdris'i devirmek için bir grup subay ile komplo kurdu. Kral İdris'in ülke dışına çıkmasını beklediler ve Türkiye'de tedavi olduğu sırada hükümetini kansız bir darbeyle devirdiler. Monarşi kaldırıldı ve İdris Mısır'da sığınma kabulünden önce Türkiye'den Yunanistan'a geçti. 1983 yılında Kahire'de öldü (www.history.com, t.y).

1975 yılında, iktidara geldikten altı yıl sonra Kaddafi, anayasası gibi olan Yeşil Kitabın ilk cildini "Demokrasi Sorununun Çözümü" başlığıyla ilk kez yayımladı. "Üçüncü Evrensel Teori", insanların kendilerini doğrudan yönetecekleri bir kitlesel demokrasi çağında işe yarayacaktı. Kaddafi seçimlere, siyasi partilere ve halkın temsil edilmesine karşı çıkmaktadır. Demokrasinin tek gerçek şeklinin, halk komitelerinde ve meslek birliklerinde kitlelerin bir araya gelerek oluşacağını savunur. İkinci cilt, yarı-sosyalist ideallerin ve kapitalist kavramların bir karışımı olan "Ekonomik Sorunun Çözümü"nü sunmaktadır. "*Sosyalist toplumda ücretli işçiler yok, sadece ortaklıklar vardır*". Mülkün mülkiyetini yüceltmektedir: "*Başkasının evinde yaşayan, kira ödemesin ya da ödemesin özgür değildir*" (Bazzi, 2011). Kapitalizm ve komünizme karşı Cemahiriye sistemi oluşturmuş, bunu siyasi parti olmaksızın doğrudan halk yönetimi şeklinde teoride tanımlamıştır. Ona göre Arap milliyetçiliği ve İslam birbirinden ayrı düşünülemeyen bütündürler (Bölme ve diğerleri, 2011a, s.10).

1979'a gelindiğinde Libya'nın çok sayıda radikal militan gruba verdiği desteği dile getiren ABD, Libya'yı terör sponsoru devlet tayin ederek ekonomik yaptırımlar uygulamıştır. ABD, iki ülke arasındaki çatışma 1980'lerde yoğunlaştığı için yaptırımları birkaç kez genişletmiştir (Fowler ve diğerleri, t.y.).

İstihbarat raporları, Libya'lı lider Muammar el-Kaddafi'nin Roma ve Paris'teki Amerikan diplomatlarına suikast planladığını ortaya çıkardığında, Başkan Reagan, Libya'nın tüm diplomatlarını ABD'den kovdu (6 Mayıs 1981) ve Libya'nın Washington'daki diplomatik temsilciliğini kapattı. Reagan, ABD Donanması jetlerine, "ölüm çizgisi" olarak bilinen yere girmeye cesaret ettikleri takdirde Libya'lı savaşçıları vurma emri verdi (Bu, Kaddafi'nin Libya'nın karasularını 100 milden fazla uzattığını söylediği karasularını sınırlamak için yarattığı çizgi idi; ABD ve diğer deniz milletleri, Libya karasularının kıyıdan sadece 12 mil kadar uzadığını kabul eder). Libya Hava Kuvvetleri karşı saldırıya uğradı ve donanma jetleri Libya kıyılarının yaklaşık 60 mil açığında iki uçağını vurdu. Bazıları, ABD'nin Libya'dan gelecek terör tehdidini, Libya kolay bir hedef olduğu için kısmen abarttığını iddia etti. Libya, ABD'nin fiziki büyüklüğünün beşte biri kadar ve o zamanki tüm nüfusu sadece 3 milyon kadar olan, hala Ortadoğu'da sadık müttefikleri olmayan küçük bir oyuncu olarak kabul edilir. ABD yetkilileri, Libya'nın ABD hedeflerine karşı bir terör tehdidi oluşturduğunu ve Libya'nın ABD menfaatlerine önemli bir saldırı yapmak için yeterli petrol fonu bulunduğunu sürdürerek günah keçisi olarak kullanıldığı iddiasını reddetmiştir (www.pbs.org, t.y.).

5 Nisan 1986'da Batı Berlin'deki La Belle diskoda bir bombanın patlaması sonucu iki ABD'li asker ve bir Türk kadını hayatını kaybetti (Malinarich, 2001). Dört yıllık bir duruşmadan sonra, dört kişi Libya'nın emriyle bu diskoyu bombalamaktan, iki Amerikan askerini ve bir Türk kadını öldürmek ve 229 kişiyi yaralamaktan mahkûm edildi. Alman ve Amerikan hükümetlerinin istihbarat paylaşma konusundaki "sınırlı istekliliği" hakkında şikâyetle bulunan mahkeme, bombalamanın Libya gizli servisi ve Doğu Berlin'deki Libya Elçiliği tarafından planlandığını tespit etmiştir (Erlanger, 2001).

21 Aralık 1988'de Londra'dan New York'a uçan Pan Am havayollarına ait bir uçak, İskoçya'nın Lockerbie kasabası üzerinde patladı. Uçakta bulunan 259 kişinin tümü öldü. Dışişleri Bakanlığı'nın Nisan 1992'de yayımlanan "Küresel Terörizm Kalıpları, 1991" ifadesine göre, Pan Am 103'ün bombalanması "*Libya Hükümeti tarafından yetkilendirilmiş bir eylemdi*". Suriye ve İran'ın da saldırıda önemli bir rol oynadığına dair raporlar olmasına rağmen, ABD yetkilileri iki ülkeyi bu olayla ilişkilendiremedi. Libya, başta Pan Am 103 soruşturmasında şüphelileri teslim etmesini gerektiren BM Güvenlik

Konseyi kararına uymayı reddetti. Libya'nın reddi, BM'nin 1992 ve 1993'te kabul edilen daha büyük uluslararası yaptırımlara yol açtı (*Libya Revolt of 2011*, t.y.). 11 Kasım 1993 tarihli 883 sayılı karar Libya'daki yaptırımları sıkılaştırdı. Bu kararda Güvenlik Konseyi, diğer maddelerin yanı sıra, diğer ülkelerdeki Libya fonlarının ve finansal kaynaklarının dondurulmasını onayladı ve petrol arıtma ve taşımacılığı için ekipmanın Libya'ya sunulmasını yasakladı (*History of UN Sanctions on Libya*, t.y.). 1999 yılına gelindiğinde Libya, Pan Am 103 uçağının düşürülmesi şüphelisinin Hollanda'da yargılanmasını sürdürerek uluslararası toplumla daha iyi ilişkiler kurmanın önünü açmıştı. BM, Libya aleyhindeki yaptırımlarını derhal askıya aldı ve Libya ile ABD arasındaki resmi temas 18 yıl içinde ilk kez gerçekleşti (*Libya Revolt of 2011*, t.y.). 2000 yılının Mayıs ayında, bombayı yerleştirmekle görevli iki Libyalı istihbarat subayının yargılanması Hollanda'da başladı. Şubat 2001'de davalı Abdelbaset Ali Mohmed el-Megrahi'nin mahkûmiyeti ile sona erdi; ömür boyu hapis cezası aldı (www.pbs.org, t.y.).

19 Eylül 1989'da da DC-10 uçağında (UTA-772 patlaması) bir çanta patladı. Soruşturma altı Libyalıya, ömür boyu hapis cezası verilmesiyle sonuçlandı (Finnan, 2017). 31 Mart 1992 tarih ve 748 sayılı karar, silah ve hava ambargosu ve yurtdışında hizmet veren Libya diplomatik personelinin azaltılmasını emretti. Ayrıca bir Güvenlik Konseyi yaptırım komitesi kurdu. 27 Ağustos 1998 tarihli ve 1192 sayılı Karar, 748 (1992) ve 883 (1993) sayılı kararlarında ortaya konan önlemlerin tüm Üye Devletler üzerinde yürürlükte kaldığını ve bağlayıcı olduğunu ve iki sanığın kararın 2. fıkrasında belirtilen şekliyle mahkeme önünde yargılanmak amacıyla Hollanda'ya gelmesi veya Birleşik Krallık'ta veya ABD'de uygun bir mahkemede hazır olması halinde ve Libya Hükümeti'nin UTA 772'nin bombalanmasıyla ilgili olarak Fransız yargı makamlarını tatmin ettiğinde yukarıda belirtilen önlemlerin derhal askıya alınacağına karar verildi (*History of UN Sanctions on Libya*, t.y.).

2003 yılında Libyalı yetkililerce uluslararası toplumla ekonomik ve diplomatik olarak yeniden birleşmeye doğru birkaç adım atıldı. Mart ayında Libya Genel Halk Kongresi, ülkeyi yabancı yatırımlara açmaya yönelik ekonomik reform önlemlerini kabul etti. Ağustos ayında Libya, Pan Am 103 uçuşu saldırısının kurbanlarının ailelerine tazminat olarak 2,7 milyar dolar ödemeyi kabul etti. Mayıs ayında Libyalı yetkililer,

Libya'nın nükleer ve kimyasal silah programlarını kaldırmak için ABD ve İngiliz yetkililerle gizli görüşmeler başlattı. Libya, kitle imha silahları programlarını Aralık ayında terk etmeyi kabul etti (*Libya Revolt of 2011*, t.y.).

27 Nisan 2004'te Libya lideri Muammer Kaddafi, AB ile ilişkilerini geliştirmeyi amaçlayarak 15 yıldır ilk kez Avrupa'ya seyahat etti. Kaddafi'nin başvurusunun daha sonra AB hükümetleri tarafından onaylanması gerekmektedir birlikte, AB'nin Akdeniz komşularıyla birlikte yürüttüğü yardım ve ticaret programına tam üyelik isteyeceğini belirtti. Alman dışişleri bakanlığı, Libya'nın yaklaşmasını memnuniyetle karşıladı (www.telegraph.co.uk, 2004).

2003 ve 2004 yıllarındaki uluslararası yaptırımların kaldırılmasından sonra, Libya, ekonomisini ve dış ticaretini serbestleştirmek için çaba sarf etti ve zamanla ekonomik büyüme ve istikrar sağlandı. Petrol gelirindeki düşüşe rağmen, küresel ekonomik krizin Libya üzerindeki etkisi 2009 yılında sınırlı kaldı ve petrol dışı büyüme devam etti. 2011 yılının başlarında, Arap Baharı, vatandaşların Kaddafi'nin yönetimine karşı protesto gösterileriyle Libya ekonomisine zarar verdi. Petrol üretimi durduruldu. Özellikle ülkenin doğu kısmı, korkunç ekonomik koşullara ev sahipliği yapıyordu. Bingazi'deki kanalizasyon tesislerinin kırk yıldan daha eski olduğu bildirildi. Daha önce görülmemiş bir NATO hava kampanyasının desteklediği bir iç savaş patlak verdi, ülkenin ekonomisini ve bankacılık sistemini daha da aşındırdı ve nihayet Kaddafi'nin Ekim 2011'de ölümüne yol açtı. Ölümünden önce, Eylül 2011'de Uluslararası Para Fonu (IMF) yardım etmeye söz verdi. Libya'nın Ulusal Geçiş Konseyi - iç savaşın ardından - hızlı ve sürdürülebilir ekonomik iyileşmeyi sağlama çabalarındadır. Uzun vadede IMF, teknik destek, politika tavsiyesi ve talep edilmesi halinde mali destek yoluyla yardım etmeye hazır olduğunu söyledi. Kısa vadede, konseye, gelir elde etmek, para birimini dengelemek, bir ödeme sistemini yeniden kurmak ve sağlam kamu mali yönetimi sağlamak için petrol üretimini restore etme zorunluluğu getirildi (*Libya Country Review*, 2015, s.189).

5.1.2. İç Savaş

30 Eylül 2005'te Danimarka'da bir gazetede peygamber karikatürleri yayımlandı. 17 Şubat 2006'da polise göre, İtalyan konsolosluğu dışındaki bir protesto sırasında Libya'da en az 10 kişi öldü ve birkaç kişi yaralandı. Polis, peygamber karikatürlerinin çizimlerini gösteren bir tişört giyen İtalyan bakan Roberto Calderoli'ye kızdıkları gerekçesiyle yapıldığı söylenen protesto gösterilerinde Bingazi liman kentindeki binaya ateş açan protestocularla karşılaştı. İtalyan radyosuna konuşan dönemin Başbakanı, İtalyan hükümetinin politikasının İslam dinine saygılı olduğunu söyledi. İtalyan yetkililer, huzursuzluğun yaklaşık 1000 protestocunun konsolosluğu çevrelediği zaman başladığını belirtti. Libya polisi, mermileri ateşleyerek ve göz yaşartıcı gaz kullanarak onları geri tutmaya çalıştığını söyledi. İtalya'nın büyükelçiliği sekreteri, *"polis raporuna göre en az 10 gösterici öldürüldü"* dedi. Polise göre, kalabalık, Bingazi'nin merkezinde daha büyük, barışçıl bir gösteriden ayrıldı ve konsolosluğa yöneldi. İtalya dışişleri bakanlığı protestocuların topraklarına girdiğini ve binanın birinci katını ateşe verdiğini söyledi (news.bbc.co.uk, 2006).

Bu gösteri İslamofobi dalgasına ve eski sömürgeci güç İtalya'ya karşı da düzenlenmişti. Eski sömürgeci gücün konsolosluğunu savunmak için polisin ateş açması, Kaddafi rejimine karşı derin öfkenin hissedildiği Bingazi'de olayları fitilleyen unsur oldu. 2006 protestosunu anmak ve insan hakları savunucusu Fethi Terbil'in serbest bırakılması için başlayan 17 Şubat 2011 "Öfke Günü" hareketi farklı nedenlerden oluşmaktaydı. İlk protestocular büyük ölçüde dindar Müslümanlardı ve onları savunanlar da orta tabakadan insanlardı. Polisin ateş açması, Kaddafi rejiminin ülkenin doğu kısmına yapılan kötü muameleye kızgınlığını ortaya çıkardı ve Kaddafi rejiminin kolayca silah doğrultma alışkanlığını yeniden gösterdi. Tutuklanmaları protesto etmek için polis merkezinin dışında toplanan topluluğu polis dağıttı ve Kaddafi rejimi, kentin kontrolünü ele almaları için içişleri bakanını gönderdi. Protestocular Meydan El-Şecere'de toplanarak, polisin onları dağıtma girişimini başarısız kıldı. Bingazi isyanının haberleri diğer kentlere yayıldı ve protestocular El Beyda'da trafik polisi merkezini, Ez Zintan'da ise polis karakolunu yaktılar. İsyân, devlet baskısını kendi şiddetiyle denkleştirmeye çalıştı (Prajhad, 2012, s.105).

İlk başta konut problemleri ve yolsuzlukların öne sürüldüğü ekonomik sebepli gösteriler, sonrasında Kaddafi'nin yönetimden gitmesi ve güvenlik güçlerinin şiddetlerine tepkiye evrilmiştir (Bölme ve diğerleri, 2011a, s.4).

Libya halk ayaklanması yönetime karşı yapılan silahlı bir direniştir. Karşılıklı sıcak çatışmalar yaşanmıştır. Kaddafi'ye karşı üst düzey subaylar ve bakanlar halkın yanında yer almıştır. Direniş sürecinde birçok kent rejimin elinden çıkması muhaliflere heyecan vermiş ve uluslararası arenada da destek bulmuşlardır. Aşiret ve kabile şeklindeki toplum yapısı da Kaddafi'nin bu direnişe karşı koyma süresini arttıran önemli bir etkidir. Kendine yakın olan aşiretleri önemli kentlere yerleştirerek kendini koruma yoluna gitmiştir. Muhalifler, Kaddafi düşürüldükten sonrası için 5 Mart 2011'de UGK'yi kurmuş ama kendi içlerinde sonraki süreçte tam birlik yakalayamamışlardır (Semin, 2011). Bu konsey, barış ve adaletin geleceğine, bağımsız bir Libya inancını arttırmış ve farklı alanlardan bir araya gelen temsilcilerden oluşmuştur (Doğan ve Durgun, 2012, s.81).

17 Mart 2011'de BMGK, 1973 sayılı kararıyla Libya'yı uçuşa yasak bölge ilan ederek hava ve deniz müdahalesiyle sivilleri korumayı amaçlamıştır. İnsani yardım ve yabancı devlet vatandaşlarının ülkeden çıkarılması dışında uçuşların yasaklanması karara bağlanmıştır (*İktisadi Kalkınma Vakfı*, 2011).

19 Mart 2011'de Amerika, İtalya ve Kanada desteğiyle İngiltere ve Fransa Libya'ya ilk NATO müdahalesini gerçekleştirmiştir. Kaddafi ise buna misilleme yapacağını, Libya'yı savunmak için silah depolarını açacağını belirtmiştir. Saldırılarda 48 kişinin öldüğü, 150 kişinin yaralandığı teyit edilmemekle birlikte açıklanmıştır. ABD Başkanı Barack Obama "*zorba bir liderin insanlara merhametinin olmayacağını söylediğinde buna dayanamayız*" demiştir. Kaddafi ise bu müdahaleyi "*saldırganlığın sömürücü bir Haçlı seferi*" olarak tanımlamıştır ve bunun sonucunda da yeni bir Haçlı Savaşına yol açabileceğini belirtmiştir (www.bbc.com, 2011a).

NATO operasyonu silah ambargosu konulması, insani yardım gerekçesi ve uçuşa yasak bölge ilan edilmesi şeklinde havadan İzmir NATO üssü ve denizden Napoli NATO karargâhından yürütülmüştür. Rejim değişmediği sürece sivillere tehdidin

bitmeyeceği konusunda İngiltere, Fransa ve ABD ortak fikirdedirler (Bölme ve diğerleri, 2011b, s.41). 20 Mart 2011’de yapılan hava ve deniz harekâtı sonrası Kaddafi ateşkes ilan etmiştir (Şengül ve Caner, 2018, s.65).

Kaddafi’nin güçleri çöktüğü için muhalif savaşılar 21 Ağustos 2011’de Trablus’a girdi ve kalabalık, Libya liderinin posterlerini yırtarak sokaklara kutlamaya çıktı. İsyancı konvoyu şehrin batı kesimine girdi ve silahlarıyla havaya ateş açtı. İsyancılar, El Cezire Televizyonuna göre, Kaddafi’nin Bab Al-Aziziya-Jazeera kalesi dışında tüm kentin kontrol altında olduğunu söyledi. Kaddafi, devlet televizyonları üzerinden Libyalıları isyancılarla savaşmaya çağıran iki konuşma yaptı. “*Eylemde bulunmazsak, Trablus’u yakacaklarından korkuyorum. Artık su, yiyecek, elektrik ya da özgürlük olmayacak*” dedi (Ryan, 2011).

Operasyonun ilk safhalarında muhaliflere gelen desteğe rağmen başarı elde edememişler, bunda Kaddafi’nin uzun süreli iktidarı süresinde güçlendirdiği kendine yakın kabileler ve muhaliflerin arasındaki koordinasyon sorunları ile askeri açıdan yetersizlikleri etken olmuştur. Kaddafi’nin zamanla uzlaşma kapılarını kapatması, Ulusal Geçiş Konseyi (UGK)’nin uluslararası meşruiyetini ve uluslararası aktörlerin UGK’ye olan maddi ve askeri desteğini artırmış ve bu sürecin sonucunda UGK Libya’nın tek temsilcisi haline gelmiştir (Bölme ve diğerleri, 2011b, s.23).

21 Eylül 2011’de UGK, kuvvetlerinin güneydeki Sabha şehrinin çoğunun kontrolünü ele geçirdiğini söyledi. Şehir, Kaddafi’nin kuvvetlerinin kritik kalelerinden biri olarak kabul edilmişti. Kaddafi karşıtı güçlerin çabalarını canlandırmada hayati önem taşıyan NATO’nun hava saldırısının, hava kampanyasını 90 güne kadar uzatacağı belirtilmiştir (www.bbc.com, 2011b).

20 Ekim 2011’de Sirte devrimci güçlerce ele geçirilmiş ve Kaddafi öldürülmüştür (Rainey, Erson ve Henderson, 2011). 42 yıllık Kaddafi dönemi bitmiştir. Otorite boşluğu oluşmuş, yıllar boyu çözüme kavuşturulamamıştır. 23 Ekim 2011’de Libya geçici yönetimi UGK Bingazi’de ülkenin kurtuluşunu ilan etmiştir (www.haberler.com, 2011).

NATO operasyonu sonucunda bu rejim değişikliği meydana gelmiş, operasyonla Kaddafi'nin gücünü kırmak hedeflenmiştir. Bu da bir noktada müdahalede uluslararası hukukun ihlali sonucuna götürmektedir.

Başlangıçta Fransa ve İngiltere'nin uçuşa yasak bölge önerisi hali hazırda Irak ve Afganistan'ın kendisine getirdiği mali yük sonrası ABD tarafından sıcak karşılanmasa da, Kaddafi'nin sivil ölümleri arttırması sonucu insani müdahale tezleri güçlendiği için sıcak tavır takınmış ancak Ortadoğu'daki müdahaleci tavrının daha da göze batmasını istemediğinden arka planda kalarak İngiltere ve Fransa'ya destek vermeyi seçmiştir.

Libya'ya yapılan bu müdahalede insani müdahale kavramı ön planda tutulsa da Libya'nın sahip olduğu petrol kaynakları Batı'nın gözünün neden bu kadar ülkenin üzerinde olduğunu daha iyi açıklamaktadır. Ancak tek nedenin bu olduğunu söylemek de gerçekçi olmayacaktır. Libya'nın stratejik konumu da Akdeniz, Afrika, Avrupa ve Arap ülkelerini birbirine bağladığından dolayı önemli bir etkidir.

Müdahalede aynı zamanda Arap Baharı silsilesini kontrol altında tutma amacı da görülmektedir. Kendi halkına şiddet kullanan Kaddafi'nin meşruiyetini kaybettiği, dolayısıyla bu müdahaleyle bölge ülkelerindeki diğer yönetimlere bir gözdağı olması nedenler arasında sayılabilir. Ayrıca Libya müdahalesine destek veren Arap ülkeleri de kendi toplumlarında yüz yüze kaldıkları ya da ilerleyen aşamada kalabilecekleri demokrasi çağrısı altında rejime muhalif girişimlere karşı batı desteğini almak istemektedirler (Bölme ve diğerleri, 2011b, s.29-33).

5.1.3. Sonuçları

İç savaşın rejim aleyhine başarılı olmasında en büyük pay BM ve NATO müdahalesidir. Gösteriler süresince muhaliflere verdikleri destekle iç savaş, muhaliflerin kendi istedikleri gibi rejimin devrilmesiyle son bulmuştur. UGK'nin oluşturulmuş olması ve muhaliflerin savaş sürecinde tek çatı altında daha örgütlü bir şekilde davranmasına fayda sağlamıştır. Ancak kendi aralarındaki birlik rejimin devrilmesiyle muhafaza edilememiştir.

Libya’da kabilecilik kavramı rejim sonrası yine önemini muhafaza etmiş ancak aralarındaki ayrışmalar ülkenin bir istikrar sağlamasına engel teşkil etmektedirler. İç savaş sırasında çeşitli grupların ordudan ele geçirdiği silahlar da belirsizliğini korumaktadır. Libya’nın sahip olduğu petrol, uluslararası arenanın gözünün ülke üzerinde olmasının başlıca sebebidir. Rejim yıkılmış olsa da stabil bir refah devlet anlayışı oluşturulamamıştır (Şengül ve Caner, 2018, s.65-67).

İnsani müdahale gerekçesinin geçerliliğine bakılacak olursa, olayların başlangıcından müdahalenin gerçekleştiği zamana kadar geçen sürede uluslararası güvenliği tehdit edecek boyutta bir tehlike bulunduğunu söylemek güçtür. Aynı şekilde rejime karşı silahlı şekilde başkaldıran muhaliflerin demokrasi talebiyle bunu yaptığını iddia etmesi ve uluslararası arenada da destek bulması bu koşullarda ne kadar kabul edilebilir, tartışmalıdır (Sak, 2015, s.145).

5.2. Değerlendirme

Akdeniz hâkimiyeti, tarihe baktığımızda devletlerin hedefinde olmuştur. Yayıcı, Akdeniz’in önemini şu sözleriyle ifade eder:

...Doğu Akdeniz ise, genel coğrafi konumu itibariyle Dünya’nın doğusu ile batısını birbirine bağlayan ticaret yolu üzerinde bulunmaktadır ... Doğu Akdeniz’in jeopolitik ve jeostratejik açıdan en önemli adasının Kıbrıs olduğunu söylemek mümkündür. Zira Kıbrıs, Ortadoğu ve Doğu Akdeniz’in kontrol edilmesindeki işlevinden dolayı ilgi odağıdır ... Asya-Avrupa-Afrika hatta Asya-Pasifik bölgesinde etkin olmak isteyen güçler, öncelikle bu hedeflerine ulaşmak için Doğu Akdeniz Havzası’na hâkim olma ve bu alanı kontrol altında bulundurma ihtiyacını hissetmiştir. (Yayıcı, 2012, s.4-5).

Libya, Akdeniz’e kıyısı olan bir ülke olarak jeopolitik açıdan önemli bir konumda bulunmaktadır. Klasik jeopolitik açısından incelendiğinde, kalpgâhta bulunan Rusya’nın kontrolünü sağlamak isteyen ABD, Rusya’nın sıcak denizlere inmesini istememektedir. Akdeniz hâkimiyeti bu açıdan önemlidir. Libya da yukarıda Ortadoğu hâkimiyeti için Akdeniz’e kıyısı olan konumuyla stratejik bir noktada bulunduğundan ABD için önem teşkil etmektedir. Mahan’ın geliştirdiği deniz hâkimiyet teorisi kuşaklardan merkeze, denizlerden karalara doğru giden bir hâkimiyet stratejisidir.

Kalpgâhta bulunan hâkim gücün yayılcılığını engellemek için çevre denizlerde kuşatma sağlanmalıdır. Özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde ABD, Mahan'ın da tavsiye ettiği gibi savaşı uzak denizlerde ve hâkimiyetini sağlayacak şekilde istemiş, Rusya'nın sıcak denizlere inmesini engelleyecek çözüm arayışları içine girmiştir (Davutoğlu, 2001, s.160).

Ratzel'e göre, sınırlar doğal değildir. Bireyler ya da kolektif güçler bu sınırlara zarar verir ya da yeni sınırlar yaratır (Cuttitta, 2014, s. 119). Yine Ratzel' göre petrol kaynakları da güçlü devletlerin yayılcı siyasetinde önemli bir etkidir. Libya iç savaşında görülen şekliyle İngiltere, Fransa ve ABD gibi güçlü devletlerin Libya'daki iç savaşını bahane göstererek müdahalede bulunma sebebi bu petrol kaynaklarının hâkimiyetini ele geçirmek, ülkeye kendi istedikleri bir rejimi getirmektir.

Kjellen'in dost- düşman ülkeler tezi burada da karşımıza çıkmaktadır. Terör gruplarına verdiği destek nedeniyle Libya'ya ekonomik yaptırımlar uygulanmıştır. Düşmanımın dostu düşmanımdır şeklinde bir çıkarım devletlerarası ilişkilerde de mümkün gözükmektedir.

Keza, kenar kuşak yani rimland ülkelerine baktığımızda, Libya'ya yakın konumdadırlar. Akdeniz, aynı şekilde kenar kuşak içerisine dâhil edilebilir konumdadır. Libya müdahalesinin ülkeler açısından önemi bundan kaynaklıdır. Libya'da çıkan karışıklık dolaylı olarak çevre ülkeleri de etkilemiştir. Nitekim Arap Baharı silsilesinde de gördüğümüz gibi domino etkisi kendini göstermiştir. Kenar kuşakta hâkimiyet kurarak kalpgâha hâkim olmak ya da kenar kuşak ülkeleri hâkimiyet altında tutarak kalpgâhın dünyaya açılmasını engellemek burada amaçlanandır.

ABD, müdahalede geri planda durmaya çalışıp yerini Fransa'ya bırakmaya çalışsa da, geniş perspektiften bakıldığında müdahalenin ABD için önemi daha iyi anlaşılacaktır. Ortadoğu denklemine gücünü kaybetmek istemeyen ABD, bölge ülkelerine zaman zaman demokrasi, kitle imha silahı, terörizm gibi nedenlerle yaptığı müdahalelerle bölgedeki etkisini göstermeye çalışmaktadır. Nitekim Libya müdahalesinde ABD'nin öne sürdüğü ve klasik jeopolitiğin de argümanlarından olan gerekçeler insani yardım, demokrasi nakli gibi sebepler olsa da geri planda yatan sebep

Libya’da diğer Ortadoğu ũlkeleri gibi hâkimiyetin devam etmesiydi. Her ne kadar klasik jeopolitiğin argũmanlarından olan demokrasi naklinin sağlanması konusu ũne sũrũlmũş nedenlerden olsa da bunun gerçekçi olmadığı aşikârdır.

Libya’ya hava ve deniz ũsleri ũzerinden yapılan mũdahaleler ise yine klasik jeopolitik kapsamında hava hâkimiyeti ve deniz hâkimiyetinin ũnemini gŕstermesi açısından mũhimdir. Havadan İzmir NATO ũssũ ve denizden Napoli NATO karargâhından yũrũtũlen NATO mũdahalesi ile deniz ve hava hâkimiyetine sahip olan gũçlerin uygulayabileceği yaptırımları gŕrmemiz mũmkũn olmuştur. Batının bu ũslere sahip olması klasik jeopolitikteki alan yaratma mũcadelesinin de uygulamaya konulması açısından kendini gŕstermektedir.

Libya mũdahalesi klasik jeopolitik teorileri yansıtması bakımından Suriye kadar doğrudan olmamakla beraber, daha ũst çerçeveden bakıldığında ve daha dolaylı olmasına rağmen tũm etkenler gŕz ũnũnde bulundurulduğunda klasik jeopolitiğin yansıtması olarak yorumlanabilmektedir.

6. TÜRKİYE

6.1. Tezkere Krizi

ABD'nin Irak'a müdahalesi sınır komşusu olması itibariyle hem Türkiye açısından müdahalenin olası sonuçları, kendisine etkileri bağlamında iç siyaset tartışması oluşturmuş; hem de ABD açısından bakıldığında Türkiye'nin müttefikliğinin önemi bağlamında ABD tarafında önem arz etmiştir. Türkiye, işgale destek anlamında ABD tarafından baskı altında bırakılmıştır. ABD deniz piyade komutanı General James Jones tarafından ileri sürülen Türkiye üzerinden Irak'a kuzey cephesi açma planı kapsamında "Türkiye-ABD Hükümetleri Arasında Irak Harekâtına İlişkin Karşılıklı Destek ve İşbirliği Hakkında Mutabakat Muhtırası" 13 Ocak 2003 belgesi ile Türkiye'ye iletilmiştir. Türkiye'den talep edilenler ise on iki havaalanının ve dört limanın kullanıma açılması, kara birliklerine destek amaçlı lojistik ve taktik toplanma bölgeleri oluşturulması gibi şartlardı (Dikmen Caniklioğlu, 2007, s.33-35). Türkiye kuzeyden yapılacak kara harekâtına karşı değildi ancak ABD'nin şartlarından dolayı sınırlılık söz konusuydu.

İlk olarak 6 Şubat 2003'de TBMM kapalı oturumunda "*ABD'nin Irak müdahalesi kapsamında her türlü olasılığa karşı güvenlik önlemleri alınması amacıyla Hükümet yetkilendirilmiş, askeri harekâta kullanılabilecek askeri üs ve tesisler ve limanların alt yapı çalışmaları için ABD mensubu askeri ve teknik personelin 3 ay süreyle Türkiye'de bulunmasına izin verilmesi*" karara bağlanmıştır (www.tbmm.gov.tr, 2003). 28 Şubat 2003 tarihinde ABD birlikleri Türkiye'ye gelmişler, hazırlık amaçlı havaalanları, limanlar ve terminallerde yerinde incelemeler yapmışlardır (Dikmen Caniklioğlu, 2007, s.38).

İkinci tezkere, 1 Mart 2003 tarihinde yapılan TBMM oturumunda görüşülen ancak karar yeter sayısında gereken salt çoğunluğun sağlanamadığından reddedilen tezkeredir (www.tbmm.gov.tr, 2003):

...Türk Silahlı Kuvvetleri'nin yabancı ülkelere gönderilmesine ve ... kullanılmasına, uluslararası meşruiyet kuralları çerçevesinde... yabancı silahlı kuvvetler unsurlarının Hükümetin tespit edeceği mücavir bölgelerde geçici olarak konuşlandırılmak üzere altı ay süre ile Türkiye'de

bulunmasına;... muharip unsurların geçici olarak konuşlandırıldıkları bölgelerden Türkiye dışına intikallerinin en kısa sürede tamamlanması ve yabancı hava ve deniz kuvvetleri ile özel kuvvetler unsurlarının muhtemel bir harekâta kullanılmalarını sağlayacak şekilde konuşlanmaları ve ... Türk hava sahasını üst uçuş amacıyla kullanmaları için gerekli düzenlemelerin yapılmasına;..., Anayasa'nın 92. maddesi uyarınca izin verilmesi... (Dikmen Caniklioğlu, 2007, s.40).

Bu tezkere metniyle amaçlanan, Türkiye'nin güvenliğini, birlik ve beraberliğini, toprak bütünlüğünü tehdit eden terör yapılanmalarının önüne geçmek; gerçekleştiği takdirde Türkiye için de çok büyük sıkıntılar doğuracak olan Irak'ın parçalanmasını engelleyici adımlar atmak; Kuzey Irak'tan Türkiye'ye toplu göç ihtimaline karşı önlemler geliştirmek; Irak'ın silahsızlandırılmasına katkıda bulunmaktır.

Üçüncü tezkere ise, kapsam ve sınırları Hükümet tarafından belirlenecek olan, Türk Silahlı Kuvvetlerinin Kuzey Irak'a gönderilmesine, caydırıcılık amaçlı Kuzey Irak'taki bu kuvvetlerin belirlenecek esaslar kapsamında kullanılmasına ve askeri harekât çerçevesinde yabancı silahlı kuvvetlere mensup hava unsurlarının Türk hava sahasında Türk makamlarının belirlediği kurallara bağlı olarak kullanımı için gerekli düzenlemelerin Hükümetçe yapılmasına 6 ay süreyle izin verilmesi konularını kapsayan, TBMM'de 20 Mart 2003'te görüşülerek 21 Mart 2003'te Resmi Gazete'de yayımlanan tezkeredir. Metin şu şekildedir:

...Türk Silahlı Kuvvetleri'nin Kuzey Irak'a gönderilmesine; etkili bir caydırıcılığın sürdürülmesi amacıyla Kuzey Irak'ta bulunacak bu kuvvetlerin gerektiğinde belirlenecek esaslar dairesinde kullanılmasına ve muhtemel bir askeri harekât çerçevesinde yabancı silahlı kuvvetlere mensup hava unsurlarının Türk hava sahasını Türk makamları tarafından belirlenecek esaslara ve kurallara göre kullanmaları için gerekli düzenlemelerin Hükümet tarafından yapılmasına Anayasanın 92. Maddesi uyarınca altı ay süre ile izin verilmesi ... kararlaştırılmıştır. (www.tbmm.gov.tr, 2003).

İkinci ve üçüncü tezkere metinlerinin farkı, yabancı silahlı güçlerin Türkiye'de yer almasıyla ilgili, ikinci tezkerede yer alan ayrıntıların, üçüncü tezkerede yer almamasıdır (Dikmen Caniklioğlu, 2007, s.41). Türk askerinin gideceği ülkenin adı üçüncü tezkerede açıkça belirtilmiş ve yabancı silahlı kuvvetler mensuplarınınsa

Türkiye’de yapabilecekleri hava sahası kullanımıyla sınırlandırılmıştır (Göztepe, 2003, s.99).

ABD Başkanı Bush, 19 Mart 2003 gecesi Irak’a karşı savaş başlatılmasını emretmiş ve ülkenin güney sınırına yığılan Amerikan kuvvetleri Saddam Hüseyin’i öldürmek için gerçekleştirilen ama başarısız olan saldırı da dâhil ülkeyi silahsızlandırmak için vuruşlara başlamıştır. Amerikan güçlerinin Saddam ve liderliğinin toplantı yaptığını düşündüğü yer olan Bağdat’ta bir yerleşkeye başlatılan ilk saldırılardan yaklaşık 45 dakika sonra yaptığı ulusa sesleniş konuşmasında, “*Emirlerim doğrultusunda, koalisyon kuvvetleri Saddam Hüseyin’in savaşıma kabiliyetini baltalamak için askeri öneme sahip belirli hedefleri vurmaya başladı*” demiştir. Amerikan ve İngiliz savaş uçakları güney Irak’a bombalamalara başladı ve sınırdaki Irak askerleri teslim oldular. Amerikalı yetkililer mevcut Irak rejimindeki değişikliğin uluslararası terörist faaliyetleri ortadan kaldıracığını, terör ağlarını bozma ve dünyadaki teröristleri yakalama faaliyetlerine de yardımcı olacağını arz etti (Sanger ve Burns, 2003).

2003 yılında Türkiye adına ABD ile müzakere yürüten heyet başkanı ve eski milletvekili Deniz Bölükbaşı tezkerenin geçmesi için çaba sarf edenlerin başında yer almıştır. Tezkere kabul edilmiş olsaydı, Bölükbaşı’na göre, terör örgütü ağır bir darbe yemiş olacak, Barzani bağımsız Kürt devleti kurma yolunda mesafe alamayacak, Türkmenler ikinci sınıf Irak vatandaşı konumunda olmayacaktı. Örgüt, olaylar akabinde kuzey Irak’a kalıcı olarak yerleşmiştir. Bölükbaşı’na göre, Türkiye olsa da olmasa da Amerika Irak’ı işgal edeceği için kuzeyden gireceğine güneyden girmiştir. Tezkere kabul olsaydı, ABD birliklerinin yetersiz kaldığı noktalarda Türkiye müdahale edecek ve örgüte de darbe vurulmuş olacaktı. Ayrıca Barzani’nin bağımsız Kürt Devleti kurma isteğine tezkere reddiyle kolaylık sağlanmıştır (Özbey, 2017).

Anayasa 92. Maddesinde savaş hali ve silahlı kuvvet kullanılmasına izin verme başlığı altında “*Milletlerarası hukukun meşru saydığı hallerde savaş hali ilânına ve Türkiye’nin taraf olduğu milletlerarası antlaşmaların veya milletlerarası nezaket kurallarının gerektirdiği haller dışında, Türk Silahlı Kuvvetlerinin yabancı ülkelere gönderilmesine veya yabancı silahlı kuvvetlerin Türkiye’de bulunmasına izin verme yetkisi Türkiye Büyük Millet Meclisindedir*” denilmiştir. Irak müdahalesine bakıldığında

daha en başında bile ABD'nin Irak'a müdahalesini meşru sayan bir BM kararı bulunmamaktadır. Ancak savaş hali ilanı anlamında olmayan asker göndermesi ve bulundurması, kendi takdir hakkında olup yine de meşru gerekçelendirme yapılması gerekmektedir (Dikmen Caniklioğlu, 2007, s.56).

Uluslararası meşruiyet amacıyla TBMM'nin ikna edilmesi sürecinde dönemin Başbakanı aşağıdaki değerlendirme raporunu almıştır:

...Irak resmi ateşkes için belirlenen şartları ihlal etmeyi sürdürmektedir. ... bölgede barış ve güvenliğin ihyası ile Irak'ın resmi ateşkes şartlarını belirleyen 687 sayılı karara uymasının sağlanması için zorlayıcı tedbirlere başvurulması gerekli ve kaçınılmaz hale gelmiştir. Türkiye sorunun barışçı yollarla çözümünü arzulamakta ve bu yönde çaba harcamayı sürdürmektedir. Bununla birlikte, barışçı bir çözüm için gerekli şartların oluşturulmasının mümkün olmaması ihtimali de göz önünde bulundurulurken, böyle bir durumun karşımıza çıkaracağı her türlü ihtimale karşı hazırlıklı bulunulması, gelişmelerin gerekli kılacağı tedbirlerin zamanında alınabilmesi için hazırlıkların önceden buna göre planlanması ve yürütülmesi de bir zaruret olarak karşımıza çıkmaktadır (Bölükbaşı, 2008, s.81-84).

BM antlaşması 2. Madde 7. Fıkrasında, bu antlaşmanın hiçbir hükmünün BM'ye bir devletin iç konularına müdahale yetkisi vermediğini ancak aynı antlaşmanın 39. Maddesinde barış tehdidi olduğunda, barış bozulduğunda veya saldırı eylemi olduğunda barış ve güvenliğin sağlanması için tavsiyelerde bulunup silahlı kuvvet kullanımını içermeyen önlemlerin yetersiz kaldığı noktalarda hava, deniz ya da kara kuvvetleri aracılığıyla girişimlerde bulunabileceği yazılmıştır. Aynı antlaşmanın 51. maddesinde ise BM üyesi bir devletin silahlı saldırıya hedef olması durumunda meşru savunma hakkını saklı tutmuştur (BM Antlaşması, 1945). Meşru savunma hakkı fiili bir saldırının gerçekleşmesi sonrasında kabul edilebilir, herhangi bir tehdit ihtimali meşru savunma hakkının kullanılmasını hukuki kılmaz (Göztepe, 2003, s.83).

Irak'a müdahale noktasında meşru müdafaa hali, Irak'ın silahsızlanma sürecindeki ihlalleri, insan haklarına yapılan ihlaller ve teröre verilen destek ön plana sürülmüştür (Dikmen Caniklioğlu, 2007, s.65). BM Antlaşması'nda geçen meşru savunmadan kaynaklı müdahale durumu ABD'nin Irak ile ilgili öne sürdüğü gerekçeler

arasında haklı bulunmamıştır. Irak'ın kitle imha silahlarını BM'den gizli şekilde ürettiği durum olsa dahi, herhangi bir BM üyesi devletin bu gerekçeyle Irak'a saldırma hakkı bulunmayacaktı. BM Güvenlik Konseyi yetkisinde olup karar mekanizması konsey olacaktır (Göztepe, 2003, s.84).

ABD yazılı basını incelendiğinde, ABD'nin Türkiye'yi kendisini “engelleyci” ve “sorgulanan müttefik” olarak tanımladığını görmek mümkündür. Korkmaz'ın 2001-2003 yılları arasında The New York Times'da çıkan Irak ile ilgili haberleri incelediği çalışmasına baktığımızda, gazetenin genel olarak müdahale yanlısı, Saddam rejiminin devrilmesi savunucusu ve Irak'ta kitle imha silahları olduğu inancında haberler yaptığı görülmektedir. Önemli yazarlarından biri olan William Safire, yazılarında Türkiye'ye Ortadoğu politikaları kapsamında sempati besleyip Türkiye'nin önemli bir konumda olduğunu vurgulamakla birlikte, 1 Mart 2003 tezkeresinin reddi sonrasında eleştirel bir tavır takındığı anlaşılmıştır (Korkmaz, 2016, s.34-37).

28 Mart 2003 tarih ve 1472 sayılı BMGK kararında ABD ve müttefikleri hakkında işgal güçleri olarak bahsedilmiş, BM nezdinde yasal bulunmadığı ön plana çıkarılmıştır. Ayrıca Irak'ın toprak bütünlüğü ve egemenlik hakkına da vurgu yapılmaktadır. T.C. Anayasası 92. Maddesinde “...haller dışında, Türk Silahlı Kuvvetlerinin yabancı ülkelere gönderilmesine veya yabancı silahlı kuvvetlerin Türkiye'de bulunmasına izin verme yetkisi Türkiye Büyük Millet Meclisindedir” denilerek, milletlerarası antlaşma veya nezaket kuralları dışında ülkemizden asker göndermek savaş ilanına girecektir. Bu doğrultuda da, anayasal dayanak olmaksızın hareket edilmiş olacaktır (Göztepe, 2003, s.88-91). Kaldı ki, Irak müdahalesinde milletlerarası hukukun meşru saydığı bir durum da ortada bulunmamaktadır.

2002 seçimlerini kazanan iktidar partisi ile muhalefet partisinin mecliste yapılan tezkere oylamasından 264 kabul, 250 ret oyu çıkmış ve 268 salt çoğunluk sayısı sağlanamadığı için 1 Mart 2003 tezkeresi reddedilmişti (www.haberturk.com, 2013). ABD tarafından Bush ise hayal kırıklıklarını, yazdığı “Decision Points” kitabında;

Türklere, topraklarını kullanmamıza izin vermesi için aylardır baskı yapıyorduk, böylece 4. Piyade Tümeni'nden 15 bin askeri kuzeyden Irak'a sokabilecektik. Ekonomik ve askeri yardımda bulunma, Türkiye'ye

IMF'nin kilit programlarına erişim sağlaması için yardım etme ve Türkiye'nin AB'ye katılımına güçlü desteğimizi sürdürme sözü vermiştik. Bir noktada, izni alacağız gibi görünüyordu. (Dönemin başbakanı) Abdullah Gül'ün kabinesi, talebimizi onaylamıştı. Ancak TBMM 1 Mart'ta tezkereye ilişkin nihai oylamayı yaptığında, tezkere az farkla kabul edilmedi. Hayal kırıklığına ve hüsrana uğramıştım. Şimdiye kadar yaptığımız en önemli taleplerimizden birinde, NATO müttefikimiz Türkiye, Amerika'yı yarı yolda bırakmıştı.

şeklinde ifade etmiştir (www.ntv.com.tr, 2010). Dönemin gazete yazarı Fehmi Kuru, “Amerika'nın bölgeyi yeniden dizayn etme ve bunu yaparken de Türkiye'yi yanına alma noktasında, çok önceden çerçevesini belirlemiş olduğu bir projesiydi. 60 bin ABD askeri gelecek, Türkiye'de konuşlanıp, geçiş yapacak ve Irak'tan başlayarak ‘bölgeye demokrasi’ getireceklerdi” diyerek ABD'nin tezkereye bakışını anlatmaktadır (www.bbc.com, 2012c).

Dönemin Genelkurmay Başkanı, bir gazeteye verdiği röportajda, “tezkere geçseydi Kürt sorunu bugün hangi durumda olabilirdi?” sorusuna karşılık;

Çok farklı olurdu. ABD ile çok güzel bir 'Mutabakat Muhtırası' hazırlamıştık. Pürüzler küçük ayrıntılardaydı. ... Tezkere geçseydi Irak'a çok miktarda yani 4-5 tugay (20-25 bin asker) girecekti. Zaten Özel Kuvvetlerimiz oradaydı, onlar da takviye edilecekti. Sınır boyunca, özellikle geçiş alanlarında tampon bölge kurulacaktı. Ve uzun süre orada kalacaktık. Hem geçişler kontrol altında olacak, hem de gerektiğinde harekâtı oradan sürdürecektik. Kürt meselesi ayrı bir konudur, ancak PKK konusunda bugünden çok daha avantajlı konumda olacağımızı söyleyebilirim. Tezkere geçmeyince, anlaşma da imzalanamadı (www.gazetevatan.com, 2012) demiştir.

6.2. Kürt Devleti Kurulması İsteği

Birinci Dünya Savaşı sürecinde Osmanlı Devleti topraklarının paylaşımı sırasında nüfusunun büyük kısmını Kürtlerin oluşturduğu ve Ruslarla sınır olmak istenmediği için Musul'un İngilizlerin hâkimiyetinde olmaması kararlaştırılmış ancak sonrasında Rusya saf dışı kalınca petrol kaynaklarının önemi de hesap edilerek 1918'de İngilizlerce işgal edilmiştir. Savaş bitiminde ise Türk karşıtı politikaya destek verici nitelikte bir Kürt bölgesi kurulması önerilmiştir. Bu öneride kurulması istenen üç ayrı

devletin biri merkezi Diyarbakır olan Batı Kürdistan'dı. Dünya Savaşı öncesinde Ermeniler Batı için önemli bir müttefikken, tehcir sonucu azalan Ermeni nüfusundan dolayı Kürt desteği sağlanmak istenmiştir. Ancak akabinde çok sayıda ayaklanma yaşanmış, İngilizler için sorun haline gelmişlerdir. Musul sonunda, 1925 yılında İngiliz hâkimiyetindeki Irak'a bırakılmıştır.

Soğuk Savaş bitene kadar Kürtleri bölgede Türklere karşı kışkırtmayarak Türk müttefikliğini sağlamak isteyen Batı, Soğuk Savaş bitimiyle beraber politikasını değiştirmiştir. 1958'de Irak'ta monarşinin yıkılıp cumhuriyetin kurulmasıyla Abdulkadir Kasım yönetimi Batıdan uzak bir politika gütmüş, Kürt aşiretleri ise ABD, İsrail ve İran desteğiyle ayaklanmışlardır. Yönetime gelen Baas döneminde Erbil, Duhok ve Süleymaniye'de Özerk Kürt Bölgesi kurularak ayaklanma bastırılmaya çalışılmış ancak ABD'nin kışkırtmasıyla Barzani Baas yönetiminin kabul etmeyeceği isteklerde bulunmuştur.

İran-Irak Savaşı döneminde ise Kuzey Irak otorite boşluğundan yararlanılarak terör örgütünün oluşması sağlanmıştır. İran ve Suriye, Kürtlerin Türkiye'de huzursuzluk çıkarması amaçlı terör örgütünün topraklarında eğitimlerine, üs kurmalarına göz yummuşlardır. Kuzey Irak'taki bölgesel yönetime destek olan ABD, terör örgütüne de destek olmaktadır. Çünkü bu oluşumu Türkiye'ye karşı bir silah olarak görmektedir (Kaymaz, 2007, s.159-184).

Davutoğlu, ABD'nin Kuzey Irak ve Kürt Devleti kurulması isteğiyle ilgili stratejisini şu şekilde yazmıştır:

Bölgeyi mümkün olduğunca daha küçük ölçekli birimlere indirerek bölgesel güç temerküzü gerçekleştirebilecek ülkelerin sayısını azaltmak ve bu küçük ölçekli birimlerin iç çekişme ve ittifaklarını kullanarak müdahil pozisyonunu sürdürebilmek. ... Ortadoğu'da etki gücü azalmış bir Amerika'nın Avrupa ve Doğu Asya karşısındaki pozisyonu büyük bir zaaf gösterir. Ortadoğu'nun daha küçük ölçekli güç merkezlerine ayrılması İsrail'in stratejik hesapları ile de tam bir uyum arz etmektedir (Davutoğlu, 2001, s.443).

6.3. Terör Örgütü Sorunu

3713 sayılı Terörle Mücadele Kanunu'nda terör;

cebir ve şiddet kullanarak; baskı, korkutma, yıldırma, sindirme veya tehdit yöntemlerinden biriyle, Anayasada belirtilen Cumhuriyetin niteliklerini, siyasî, hukukî, sosyal, laik, ekonomik düzeni değiştirmek, Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü bozmak, Türk Devletinin ve Cumhuriyetin varlığını tehlikeye düşürmek, Devlet otoritesini zaafa uğratmak veya yıkmak veya ele geçirmek, temel hak ve hürriyetleri yok etmek, Devletin iç ve dış güvenliğini, kamu düzenini veya genel sağlığı bozmak amacıyla bir örgüte mensup kişi veya kişiler tarafından girişilecek her türlü suç teşkil eden eylemlerdir (Terörle Mücadele Kanunu, 1991) şeklinde tanımlanmıştır.

Terör sözcüğü kökenlerine baktığımızda, büyük korku, alarm durumu, panik anlamlarında kullanılan Latince “terrorem” sözcüğünden geldiğini ve 14. yüzyıla dayandığını görürüz (www.etymonline.com, t.y.-b). Ancak terör olgusu konusunda uluslararası arenada bir uzlaşa sağlanamamaktadır. Kimine göre bağımsızlık mücadelesi verenler, kimine göre devletine ihanet eden teröristler olarak adlandırılabilir. Terörizm, kimilerine göre üzerindeki baskıdan kurtulma ve özgürlüğüne kavuşma için yapılan eylemler bütünü olarak tanımlanmaktadır (Akutay, 2013, s.115-122).

1978-1984 arası dönemde Türkiye'deki PKK (Kürdistan İşçi Partisi) terör örgütünün güvenlik güçlerine yönelik silahlı eylemi olmamıştır. Bu süreç daha çok silahlı propaganda ve eğitimle değerlendirilmiştir. 1985-1990 arası dönemde geçici köy koruculuğu sistemine tepki olarak adam kaçırmalar, köy basmalar görülmüş; kendini destekleyen aşiretlerle diğerlerine karşı direniş ve çatışma göstermiştir. 1990-1993 arası dönemde, Kuzey Irak'taki otorite boşluğundan faydalanan örgüt, Avrupa'nın Türkiye'ye olumsuz tutumundan da faydalanarak devlet temsilcisi kişilere yönelik eylemleri ağırlık kazanmıştır. 1994 itibariyle şehir eylemlerine geçilmiştir (Demir, 2008, s.77-78).

Örgüt lideri, örgütün kuruluşu sonrasında Hafız Esad rejiminin Suriye Kürtlerini kontrol etmesi koşuluna bağlı olarak Suriye'ye geçmiş, örgütün kontrolü ve eğitimi için destek sağlanmıştır. 1 Ekim 1998'de dönemin Cumhurbaşkanı'nın “Suriye'ye karşı mukabelede bulunma hakkımızı saklı tuttuğumuzu, sabrımızın taşmak üzere olduğunu bir

kere daha tüm dünyaya ilan ediyorum” sözleri Suriye’ye terör örgütü konusunda bakışın ne olduğunu göstermekteydi. 9 Ekim 1998’de sahte pasaportla önce Yunanistan’a ardından Rusya’ya kaçan örgüt lideri, 12 Kasım’da İtalya’ya geçti. 16 Ocak 1999’da yeniden Rusya’ya kısa süreliğine giden örgüt lideri, Yunanistan’a dönmüş oradan da Belarus’a gitmek istemesine rağmen gidememiş ve Yunanistan’dan 2 Şubat 1999 günü Kenya’ya geçmiştir. 15 Şubat’ta Hollanda’ya gideceğini düşünürken yakalanmış ve özel uçakla İmralı’ya getirilmiştir (Tahincioğlu, 2013).

Örgüt lideri yakalandıktan sonra serhildan denilen sivil itaatsizliğe gidilmiştir. Örgütün kurucularından bir yönetici, 18 Şubat 1999’da *“Türkiye ve Kürdistan’da hiçbir ayırım göstermeksizin, her türlü şiddet haklı ve meşrudur”* demiş ve şiddet eylemleri çağrısında bulunmuştur (Özdağ, 1999, s.228).

16 Ocak 2010 tarihinde çözüm süreci doğrultusunda hazırlanan ve 4 ayrı mekanizmadan oluşan “İnsan Hakları Paketi”nin başlıkları açıklandı. Buna göre; cezaevlerinde Kürtçe gibi farklı dil ve lehçelerde görüşme yapılması, özel kanalların farklı dil ve lehçelerde 24 saat yayın yapması, farklı dil ve lehçelerde enstitü, araştırma merkezi kurulması, Yaşayan Diller Enstitüsü kurulması, yol kontrollerinin azaltılması ve yayın yasaklarının asgari seviyeye indirilmesi yönünde valiliklere genelge gönderildi (www.cnnturk.com, 2014).

2009 yılında çözüm süreci adı altında başlayan dönem 2014 yılında kabul edilen “Terörün Sona Erdirilmesi ve Toplumsal Bütünleşmenin Güçlendirilmesine Dair Kanun” ile hız kazanmış ve bu kanun ile terörün sona erdirilmesi ve toplumsal bütünleşmenin güçlendirilmesi için yürütülen çözüm sürecine ilişkin usul ve esasları düzenlemek amaçlanmıştır (Terörün Sona Erdirilmesi Ve Toplumsal Bütünleşmenin Güçlendirilmesine Dair Kanun, 2014).

2015 Haziran genel seçimlerine giden süreçte örgüt lideri, silahsızlanma çağrısında bulunmuş ancak sahada bu çağrı karşılık bulamamıştır. Seçim sonrasında saldırıları önemli ölçüde arttırmıştır. Müzakere sürecinde serbest bırakılması talep edilmiş ancak olumlu gelişme göremediklerinden Suriye’deki iç savaş sürecine paralel

olarak çatışmalarını devam ettirmişlerdir. 2015 Temmuzunda özerklik ilanında bulunan örgüt saldırılarına devam etmiştir (Özçelik ve Miş, 2018, s.32-36).

Irak işgali sonrası Irak ordusunun cephanelerinden bir kısmını elde eden ve Kuzey Irak'ta rahatça dolaşan terör örgütüne karşı ABD yönetimi hem Türkiye'nin müdahalesine engel olmuş hem de kendisi bir girişimde bulunmamıştır. Yeniden ilişkileri düzeltmek amaçlı Suriye ve İran'a karşı ABD ile ortak hareket edilmesi şartını ise kabul etmeyen Türkiye aksine İran ve Suriye ile ilişkilerini geliştirmiştir (Sinkaya, 2011, s.91).

Terör örgütünün Türkiye'ye verdiği ekonomik zararlara bakacak olursak, öncelikle güvensizlik durumu yabancı yatırımcıları olumsuz etkilemektedir. Dışarıdan gelen kaynaklarda azalmanın olması fiyatları yükseltecektir. Terör eylemlerinin getirdiği zararlar, ülkenin bütçesinde artırıma gitmesine neden olmaktadır. Terör eylemlerinin görüldüğü yerlereyse yatırımların yapılması azalmaktadır. Ekonomiye etki eden başka boyut turizmdir. Ülkede meydana gelen terör eylemleri ülkeye gelmeyi düşünen turistlerde de güvensizlik oluşturmaktadır (Erdem, 2018, s.58).

6.4. Değerlendirme

11 Eylül 2001 tarihli İkiz Kulelere saldırılar sonrasında ABD Başkanı Bush ve Yeni Muhafazakârlar, 2002 tarihli Ulusal Güvenlik Belgesi gereğince Afganistan ve Irak müdahalelerini gerçekleştirmiştir. Bu müdahalelerde demokrasi nakli, özgürlük söylemleri ön planda olmuştur. Terörizm ve zorba yöneticilerle mücadele ederek, toplumları demokrasiye teşvik etmek ve kalkınma, serbest ticaret, serbest pazarların dünyaya hâkim olmasına yardımcı olmak Bush yönetiminin stratejileri arasındadır (Efegil, 2008, 104-109).

Mackinder'in Kara Hâkimiyet Teorisi kapsamında Türkiye merkezi saran iç hilal ülkesidir. Dünya hâkimiyeti isteyen bir ülkenin de merkeze bu denli yakınlığı nedeniyle hedefe Türkiye'yi koymak istemesi şaşırtıcı olmayacaktır (Özey, 2012, s. 249).

Her ne kadar politika olarak demokrasi ve özgürlük ifadelerini kullansa da, ABD'nin bu konudaki söylemleri gerçekçi değildir. Çünkü dünya üzerinde demokrasinin uygulanmadığı pek çok baskıcı yönetim varken ABD'nin Irak, Türkiye gibi Ortadoğu

hâkimiyeti ve dünya hâkimiyeti açısından işine yarayacak ülkelere müdahaleleri ve içişlerine karışması kafalarda soru uyandırmaktadır. Klasik jeopolitik teorilerin bize söylediği gibi, daha güçlü olan devletler kendilerinden güçsüz devletlere müdahalelerde bulunarak kendi varlığının devamını garanti etmektedir. ABD'nin müdahalelerinde yapmak istediği klasik jeopolitiğin önemli yapıtaşı olan mekân yaratma arzusudur.

Türkiye'nin jeopolitik konumu, ABD için Soğuk Savaş sonrası Sovyetler Birliği'ne karşı Türkiye'yi önemli bir müttefik haline getirmiştir. Çevreleme siyaseti nedeniyle Kenar Kuşak teorisi kapsamında bir kenar kuşak ülke olması dolayısıyla maddi yardımlarda bulunmuş, NATO üyeliği sağlanarak Türkiye ABD'ye yaklaştırılmıştır. 1 Mart 2003 tezkeresinin meclisten geçmemesi krize neden olsa da Türkiye ABD'nin vazgeçmek istemediği bir ülke konumundadır (Özçelik, 2013, s. 35). Sovyetler'in Ortadoğu'ya nüfuzunu engellemek amaçlı Türkiye'nin de üyesi olduğu ilk adıyla Bağdat Paktı, sonraki adıyla CENTO olan örgütlenmeye gidilmesi bunun örneklerindedir (Bostancı, 2013, s.176).

Ratzel, devletlerin yayılmacı bir siyaset izlediğini, daha küçük ve güçsüz olan devletlerin güçlü devletler tarafından kendilerine bağımlı olmak zorunda bırakıldığını savunmaktadır. Keza ABD, kendisine saha kazanma amaçlı Irak müdahalesinde bulunmuştur ve bunu yaparken Türkiye'nin desteğini istemiştir. Ancak Türkiye ABD'nin meclisten geçmesini istediği tezkereyi onaylamayarak ABD'nin karşısında yer almıştır.

Irak'ın bölgede sahip olduğu önemli petrol kaynakları tüm dünyanın ilgi alanındadır. ABD ise bu petrol kaynaklarının hem başka bir devletin egemenliğine girmesini istememekte hem de kendisi bundan faydalanmak istemektedir. Ratzel'in teorisinde belirttiği gibi petrol gibi kaynaklara sahip devletlerin diğer devletler açısından ilgi odağı olması burada karşımıza çıkmaktadır. Irak'ın Türkiye ile uzun bir kara sınırına sahip olması Türkiye'yi bu noktada sorunun içine çekmektedir.

Yine Ratzel'in teorisi bize devletlerin ekonomik ve sosyal gelişme paralelinde yayılmacı bir politika izlediğinden bahsetmektedir. Bu yayılmacı-empyralist politika sürecinde de yeri geldiğinde şiddete başvurmanın bir yöntem olduğunu savunmaktadır. Türkiye'deki terör sorunu ekseninde ABD'nin Türkiye içişlerine müdahalesi, Irak

müdahalesinde Türkiye'ye olan yaklaşımı bu açıdan değerlendirilebilir. Ekonomik ve askeri yardımda bulunma, Türkiye'ye IMF'nin kilit programlarına erişim sağlaması için yardım etme ve Türkiye'nin AB'ye katılımına desteğini sürdürme sözü ABD'nin tezkerenin geçmesi için Türkiye'ye verdiği sözlerdir. İçişlerine müdahale ve şiddete başvurma konusunda ise terör örgütlerine verilen destek bu bağlamda değerlendirilebilir. Terör örgütünden elde edilen silahların kökenine bakıldığında ABD'nin de içinde bulunduğu raporlarla sabittir. ABD'nin terör örgütü desteği özellikle İsrail'i koruma altına alma amaçlıdır (Erdem, 2018, s. 91).

Kjellen'e göre devletler bireyler gibi dost ve düşman olma potansiyelindedir. Türkiye-ABD açısından net bir dost ya da düşman olma durumunu söyleyebilmek mümkün değildir. Zaman zaman politikada ayrılıklar yaşanmakta, zaman zaman paralel politikalar izlenmektedir. Ancak bölgedeki Kürtler ve terör sorunu açısından bakıldığında, ABD'nin destek sağlaması dolayısıyla ABD'nin müttefiki durumundadırlar ve Türkiye bu durumdan son derece rahatsızdır. ABD ile oluşan anlaşmazlıkların bir nedeni de ABD'nin Türkiye'ye bu konuda destek vermemesidir. Çünkü ABD, Irak, Suriye ve Türkiye'de Kürt oluşumunun kendisine fayda sağladığının farkındadır. ABD her ne kadar Irak ve Türkiye'nin toprak bütünlüğüne vurgu yapsa da terör örgütü oluşumunu yok etmeye yönelik herhangi bir adımları yoktur (Özçelik, 2013, s.42).

Klasik jeopolitikteki mekân kavramına baktığımızda, ABD'nin Ortadoğu temelinde kendisine mekân üretme amaçlı müdahalelerinin örneklerini Türkiye'de terör örgütlerine verdiği destekle içişlerine karışma noktasında görmemiz mümkündür. Türkiye'nin güneydoğusunda oluşturulmak istenen Kürt yönetimine meşru olarak bakılması bunun uygulamasıdır.

Haushofer, Yaşam Alanı teorisinde Rusya'nın Almanya ile bir olup dünya gücü olabileceğinden bahseder. Rusya ise Türkiye politikasında Türkiye'yi sıcak denizlere inmesi için bir koridor görmektedir. Komşularıyla yaşadığı sıkıntılarda özellikle terör bağlamında Suriye sınırında yaşadığı sıkıntılarda Suriye'de konuşlanan terör güçlerine verdiği destekle Türkiye'nin karşısında yer almaktadır (Demirel, 2017, s.37). İsrail'in Yaşam Alanı teorisi kapsamında kendi toprak parçasını genişletme politikasında ABD'nin karşısında yer almaktadır. Çünkü Ortadoğu denkleminde ABD ve İsrail

ortaklığı ile İsrail'in güç kazanması Rusya'nın işine gelmemektedir. Bu bağlamda Türkiye ile tamamen kopuk bir ilişkiyi de göze almamaktadır.

Denizlere hâkim olanın dünyaya hâkim olması görüşü nedeniyle, Türkiye üzerinden Akdeniz'e hâkim olmak isteyen ABD ve Rusya için deniz hâkimiyet teorisi kapsamında Türkiye'nin jeopolitiği çok önemli olmuştur. Üç tarafı denizlerle çevrili olmasına rağmen Türkiye'nin denizlerdeki hâkimiyeti kısıtlıdır (Özey, 2012, s.253). Arap Baharı başlangıcında Türkiye'nin, Ortadoğu'da Mısır'da İhvan iktidarı ile anlaştığı dönemlerde ve Suriye'de ilk aşamada rejimin yanında olduğu şeklinde koyduğu tavır ile sahip olduğu jeopolitik önemi, Mısır'da İhvan'ın darbeyle devrilmesi ve Suriye'de sonradan izlediği rejim karşıtı politikalar nedeniyle değişmiştir. Bu da Akdeniz hâkimiyetinde devletlerin Türkiye'ye karşı izledikleri politikalara yansımıştır (Turhan, 2016, s.23).

Türkiye'de yer alan havaalanları açısından bakacak olursak dünyanın önemli havaalanlarına neredeyse eşit uzaklıkta olması bakımından avantajlıdır. Ancak bu avantajı yeterince değerlendirememekte, etki alanı komşularınca sınırlandırılmaktadır (Özey, 2012, s.257). Yeterli hava gücüne sahip olan ABD'nin politikalarıyla, Türkiye'nin bu avantajından yararlanmak istemesi bağlamında Hava Hâkimiyet Teorisi Türkiye üzerinden uygulaması görülen bir teori olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bölge ülkeleriyle olan ilişkilere baktığımızda, Irak, Kürt Bölgesel Yönetimi ile arasını yakın tutan Türkiye'nin içişlerine müdahale ettiğini; Suriye, yaşanan iç savaşta muhaliflere destek vererek rejim karşıtı politika izleyen Türkiye'nin tavrından rahatsız olduğunu dile getirmektedir. Bu da jeopolitik olarak önemli konumda olan Türkiye'nin bölge ülkeleriyle gerginlik yaşadığının göstergesidir. Rusya, Ortadoğu hâkimiyeti için Suriye'nin yanında bulunurken Türkiye'nin tam karşı safında bulunmasından rahatsızdır. Amerika'nın bölge ülkelerinin demokratikleşmesi amacıyla ortaya koyduğu Büyük Ortadoğu Projesi kapsamında Türkiye'nin planın neresinde yer alacağı ile ilgili, İstanbul'a konferans için gelen Bernard Lewis'in yanıtı "*Türkiye'nin yeri, Türkiye'nin uygulayacağı politikalara bağlıdır*" olmuştur. 1980'lerde CIA'nin Ortadoğu şefi Graham Fulleri ise yazdığı "*Siyasal İslam'ın Geleceği ve Türkiye*" adlı kitabında Türkiye ile ilgili "*Türkiye Batı'ya her yanaştığında bir 'kenar' (diplomatik dilde 'perifer') ülkesi olarak*

görüldü. Bugün de Türkiye'ye ikincil ama riskli görevlerin ötesinde bir rol öngörüldüğünü sanmıyoruz” demiştir (Köylü, 2015, s.93-95).

11 Eylül saldırısı yaşandıktan sonra ABD'nin terörle mücadele kapsamında kendisine de zararı dokunan terör örgütlerine karşı ABD'nin uyguladığı politikaya benzer politikalar yürütülmüştür. Bu da otomatikman Rusya'nın karşısında yer almak demektir. ABD, gerek deniz hâkimiyeti teorisi kapsamında gerek kalpgâha yakınlık bağlamında kenar kuşak ve kara hâkimiyet teorileri kapsamında Türkiye'nin müttefikliğini kaybetmek istememektedir. Mackinder'ın teorisine göre Türkiye merkez bölge olan Rusya'dan gelen kara hâkimiyet gücüne maruz kalmaktadır. Yine kenar kuşak teorisi bağlamında iç çemberde yer alan Türkiye'ye Rusya'nın nüfuz ederek sıcak denizlere inmesini engellemek amaçlı NATO üyeliği de ABD için önemlidir.

7. SONUÇ VE ÖNERİLER

Klasik jeopolitik teorilerin Ortadoğu’da günümüzde etkilerini göstermek için yapılan bu araştırmada elde edilen bulgulara dayanılarak ülkelere göre aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır. Elde edilen bu sonuçlara dayanılarak önerilerde bulunulmuştur.

7.1. Irak ile İlgili Sonuç ve Öneriler

Demokrasi söylemi klasik jeopolitiğin belli başlı argümanlarından biridir. ABD, Irak müdahalesiyle demokrasi söylemini ön plana çıkarmıştır. Ancak bu demokrasi savı genel geçer bir neden olarak kabul görmemiştir. BM desteğini alamaması bunun örneğidir. Daha çok kendi politikasına hizmet edecek tarzda bir müdahale gerçekleştirmiştir.

ABD, bir diğer savı olan kitle imha silahları noktasında da geçerli delillere sahip olmadan bu müdahaleyi gerçekleştirmiştir. Müdahalenin dünyanın desteğini alabilmesi için Irak’ın bu silahlara sahip olduğunun ve dünyaya karşı bir tehdit oluşturduğunun kanıtlanması gerekirken, ABD bunu yapmak yerine bir takım raporlarla varlığını iddia ederek müdahaleyi gerçekleştirmiştir (Blix, 2003). ABD’nin kitle imha silahı ve 11 Eylül eylemlerindeki terörist gruplara destek olduğunu iddia ederek bu müdahaleyi gerçekleştirmesi bize klasik jeopolitik teoriler kapsamında Kjellen’in dost- düşman ülkeler teorisini işaret etmektedir. Nitekim Saddam rejimi Irak’ı ABD karşısında uyguladığı politikalar nedeniyle ABD açısından düşman ülke konumuna düşürmektedir.

Petrol açısından bakıldığında, güçlü bir kaynak olan petrole sahip olmak tüm devletlerin sahip olmayı arzulayacağı bir kaynaktır. Ancak bu kaynağa sahip olmak için bir devleti elinde yeterli ve inandırıcı deliller olmaksızın işgal etmek, işgalci devleti dünya arenasında haksız konuma düşürmektedir. Ratzel’in teorisinde bahsedilen gerekirse şiddet kullanılarak küçük ve ilkel kalmış ülkelere kendisine mekân üretmek maksatlı işgal politikasının uygulanabileceği ve kültürel olarak sahip olunan demokrasi, barış, insan hakları gibi değerlerin yayılmasının sağlanabileceği görüşü burada karşımıza çıkmaktadır. Ratzel, Avrupa’nın politik öneminin içinde bulunulan alanın darlığından dolayı giderek azalacağını ve Avrupa dışında yeni ve geniş sahalarda hâkimiyet kuracak devletin Darwin’ci teorinin bahsettiği şekliyle beslenip hayatına devam edeceğini öne

sürmüştür (Davutoğlu, 2001, s.103). Bu yeni alan Ortadoğu olarak karşımıza çıkmıştır. Irak, bir Ortadoğu ülkesi olarak ve içinde bulunduğu koşullar nedeniyle müdahaleye en uygun ülke olarak görülmüş ve Ratzel'in bahsettiği gibi ABD'nin yeni alan hâkimiyeti kurarak yaşamına devam etmesi şeklinde kendini göstermiştir.

Irak müdahalesi; kitlesel göç dalgası, yükselen petrol fiyatları, ulus aşırı Kürt milliyetçiliğinin yükselmesi, Şii yaşam alanının genişlemesi, İran'ın tehdit algısının artması, Suriye'nin politika değişimleri, Amerika karşıtı radikal örgütlenmenin artması gibi sonuçlara da neden olmuştur. Yükselen Kürt milliyetçiliğine karşı Türkiye, İran ve Suriye işbirliğine gitmeye başlamıştır. İran ve Suriye'nin kendilerine karşı rejim değişikliği tehdidi hissi artmış ve bu da özellikle İran'ın dış politikasında saldırgan bir seyir almasına neden olmuştur. Ayrıca işgal sonrasında Şii partilerin Irak hükümetini kurma noktasına gelişi diğer Ortadoğu ülkelerinde Şii gruplar için bir ön ayak olmuştur (Özpek, 2012 s.189-195).

Yine Haushofer'ın Yaşam Alanı teorisinde bahsi geçen şekliyle İsrail'in yaşam alanını korumak da ABD açısından Saddam rejimine karşı yürütülen bu politikada görebileceğimiz bir yaklaşımdır. İsrail, ABD'nin Ortadoğu'da sahip olduğu güçlü ve önemli bir müttefikidir. İsrail'in desteğini almak hem ABD seçimlerinde İsrail lobisinin gücünden dolayı katkı sağlayacak hem de İsrail konusunda ABD'li Hristiyanların desteğini alacaktır.

Türkiye'nin hava üsleri kullanılmak istenerek Irak müdahalesi gerçekleştirilmek istenmiştir. ABD açısından hava hâkimiyetini sağlamanın önemi bu noktada hissedilmektedir. Öyle ki Türkiye'nin sıcak yaklaşmaması sonucunda Tezkere Krizi patlak vermiştir.

Arap Baharı sürecinde yaşananlar da Irak müdahalesinin demokrasi getirmekten çok bölgeyi daha da karmaşık bir hale getirdiğinin bir göstergesi olmuştur. Bölgedeki diğer anti-demokratik rejimlerin yıkılması olarak başlayan süreç, Ortadoğu'yu içinden çıkılması güç bir hale sokmuştur.

Ortadoğu, güçlü devletlerin arka bahçe olarak kullanmaya meyilli oldukları bir bölge olduğu müddetçe bölgenin gelişmesinden bahsedilemez. Nitekim klasik

jeopolitikte bahsedilen şekliyle mekân arayışında olan güçlü devletler için, dışa bağımlı yaşamaya mahkûm izlenimi veren bölge devletlerinin gelişmesinde güçlü devletlerin yapıcı desteklerine ihtiyaçları vardır.

Kendi menfaatleri için bölge menfaatlerini yok saydığı izlenimi veren güçler, dünya arenasında hukuk dışı hareket ettikleri imajını vermektedirler. Irak müdahalesinde de bu hukuk dışılık tartışma konusu olmuştur.

Bu sonuçlara dayanarak demokratik rejimlerle yönetilen devletlere dünya sahnesinde sahip olunması için öncelikle demokratik olmayan yollardan geçmekten vazgeçilmesi önerilebilir. Her ne kadar demokrasi nakli ön plana atılan tali bir neden olsa da, söylem düzeyinde dahi bahsi geçmemelidir. Çünkü haklı bir amacı gerçekleştirmek için haksız bir yöntem kullanılması devletleri güç duruma sokmaktadır.

7.2. Suriye ile İlgili Sonuç ve Öneriler

Suriye, Batılı devletlerin kendisine karşı oluşturduğunu düşündüğü bloklaşmaya karşı, kendisine siyaseten de yakın hissettiği Rusya'nın müttefikliğini kazanmıştır. Ortadoğu denklemine ise bu müttefiklik dış politikalara yansımaktadır.

Klasik jeopolitik teoriler kapsamında değerlendirdiğimizde, Kalpgâha konumlanmış olan Rusya'nın sıcak denizlere inmesini engellemek için denizlerdeki hâkimiyet Batılı devletler için önemlidir. Rusya'nın Tartus askeri üssünü kullanarak Suriye vasıtasıyla Akdeniz hâkimiyeti Batılı devletleri rahatsız etmektedir.

Suriye'de meydana gelen iç savaş sırasında en büyük müttefiki olan Esad'ın devrilmemesi için Kjellen'in bahsettiği dost ülkeler kategorisinde olan Rusya, Suriye'den desteğini esirgememiş; öte yandan ABD ise muhalif gruplara silah ve ekonomik yardımda bulunarak düşman devlet kategorisine dâhil olmuştur.

Doğu Akdeniz'de İncirlik ve Girit üslerine ve Akdeniz filosuna sahip ABD ile Lazkiye deniz üssü ve Humeymim hava üssüne sahip Rusya'nın güç mücadelesi bize hava ve deniz hâkimiyetinin ülkelere önemini göstermektedir. Bu üslere sahiplik pek çok avantajı beraberinde getirmektedir. Örneğin Suriye'nin sahip olduğu doğal kaynaklar bile bu üslerin hâkimiyeti nedeniyle Suriye'nin elinden alınmaktadır

Kenar kuşak bölgesinde olması Suriye'nin Batılı devletlerin ilgi alanına girmesine neden olmaktadır. Nitekim Suriye gibi kenar kuşak bölgesinde olan ülkelerin hâkimiyeti, kalpgâha akabinde de dünyaya hâkim olmak için bir yapı taşı gözükmektedir.

Elde edilen bu sonuçlara dayanılarak büyük güçlerin Ortadoğu denkleminde yaşadığı vekâlet savaşları nedeniyle, Suriye, Irak gibi devletlerin etkilendiğini söylemek mümkün olmaktadır. Bunun nedeni dışa bağımlılıktır. Suriye de siyaseten ve ekonomik olarak kendi kaynaklarından faydalanabilecek ülke konumuna gelmelidir. Ülke içinde meydana gelen savaşta, rejim aleyhtarları ile rejim yanlılarının savaşı genel olarak ülkeye zarar vermiştir. Yöneticiler halkın sesine kulak vermelidir. Ayaklanmanın başlama sebepleri adil olmayan gelir dağılımı, işsizlik, düşük ekonomik refah seviyesi, yoksulluk ve demokrasi olduğundan yöneticiler bu yöndeki haklı istekleri gerçekleştirmeye yönelik adımlar atmalıdır.

Bölge ülkeleri olarak Irak-Türkiye-İran-Suriye ortak bir nokta bulmaya çalışmalıdır. Dış güçlerin müdahalesindense bölge ülkelerinin çözümü kendi kendilerine bulması daha faydalı olacaktır.

7.3. Libya ile İlgili Sonuç ve Öneriler

Dış güçlerin genel olarak daha zayıf ve anti-demokratik yönetimlere sahip devletlere müdahalelerine baktığımızda demokrasi nakli, insani müdahale gibi argümanlara sahip olduklarını görürüz. Nitekim Libya iç savaşı yaşanırken halkın içinde bulunduğu güç ekonomik koşullar, devletin topluma karşı tavrı Batılı devletleri müdahaleye kendi tabirleriyle zorlamıştır. Ancak klasik jeopolitiğin bize gösterdiği ise, bu güçlü devletlerin bu tarz müdahalelerde sadece hedef devletin çıkarlarını gözetmek olmadığı bilakis kendi çıkarları açısından çok önemli kazanımları olduğudur.

Ratzel'in klasik jeopolitik teorisinde savunduğu şekliyle, Libya sahip olduğu petrol kaynakları ve stratejik konumu nedeniyle Batılı güçlerin ilgisini çekmiştir. Libya'ya ekonomik yaptırımlar uygulanmıştır. Bu yaptırımların uygulanabilme nedeniyse Libya'nın dışa bağımlılığıdır.

Libya aynı zamanda terör desteği nedeniyle de bu yaptırımlara maruz kalmıştır. Burada ise karşımıza Kjellen çıkmaktadır. Dost- düşman ülke kavramlarını öne süren Kjellen'in bahsettiği gibi, Batılı güçler kendilerine düşman olan terör gruplarına verdiği desteği öne sürerek Libya'yı da düşman ülke gibi değerlendirmiş ve müdahalede bulunmuştur.

Rusya'nın sıcak denizlere inme politikasına karşı da yine Libya Akdeniz komşuluğuyla önem atfeder. Batılı güçler Akdeniz'de Rusya'nın sözünün geçeceği bir rejim görmek istemediklerinden gerek yaptırımlarla gerek rejimi değiştirecek müdahalelerle buna engel olmaya çalışmaktadırlar.

Kenar kuşak ülkelerine yakınlığı, hatta Akdeniz'e hâkim konumu nedeniyle kenar kuşak ülke olarak da yorumlanabilecek konumundan dolayı, kenar kuşağa hâkim olan kalpgâha hâkim olur tezi uyarınca kenar kuşak hâkimiyeti kapsamında da önem atfetmektedir.

Ekonomik ve siyasi olarak kendine yetemeyen devletler dış müdahaleye açık olurlar. Dış müdahale olmaması için kendi kaynaklarını yönetebilmelidirler. Ancak burada önemli bir diğer etken terörizme verilen destek konusudur. Dünya sahnesinde terörizme verilen destek antipati uyandırmakta ve beraberinde tehdit algısıyla birlikte müdahaleyi getirmektedir.

Libya da ekonomik açıdan kendine yetersiz, daha doğru ifadeyle kendi kaynaklarını yönetme noktasında yetersiz, bir takım terör yanlısı gruplara destek veren bir ülke profilindedir. İnsani müdahale ve tehdit algısının yıkılması için bu tarz destekler verilmemelidir. Devletler, devletlerle temas içinde olmalıdır. Meşru olmayan ve terör eylemleri gerçekleştiren gruplara yakınlık ve destek beraberinde güçlü devletlerin müdahalesine zemin hazırlamakta ve kendilerini haklı görmelerine sebep olmaktadır.

7.4. Türkiye ile İlgili Sonuç Ve Öneriler

Klasik jeopolitik teoriler bize devletlerin kendi yaşam süresini güçlü bir şekilde devam ettirebilmek için, elinde bulunan gücü değerlendirerek kendinden güçsüz

devletlerin içişlerine müdahale etmesinden ve kendisine mekân sağlamasından bahsetmektedir (Gözlü, 2011, s.66).

Dünya üzerindeki güçlü devletler dediğimizde akla ABD ve Rusya gibi ülkeler gelmektedir. ABD genel olarak topraklarından uzakta mekân yaratarak dünya gücüne sahip olma teziyle politika üretmektedir (Ataman, 2006, s.410). Bu mekânlara ise demokrasi getirme vaadinde bulunmakta, terörü bahane ederek müdahaleler yapmaktadır. Rusya ise Heartland üzerinde olmasının avantajıyla hareket etmektedir. Ancak uyguladığı politikalarda ABD'nin tersine hareket ettiği görülmektedir.

Türkiye gerek Heartland'e yakınlığı, gerek sıcak denizlere açılma potansiyeli, gerek Ortadoğu'ya açılan demokratik ülke olma özelliklerinden dolayı ülkelerin dikkatini çekmektedir. Türkiye'ye karşı oluşturulan politikalar daha çok hassas olduğu Kürt devleti oluşturulma isteği ve terör örgütü sorunundan kaynaklanmaktadır (Kaymaz, 2007, s. 187). Irak müdahalesinde ABD'nin ihtiyaç duyduğu desteği vermeyerek ABD'yi karşısına almıştır. Kenar kuşak ülkesi olmasından dolayı ABD'nin hedefindeki ülkelerden biridir. ABD Türkiye müttefikliğini Rusya ya da başka bir karşı devlete kaptırmamak derindedir.

Klasik jeopolitiğin Türkiye üzerinde etkisini sürdürdüğü aşikârdır. Ratzel'in Biyolojik Devlet teorisindeki güçlü devlet olan ABD, daha güçsüz olan Türkiye'yi ekonomik ve siyasal açıdan etkisi altında tutmaya çalışmaktadır. Tezkere Krizi'nde görüldüğü gibi bir takım yaptırımlarla Türkiye'yi tezkereyi geçirmeye ikna etmeyi denemiştir.

Kenar kuşak ülke konumunda bulunan Türkiye, iç çemberin önemli bir üyesidir. Türkiye'yi kontrol altında tutan ülke Heartland'ın hâkimiyetini kazanır; Heartland'ın hâkimiyetini tutansa dünya adasının hâkimiyetini elde eder. Irak müdahalesinde ABD'nin Türkiye'ye söz geçirmek istemesi bundandır.

Kjellen'in Organik Devlet teorisinde bahsettiği dost-düşman devletler tezi, Türkiye ve gerek bölge ülkeleri gerekse güçlü büyük devletlerle olan politikalarında görülmektedir. Ancak burada dikkat edilmesi gereken, Türkiye'nin net bir şekilde dost ya

da düşman ülke konumunda olmadığıdır. Terör desteğinde bulunan ülkelerle arasında gerilimler yaşansa da düşman oldukları şeklinde açıklamak doğru olmaz.

Haushofer'ın Yaşam Alanı teorisindeki devletlerin kendilerine yeni yaşam mekânları üretmek isteği, Türkiye üzerinde Kürt Devleti oluşturulma isteği bağlamında gözükmemektedir. ABD, Rusya gibi güçlü ülkeler, Türkiye'nin içişlerine müdahil olabilecekleri şekilde bir Kürt devleti oluşturulması ve terör örgütü konusunda Türkiye'yi zora düşürecek adımlar atmaktadırlar (Kaymaz, 2007, s.187).

Üç tarafı denizlerle çevrili olması ise Mahan'ın teorisindeki deniz hâkimiyetinden bahsetmemize neden olmaktadır. Türkiye'yi çevreleyen denizlere hükmedecek devletler buradan sıcak denizlere ve okyanuslara açılabilir. Aynı zamanda ticari açıdan da deniz hâkimiyeti önem atfetmektedir. Irak müdahalesinde deniz üslerinin kullanımı ABD'ye avantaj sağlamıştır. Bu nedenle Türkiye'yi çevreleyen denizlerde hâkimiyet kurmak istemesi doğaldır.

Özetle, klasik jeopolitik teorilerin Türkiye'ye yansımaları özellikle sınır komşularıyla olan ilişkileri bağlamında görmektedir. Ortadoğu bölgesinde demokrasiye sahip bir ülke olması, terörizmle savaş halinde olması güçlü ülkelerin, içişlerine karışmak için klasik jeopolitik bağlamında öne sürdüğü gerekçeleri ise boşa çıkarmaktadır.

Türkiye, dünya denkleminde tek taraflı bir politika izlememeli, kendi çıkarlarına hizmet edecek şekilde çok yönlü bir dış politika yürütmelidir. Çünkü tek taraflı politika yürüttüğü takdirde, Tezkere Krizi konusunda olduğu gibi bir durumla karşı karşıya kaldığında, başka dayanacağı müttefiki olmaması durumunda zora düşecektir. Yaptırımlardan en az etkilenmesinin yolu budur.

Sınır komşularıyla ilişkilerini geliştirmesi ve dostane yaklaşımlarda bulunulması toprakları üzerinde kurulmak istenen Kürt Devleti oluşumuna zemini çürütecektir. Toprak bütünlüğünü korumak için güçlü bir devlet imajı vermek zorundadır. Terör örgütüyle mücadele kapsamında yine sınır komşularının desteğini almaya çalışmalıdır. Topraklarında kurulmak istenen Kürt Devleti hem bütünlüğünü bozacak hem de Türkiye'yi dış müdahaleye daha açık hale getirecektir.

Güçlü devlet olabilmek, dış güçlere bağımsızlıkla mümkündür. Devletler, gerek ekonomik gerek siyasal olarak kendi kendine yetebilmelidir. Türkiye ise bu noktada daha fazla üretim yaparak, dışa bağımlılığını azaltmalıdır.

KAYNAKÇA

Kitaplar

- Arı, T. (2004). *Irak, İran ve ABD Önleyici Savaş, Petrol ve Hegemonya*. 2. Baskı. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Bölükbaşı, D. (2008). *1 Mart Vakası Irak Tezkeresi ve Sonrası*. İstanbul: Doğan Kitap.
- Davutoğlu, A. (2001). *Stratejik Derinlik: Türkiye'nin Uluslararası Konumu*. 100.Baskı. İstanbul: Küre Yayınları.
- Falk, R. (2004). *The Declining World Order*. New York: Routledge.
- Ferris, E. ve K. Kirişçi (2016). *The Consequences of Chaos: Syria's Humanitarian Crisis and the Failure to Protect*. Washington D.C.: Brookings Institution Press.
- Galbarith, P. (2007). *The End of Iraq: How American Incompetence Created a War Without End*. New York: Simon& Schuster Paperbacks.
- Goldstein, J. S. ve J.C. Pevehouse (2014). *International Relations*. Londra: Pearson.
- Johnson, C. (2005). *The Sorrows of Empire: Militarism, Secrecy and the End of the Republic*. İstanbul: Küre Yayınları.
- Kalaycı, R. (2011). Irak 2011. İnat, K., M. Ataman, F. Aydın ve B. Yıldırım (Ed.). *Ortadoğu Yıllığı* (içinde). Sakarya: Açılım Kitap, 2011, 33-69.
- Karabulut, B. (2013). *Strateji, Jeostrateji, Jeopolitik*. 2. Baskı. Ankara: Barış Kitabevi.
- Özdağ, Ü. (1999). *Türkiye, Kuzey Irak ve PKK*. Asam Yayınevi.
- Özey, R. (2012). *Türkiye Coğrafyası ve Jeopolitiği*. 3. Baskı. Aktif Yayınevi.
- Özey, R. (2015). *Ortadoğu Coğrafyası*. 6. Baskı. İstanbul: Aktif Yayınevi.
- Özey, R. (2017a). *Jeopolitik Tanımlar, Teoriler ve Değişimler*. 1. Baskı. Ankara: Pegem Akademi.
- Parker, W. H. (1982). *Mackinder: Geography an an Aid to Statecraft*. New York: Oxford University Press.
- Prajhad, V. (2012). *Arap Baharı, Libya Kışı*. 1. Baskı. İstanbul: Yordam Kitabevi.
- Said, E. W. (1978). *Orientalism*. New York: Penguin Publisher.
- Steel, R. (1967). *Pax Americana*. New York: Viking Yayınları.

Zinn, H. (1980). *A People's History of the United States*. New York: Penguin Publisher.

Makaleler ve Raporlar

- Abrahamsson, C. (2013). On the Genealogy of Lebensraum. *Geographisch-Ethnographische Gesellschaft Zurich & Association Suisse de G'eographie*. 68. 37-44.
- Aghayev, E. ve F. Katman (2012). Historical Background and the Present State of the Russian-Syrian Relations. *European Researcher*. 35.11-3, 2066-2070. https://www.researchgate.net/publication/235347789_Historical_Background_and_the_Present_State_of_the_Russian-Syrian_Relations (14 Nisan 2019).
- Akbulat, E. F. (2018). Suriye Çerkesleri: Suriye İç Savaşı ve Mülteci Krizine Suriye Çerkesleri Perspektifinden Bir Bakış. *Yıldız Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 2.2, 1-17. <https://dergipark.org.tr/download/article-file/564039> (5 Şubat 2019).
- Akengin, H. ve A. Yaşar (2018). Suriye'nin Jeopolitik Konumu Bağlamında Suriye-Rusya İlişkileri. 3.32, 25-57. <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/606855> . (15 Nisan 2019).
- Akutay, S. (2013). Türkiye'nin Sınır Ötesi Operasyonlarının Hukuki Çerçevesi. *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 3, 109-146.
- Alakel, M. ve A. S. Yıldırım (2014). 11 Eylül Sonrası ABD'nin Irak İşgali Sürecinde Hegemonya-Emperyalizm Tartışmalarına Eleştirel Bir Bakış. *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, 8.5. <https://doi.org/10.1088/0022-3727/42/20/205301> (20 Aralık 2018).
- Alothaimin, I. (2012) Iran And Israel's National Security In The Aftermath Of 2003 Regime Change In Iraq. Doktora tezi. İngiltere: Durham Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü.
- Arı, T. (2012). Cenevre II Neyi Değiştirdi? *Ortadoğu Analiz*, 6.61, 56-57. http://orsam.org.tr//d_hbanaliz/14tayarari.pdf (5 Aralık 2018).
- Ataman, M. (2006). Değerler ve Çıkarlar: ABD'nin Ortadoğu Politikasını Belirleyen Temel Unsurlar ve Ülkeler. *Ortadoğu Yıllığı*.
- Bağlama, M.E. (2016). Suriye'nin Stratejik Önemi ve Demografik Yapısı. *Stratejik Ortak*. <https://www.stratejikortak.com/2016/10/suriyenin-demografik-yapisi.html> (29 Ocak 2019).
- Bakar, İ. (2006). Jeopolitik Yaklaşımlar Çerçevesinde, Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Türk-Rus Yönelişleri. Doktora tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi SBF Uluslararası İlişkiler Bölümü.
- Barnard, A., M. Gordon ve J. Rudoren. (2013). Israel Targeted Iranian Missiles in Syria Attack. www.nytimes.com <https://www.nytimes.com/2013/05/05/world/middleeast/israel-syria.html%0A> (31 Ocak 2019).

- Başpınar, H. (2017). Libya'daki Gelişmeler ve Enerji. *TESPAM* <https://www.tespam.org/libyadaki-gelistmeler-enerji/> (16 Mart 2019).
- Batr, K. (2011) Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Amerikan Müdahaleciliği ve Uluslararası Hukuk. *Yönetim Bilimleri Dergisi*. 9.1, 117-134. <http://dergipark.gov.tr/comuybd/issue/4106/54080> (21 Ekim 2018).
- Bazzi, M. (2011). What Did Qaddafi's Green Book Really Say? *The New York Times*. <https://www.nytimes.com/2011/05/29/books/review/what-did-qaddafis-green-book-really-say.html> (15 Şubat 2019).
- Bilge, S. (1958). Jeopolitik. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*. 13.3, 150–174. <http://dergipark.ulakbim.gov.tr/ausbf/article/view/5000055072> (28 Mart 2019).
- Bilgili, M. (2016). Coğrafya Öğretiminde Mekân ve Yer Karmaşası Üzerine Bir Araştırma. *Coğrafya Eğitimi Dergisi*. 2.1, 11-19.
- Blix, H. (2003). *Report by Hans Blix*. <http://al-bab.com/albab-orig/albab/arab/docs/iraq/blix2003b.htm> (10 Eylül 2018).
- Blouet, B. W. (2004). The Imperial Vision of Halford Mackinder. *Geographical Journal*. 170.4, 322-329. <https://doi.org/10.1111/j.0016-7398.2004.00133.x> . (25 Ekim 2018).
- BM Antlaşması*. (1945). <https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/pdf01/3-30.pdf> (15 Ekim 2018).
- Bojang, M. (2016). The Hidden Agenda Behind the Invasion of Iraq: The Unjust War Over Iraq in 2003. *Central European Journal of Politics*. 2.2: 1–14.
- Bostancı, M. (2013). Türk-Arap İlişkilerine Etkisi Bakımından Bağdat Paktı. *Akademik Bakış*. 7.13, 171-184. <http://www.gaziakademikbakis.com/dosyalar/1572163a-8942-4851-81ce-4bc87d85fa93.pdf> (13 Nisan 2019).
- Boz, Ü. (2015). Amerikan Müdahaleciliği ve Irak: İşgal ve Çekilme. Yüksek lisans Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Bölme, S., U. Ulutaş, M. Küçükkeleş, T. Özhan ve E. Bektaş. (2011a). Batı ve Kaddafi Makasında Libya. *SETA Raporu*.
- Bölme, S., U. Ulutaş, T. Özhan, ve M. Küçükkeleş. (2011b). İsyân, Müdahale ve Sonrası: Libya'da Dönüşümün Sancıları. *SETA Raporu*. http://file.setav.org/Files/Pdf/20121126133624_setalibyada_donusumun_sancilari.pdf (7 Ekim 2018).
- Bush, G. W. (2002) *The National Security Strategy of the United States of America*. White House Washington.

- Bush, G. W. (2008). Department of Defense Service of Remembrance at the Pentagon. *Selected Speeches of President George W. Bush 2001 – 2008*, 79–82. http://georgewbush-whitehouse.archives.gov/infocus/bushrecord/documents/Selected_Speeches_George_W_Bush.pdf (15 Ekim 2018).
- Cahnman, W. J. (1943). Concepts of Geopolitics. *American Sociological Review*. 8.1, 55-59. <http://www.jstor.org/stable/2085449> , 8.1, 55–59 (28 Mart 2019).
- CENTO (t.y.) <https://www.tarihiolaylar.com/tarihi-olaylar/cento-232> (15 Nisan 2019).
- Cerrah, U. (t.y.) Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Avrasya Jeopolitiğinde Yaşanan Değişimlerin Karadeniz Güvenliğine Etkileri. <https://kafkassam.com/wp-content/uploads/so%C4%9Fuksava%C5%9F.pdf> (13 Nisan 2019).
- Chiantera-Stutte, P. (2018). Ratzel's Stone Guest: The Art Of Politics In The Work Of Friedrich Ratzel. *Journal of Historical Geography*. 61, 91-96.
- Costachie, S. (1995). German School Of Geopolitics. Evolution, Ideas, Prospects. *Romanian Review of Political Geography*. 13.2, 264-276.
- Cuttitta, P. (2014). Migration Control in the Mediterranean Grenzsraum: Reading Ratzel in the Strait of Sicily. *Journal of Borderlands Studies*. 29.2, 117-131. <https://doi.org/10.1080/08865655.2014.915701> (5 Mart 2019).
- Çaman, M.E. (2015). Suriye Örneğinde Türkiye Ve Rusya Arasındaki Jeopolitik İhtilafının İdeolojik Nedenleri. *Barış Araştırmaları Ve Çatışma Çözümleri Dergisi*. 3.2, 65-100. <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/203091> (18 Nisan 2019).
- Delahunty, R. J. ve J. Yoo (2009). The “Bush Doctrine”: Can Preventive War Be Justified? *Harvard Journal of Law & Public Policy*. <https://scholarship.law.berkeley.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1774&context=facpubs> (25 Aralık 2018).
- Demir, C. K. (2008). Öğrenen Örgütler ve Terör Örgütleri Bağlamında PKK. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*. 5.19, 57–88.
- Demirel, G. (2017). Terör Örgütlerinin Kimlik İnşasında Etkisi: PYD-YPG ve Suriye'de Kürt Kimliği. *Ulusa: Uluslararası Çalışmalar Dergisi*. Özel Sayı: 25-41.
- Dikmen Caniklioğlu, M. (2007). Ulusal ve Uluslararası Hukuk Işığında Türkiye'nin 2003 Tezkere Serüvenine İlişkin Görüşler- Düşünceler. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*. 9.2, 29–98.
- Doğan, G. ve B. Durgun. (2012). Arap Baharı ve Libya: Tarihsel Süreç Ve Demokratikleşme Çerçevesinde Bir Değerlendirme. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 1.15, 61–90.

- Dyson, S. B. (2013). What Really Happened in Planning For Postwar Iraq? *The Journal of Public and International Affairs*. <https://doi.org/10.1002/polq.12073> . (25 Aralık 2018).
- Efegil, E. (2008). Bush Doktrini ve Dünya Güvenliğine Etkileri. *Türkiyat Araştırmaları*. 5.8, 103-123.
- Erdem, G. (2018). Uluslararası Bir Terör Örgütü Olarak PKK Ve Türkiye'nin Mücadele Politikaları Üzerinden Bir İnceleme. Yüksek Lisans Tezi. Düzce Üniversitesi SBE.
- Finnan, D. (2017). New Book About Libya's Bombing of UTA 772 - The Forgotten Flight. *The World And All Its Voices*. <http://en.rfi.fr/africa/20170610-global-focus-uta-772-forgotten-flight%0A> (5 Aralık 2018).
- Ergün, O. (2015). Postmodern Jeopolitik Ve Küresel Tasarımın Eleştirel Çözümlemesi. *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*. 6.21, 406-443.
- Erlanger, S. (2001). 4 Guilty in Fatal 1986 Berlin Disco Bombing Linked to Libya . *The New York Times*. <https://www.nytimes.com/2001/11/14/world/4-guilty-in-fatal-1986-berlin-disco-bombing-linked-to-libya.html> (10 Şubat 2019).
- Field, A. (2004). Humanitarian Intervention and the War in Iraq: Why was it always an After-Thought? *Bond Law Review*. 16.2.
- Fowler, G., D. Cordell, M. Buru, C. Brown ve N. Barbour (t.y.). *Libya*. <https://www.britannica.com/place/Libya> (5 Şubat 2019).
- Gökmen, S. R. (2010). Jeopolitik ve Uluslararası İlişkiler Çalışması. Doktora Tezi. Ankara: Orta Doğu Teknik Üniversitesi SBE.
- Göngen, M. A. (2014). Arap Baharı Karşısında ABD'nin Tutumu. *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 33, 1-18. <http://dergipark.gov.tr/download/issue-file/1128> (5 Şubat 2019).
- Gözlü, A. (2011). Kıbrıs Eskiçağı ve Jeopolitiği. Doktora Tezi. Konya: Selçuk Üniversitesi SBE Tarih Anabilim Dalı.
- Göztepe, E. (2003). Amerika'nın İkinci Irak Müdahalesinin Uluslararası Hukuk Ve Türkiye'nin Bu Savaşa Katılımının Türk Anayasa Hukuku Açısından Bir Değerlendirmesi Ya Da "Haklı Savaş"ın Haksızlığı Üzerine. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*. 59.3, 80-102.
- Günay, G. (2007). Birinci Körfez Savaşı, Irak Savaşı ve Değişen Gazetecilik. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Hacısalihoğlu, Y. (2006). Kuramsal ve Kavramsal Bir Çözümleme: Mekân, Güç, Çatışma ve Jeopolitik. *Türk Coğrafya Dergisi*. 47, 1-14. <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/198502> (9 Ekim 2018).

- Hagan, C. B. (1942). Geopolitics. *The Journal of Geopolitics*. 4.4, 478–490. https://www.jstor.org/stable/2125653?seq=1#metadata_info_tab_contents (15 Ekim 2018).
- Harunoğulları, M. (2017). Suriye İç Savaşı ve Küresel Etkilerinin Siyasi Coğrafya Açısından Değerlendirilmesi. *Marmara Coğrafya Dergisi*. 36, 315-326.
- Hinnebusch, R. (2007). The American Invasion of Iraq: Causes and Consequences. *Perceptions*. 9–27. <http://sam.gov.tr/wp-content/uploads/2012/01/Raymond-Hinnebusch.pdf> (25 Aralık 2018).
- History of UN Sanctions on Libya* (t.y.). <https://www.globalpolicy.org/component/content/article/195-libya/42383.html> (11 Şubat 2019).
- Hussain, D. (2015). ISIS: The “Unintended Consequences” Of The US-Led War On Iraq. *Foreign Policy Journal*. <https://www.foreignpolicyjournal.com/2015/03/23/isis-the-unintended-consequences-of-the-us-led-war-on-iraq/> (5 Nisan 2019).
- Itani, F. (2016). The Origins and Consequences of US Nonintervention in Syria. *Current History*, 115. 785, 337-342.
- İktisadi Kalkınma Vakfı.* (2011). https://www.ikv.org.tr/images/upload/data/files/birlesmis_milletler_guvenlik_konseyinde_alinan_karar_sonrasinda_libyaya_karsi_bir_operasyon_baslatti.pdf (5 Ekim 2018).
- İşcan, İ. H. (2004). Uluslararası İlişkilerde Klasik Jeopolitik Teoriler ve Çağdaş Yansımaları. *Uluslararası Akademik Dergi*. 1.2, 47–79. <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/539562> (7 Ekim 2018).
- Kam, E. (2003). Saddam The Morning After. *Strategic Assessment*, 5.4, 10-15.
- Kan, M. E. (2004). Klasik Jeopolitiğin Gelişimi ve Körfez. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler.
- Karabulut, B. (2007), “Karadeniz’den Ortadoğu’ya Uzanan Bir Dış Politika: Geçmişten Günümüze Suriye- Rusya İlişkileri”. *Karadeniz Araştırmaları*. 15:67-88. http://www.karam.org.tr/Makaleler/678960936_karabulut.pdf . (18 Mart 2019).
- Kaymaz, İ. Ş. (2007). Emperyalizmin Kürt Kartı. *Akademik Bakış*. 1.1, 155-190.
- Keskin, F.(2006) “İnsancıl Müdahale: 1999 Kosova ve 2003 Irak Sonrası Durum”. *Uluslararası İlişkiler Akademik Dergi*. 3.12, s. 49-70. <http://www.uidergisi.com.tr/wp-content/uploads/2011/06/Insancil-Mudahale-1999-Kosova-ve-2003-Irak-Sonrasi-Durum-.pdf> (10 Eylül 2018).
- Kocakenar, M. (2015). Amerikan Dış Politikasında Jeopolitik Teoriler ve Pratikler. *Türk Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi*. <http://www.tasam.org/tr->

TR/Icerik/19571/amerikan_dis_politikasinda_jeopolitik_teoriler_ve_pratikler (3 Aralık 2018).

Korkmaz, G. (2016). ABD'nin Afganistan ve Irak Müdahaleleri Sırasında Türkiye'nin Tutumunun ABD Medyasında Ele Alınışı. *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. 34.2, 25–52.

Kramer, R, R. Michalowski ve D. Rothe (2005). "The Supreme International Crime": How the U.S. War in Iraq Threatens the Rule of Law. *Social Justice*. 32.2, 52-81.
<https://www.jstor.org/stable/pdf/29768307.pdf?refreqid=excelsior%3A9712ca5e110e90f143c447a91b9683b2>. (28 Mart 2019).

Krishnamurthy, V. (2015). Edward Norton Lorenz- Discoverer of Chaos. *Resonance*. 3.
<http://0213fdvgf.y.http.content.ebscohost.com.proxy2.marmara-elibrary.com/ContentServer.asp?T=P&P=AN&K=102424293&S=R&D=eue&EbscoContent=dGJyMNHr7ESeprY4yOvqOLCmr1Cep7NSsay4SbCWxWXS&ContentCustomer=dGJyMPGusVGvqbZNuePfgeyx43zx> (8 Ekim 2018).

Kristof, L. (1960). The Origin and Evolution of Geopolitics. *The Journal of the Conflict Resolution*. 4.3, 15-51.
<https://www.jstor.org/stable/pdf/172582.pdf?refreqid=excelsior%3A5d249e2336c16ff5c7035644e1eb5c06> (9 Mart 2019).

Köylü, M.(2015). Büyük Ortadoğu Projesi (BOP), Türkiye Ve Suriye. *Uluslararası İktisadi Ve İdari Bilimler Dergisi*. 2.1, 85-100.
<https://dergipark.org.tr/uiibd/issue/21612/232121> (15 Mart 2019).

Kugler, J., R. Tammen ve B. Efird, (2004). Integrating Theory and Policy: Global Implications of the War in Iraq. *International Studies Review*. 6, 163-179.

Libya Country Review. (2015). <http://www.countrywatch.com> (10 Aralık 2018).

Libya Revolt of 2011. (t.y). <https://www.britannica.com/event/Libya-Revolt-of-2011#ref300035> (10 Şubat 2019).

Lockhart, V. (2014). Geopolitics, Borders, and Federalism: Challenges for Post-War Iraq. Yüksek Lisans Tezi. Kentucky: Western Kentucky Üniversitesi Coğrafya ve Jeoloji Bölümü.

Lund, A. (2016). The Five Most Important Events in Syria in 2016. *The Century Foundation*. <https://tcf.org/>. (2016). <https://tcf.org/content/commentary/five-important-events-syria-2016/?session=1> (8 Şubat 2019).

Mackinder, H. J. (1942). Democratic Ideals and Reality: A Study in the Politics of Reconstruction, 1–207.

Mackinder, H. J. (1904). The Geographical Pivot Of History. *The Geographical Journal*, 170.4, 421-437.

- Malinarich, N.(2001) Flashback: The Berlin Disco Bombing. *BBC News*.
<http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/1653848.stm> (3 Ocak 2019).
- Newman, A. (2013). War in Syria Empowering Islamists. *The New American*. 21.
- Nihat, M. A., A. Özcan ve N. Kaptanoğlu. (2007). Riskler ve Fırsatlar Kavşağında Irak'ın Geleceği ve Türkiye. *Türkiye Ekonomi Araştırmaları Vakfı*. Ankara.
https://www.tepav.org.tr/upload/files/1271232024r5640.Riskler_ve_Firsatlar_Kavsaginda_Irak_in_Gelecegi_ve_Turkiye.pdf (22 Nisan 2019).
- Okur, M. A. (2008). Uluslararası Hukuk ve Irak Savaşı'nın Meşruiyeti. *KÖK Journal of Social and Strategic Researches*. 10.2, 9–27.
- Owens, M. T. (2015). In Defense of Classical Geopolitics. *Orbis*. 8, 463-478.
<https://doi.org/10.1016/j.orbis.2015.08.006> . (28 Mart 2019).
- Öngör, S. (1963). Siyasi Coğrafya ve Jeopolitik. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*. 18.1, 301–316.
<http://dergipark.ulakbim.gov.tr/ausbf/article/view/5000054829/5000052137> (10 Ekim 2018).
- Özbey, İ. (2017). Hâlâ 1 Mart Tezkeresinin Bedelini Ödüyoruz.
<http://www.hurriyet.com.tr/gundem/hala-1-mart-tezkeresinin-bedelini-oduyoruz-40604056> (1 Eylül 2018).
- Özçelik, S. (2013). Türkiye-Amerika Birleşik Devletleri-Irak İlişkileri: Bermuda Şeytan Üçgeni – 2000 - 2007 Dönemi Boyunca Kuzey Irak, Jeopolitik Ve PKK. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Uluslararası Avrasya Strateji Dergisi*. 2.1, 27-46.
<http://www.acarindex.com/dosyalar/makale/acarindex-1423872155.pdf> (13 Nisan 2019).
- Özçelik, N. Ve N. Miş (2018). Türkiye'deki Seçim Süreçlerinde Pkk'nın Silahlı Eylem Stratejileri. *SETA Raporu*.
- Özey, R. (2017b). Mackinder'in Heartland Teorisi'nin Düşündürdükleri. *Marmara Coğrafya Dergisi*. 35, 95-100.
- Özlük, E. (2017). Dengeleme mi Peşine Takılmak mı? Dış Politika Stratejilerini Yeniden Düşünmek. *Akademik Bakış*. 10.10, 221-263.
<https://dergipark.org.tr/download/article-file/313754> (16 Mart 2019).
- Özpek, B. (2012). En Uzun On Yıl: 11 Eylül Sonrası Ortadoğu. *Ortadoğu Etüdlere*. 3.2: 183-215.
- Poyraz, C. (2013). Irak'ın İşgalinin ABD Dış Politika Doktrinleri Çerçevesinde Oryantalist Açından Değerlendirilmesi. *Doktora Tezi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Enstitüsü.

- President Bush Outlines Iraqi Threat* (2002). <https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2002/10/20021007-8.html> (18 Kasım 2018).
- President Bush Delivers Graduation Speech at West Point* (2002). <https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2002/06/20020601-3.html> (19 Kasım 2018).
- Rainey, S., J. Ensor ve B. Henderson. (2011). Libya: October 20 As It Happened. *The Telegraph*. <https://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/africaandindianocean/libya/8840415/Libya-October-20-as-it-happened.html> (8 Ekim 2018).
- Roberts, P. ve J. D. Rockefeller (2004). Report on the U.S. Intelligence Community's Prewar Intelligence Assessments on Iraq. *Select Committee on Intelligence*. <https://nsarchive2.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB254/doc12.pdf> (5 Temmuz 2018).
- Ryan, M. (2011). Rebels Enter Tripoli, Crowds Celebrate in Streets. *Reuters*. https://www.reuters.com/article/us-libya/rebels-enter-tripoli-crowds-celebrate-in-streets-idUSTRE77A2Y920110821?feedType=RSS&feedName=topNews&utm_source=feedburner&utm_medium=email&utm_campaign=Feed%3A+reuters%2FtopNews+%28News+%2F+US+%2F+Top+News%29 (8 Ekim 2018).
- Sak, Y. (2015). Uluslararası Hukukta İnsancıl Müdahale ve Libya Örneği: Suriye'de Yaşanan ya da Yaşanacaklar için Dersler. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*.11.44, 121-153.
- Sandıklı, A. (2011). Jeopolitik Ve Türkiye Riskler Ve Fırsatlar. *Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi Raporu*. 27.
- Sanger, D. ve J. Burns. (2003). Bush Declares Start of Iraq War; Missile Said to Be Aimed at Hussein. *The New York Times*. <https://www.nytimes.com/2003/03/20/international/worldspecial/bush-declares-start-of-iraq-war-missile-said-to.html> (5 Eylül 2018).
- Scholvin, S. (2016). Geopolitics: An Overview of Concepts and Empirical Examples From International Relations. *The Finnish Institute of International Affairs*. 4. <https://www.files.ethz.ch/isn/196701/wp91-Geopolitics.pdf> (14 Mart 2019).
- Semin, A. (2011). Kaddafi Sonrası Libya'nın Geleceği. *Bilgesam*. <http://www.bilgesam.org/incele/1151/-kaddafi-sonrasi-libya'nin#.XF19wFwzZPY%0A> (4 Kasım 2018).
- Sinkaya, B. (2011). Geçmişten Günümüze Türkiye'nin Ortadoğu Politikası ve Batı Etkisi. *ODTÜ Adam Akademi*. 1, 79-100. <https://dergipark.org.tr/download/article-file/230532> (14 Ocak 2019).

- Smith, W. D. (1980). Friedrich Ratzel and the Origins of Lebensraum. *German Studies Review*. 3.1, 51-68. https://www.jstor.org/stable/1429483?seq=3#metadata_info_tab_contents. (09 Temmuz 2019).
- Sterbenc, P. (2018). How To Understand The War In Syria. *Annales Ser. Hist. Sociol.* 28, 13-28.
- Syria Country Review*. (2016). <http://www.countrywatch.com> (5 Ocak 2019).
- Şengül, B. ve C. Caner (2018). Devrimler, Kaos Ve İstikrar Arayışları İçinde Libya : Tarihsel Ve Yapısal Bir Analiz. *Uluslararası Afro- Avrasya Araştırmaları Dergisi*. 2.6, 45–70. dergipark.gov.tr/download/article-file/507937 (8 Ekim 2018).
- Taban, H. (2013) Klasik ve Eleştirel Jeopolitiğin Karşılaştırılması ve Stratejik Derinliğin Bu Bağlamda İncelenmesi. *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. 1.1, 21-31. <https://dergipark.org.tr/download/issue-full-file/29238> (5 Ocak 2019).
- Tahincioğlu, G. (2013). Kenya'dan İmralı'ya 14 Yıllık Öyküsü. *Milliyet*. <http://www.milliyet.com.tr/kenya-dan-imrali-ya-14-yilin-oykusu-gundem-1669010/> (6 Eylül 2018).
- Terörle Mücadele Kanunu* (1991). <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.3713.pdf> . (7 Kasım 2018).
- Terörün Sona Erdirilmesi Ve Toplumsal Bütünleşmenin Güçlendirilmesine Dair Kanun*. (2014). <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2014/07/20140716-1.htm> (13 Eylül 2018).
- Transcript: David Kay at Senate Hearing* (2004). <http://edition.cnn.com/2004/US/01/28/kay.transcript> . (21 Kasım 2018).
- Turhan, A. (2016). Doğu Akdeniz Ve Karadeniz'de Meydana Gelen Jeopolitik Kırılmalar Ve Türkiye Jeopolitiği. *Uluslararası Afro-Avrasya Araştırmaları Dergisi*. 2, 19-25. <https://dergipark.org.tr/download/article-file/342887> (14 Şubat 2019).
- Ural, A. (2009). Abd'nin Enerji Hâkimiyeti Teorisi Ve Büyük Ortadoğu Projesi. *Akademik Ortadoğu*. 3.2, 131-142. http://www.akademikortadogu.com/belge/ortadogu6%20makale/abdullah_ural.pdf . (16 Mart 2019).
- U.S. Secretary of State Colin Powell Addresses the U.N. Security Council* (2003). <https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2003/02/20030205-1.html> (18 Kasım 2018).

- Visbal, J.D.M. (2015). New Wars, New Challenges: Rethinking Strategic Advantages of Air Supremacy in Modern Warfare. *Revista De Derecho*. 44, 226-246.
- Weiser, D. (1994). Geopolitics: Renaissance of a Controversial Concept. *AussenPolitik*, 4, 402–403.
- Yaycı, C. (2012). Doğu Akdeniz’de Deniz Yetki Alanlarının Paylaşılması Sorunu Ve Türkiye. *Bilge Strateji*. 4.6. <http://www.bilgesam.org/incele/634/-dogu-akdeniz'de-deniz-yetki-alanlarinin-paylasilmasi-sorunu-ve-turkiye/#.XMYkTugzZPY> . (10 Nisan 2019).

İnternet Kaynakçası

- dictionary.cambridge.org (t.y.)
<https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/geopolitics>. (11 Temmuz 2018).
- en.oxforddictionaries.com. (t.y.-a).
<https://en.oxforddictionaries.com/definition/orientalism> . (15 Ekim 2018).
- en.oxforddictionaries.com. (t.y.-b).
<https://en.oxforddictionaries.com/definition/imperialism>. (15 Ekim 2018).
- en.oxforddictionaries.com. (t.y.-c).
<https://en.oxforddictionaries.com/definition/hegemony> (15 Ekim 2018).
- ideas.time.com (2013). <http://ideas.time.com/2013/11/21/a-history-of-the-world-in-twelve-maps/slide/sir-halford-mackinder-the-natural-seats-of-power-1904/> (15 Mart 2019).
- news.bbc.co.uk. (2006). "*Ten Die in Libya Cartoon Clash*"
<http://news.bbc.co.uk/2/hi/africa/4726204.stm> (12 Şubat 2019).
- news.un.org. (2013a). "*Nearly 93,000 People Killed In 'Vicious' Syria Conflict – UN Human Rights Chief*". <https://news.un.org/en/story/2013/06/442182-nearly-93000-people-killed-vicious-syria-conflict-un-human-rights-chief%0A> (30 Ocak 2019).
- news.un.org. (2013b). "*Syria: Ban Sending Official Request To Allow UN Probe Of Alleged Chemical Weapons Use*". <https://news.un.org/en/story/2013/08/447282-syria-ban-sending-official-request-allow-un-probe-alleged-chemical-weapons-use> . (30 Ocak 2019).
- www.aljazeera.com. (2013). "*Aleppo Under Attack*".
<https://www.aljazeera.com/programmes/insidesyria/2013/12/aleppo-under-attack-201312228540324413.html> (1 Şubat 2019).
- www.bbc.com. (2011a). "*Libya: US, UK And France Attack Gaddafi Forces*".
<https://www.bbc.com/news/world-africa-12796972%0A> (4 Ekim 2018).
- www.bbc.com. (2011b). "*Libya Uprising: Gaddafi 'Losing Control Of Sabha'*".
<https://www.bbc.com/news/world-africa-14999390> (5 Ekim 2018).
- www.bbc.com. (2012a). "*Turkish F-4 Warplane 'Shot Down' Near Syrian Border*".
<https://www.bbc.com/news/world-europe-18554246> (30 Ocak 2019).
- www.bbc.com. (2012b). "*Syria Army Mounts Air And Land Attack On Aleppo*".
<https://www.bbc.com/news/world-middle-east-19025955> (30 Ocak 2019).

- www.bbc.com. (2012c). “*Hilmi Özkök: Irak'a Girecektik*”.
https://www.bbc.com/turkce/haberler/2012/08/120806_turkey_ozkok (8 Ekim 2018).
- www.bbc.com. (2013a). “*Syria Conflict: John Kerry Extends US Aid To Rebels*”.
<https://www.bbc.com/news/world-middle-east-21612130> (30 Ocak 2019).
- www.bbc.com. (2013b). “*Syria Chemical Attack: What We Know*”.
<https://www.bbc.com/news/world-middle-east-23927399%0A> (30 Ocak 2019).
- www.bbc.com. (2014a). “*Türkiye Suriye Savaş Uçağını Düşürdü*”.
https://www.bbc.com/turkce/haberler/2014/03/140323_suriye_ucak (1 Şubat 2019).
- www.bbc.com. (2015a) “*Türkiye-Rusya Uçak Krizi: 10 Günde Neler Yaşandı?*”.
https://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/12/151204_rusya_krizin_10_gunu
(2 Şubat 2019).
- www.bbc.co.uk. (t.y.)
http://www.bbc.co.uk/history/events/the_september_11th_terrorist_attacks (22 Aralık 2018).
- www.cnnturk.com. (2014). “*Başlangıçtan Bugüne Gün Gün Çözüm Süreci*”.
<https://www.cnnturk.com/fotogaleri/turkiye/baslangictan-bugune-gun-gun-cozum-sureci?page=17> (7 Mart 2019).
- www.cografya.gen.tr (t.y.). <http://www.cografya.gen.tr/siyasi/devletler/irak.htm> (25 Aralık 2018).
- www.etymonline.com. (t.y.-a). <https://www.etymonline.com/search?q=geopolitics> (8 Ekim 2018).
- www.etymonline.com. (t.y.-b). <https://www.etymonline.com/search?q=terror> (18 Ekim 2018).
- www.gazetevatan.com. (2012). “*Özkök: Tezkere Geçseydi 5 Tugayla Irak'a Girecektik*”.
<http://www.gazetevatan.com/ozkok--tezkere-gecseydi-5-tugayla-irak-a-girecektik-471236-gundem/> (8 Ekim 2018).
- https://www.google.com/url?sa=i&source=images&cd=&ved=2ahUKEwimzbfE4vrhAhWIEVAKHc9QAYEQjRx6BAGBEAU&url=https%3A%2F%2Fslideplayer.com%2Fslide%2F9982596%2F&psig=AOvVaw2K51I3pnprypLqFm7I_0ZN&ust=1556815154062069 (15 Şubat 2019).
- www.haberler.com (2011). “*Libya'da "İstiklal Bayramı" Kutlanıyor*”.
<https://www.haberler.com/libya-da-istiklal-bayrami-kutlaniyor-5206360-haberi/> (8 Ekim 2018).

- www.haberturk.com. (2013). "*1 Mart Tezkeresi'nin Tutanakları Açıklanacak Mı?*".
<https://www.haberturk.com/polemik/haber/819489-1-mart-tezkeresinin-tutanaklari-aciklanacak-mi> (2 Eylül 2018).
- www.history.com. (t.y.) <https://www.history.com/this-day-in-history/qaddafi-leads-coup-in-libya> (15 Şubat 2019).
- www.hurriyet.com.tr. (2012a). "*Annan'ın Altı Maddelik Suriye Planı*".
<http://www.hurriyet.com.tr/gundem/annanin-alti-maddelik-suriye-planı-20311530> .(30 Ocak 2019).
- www.merriam-webster.com. (t.y.). <https://www.merriam-webster.com/dictionary/geopolitics> (11 Temmuz 2018).
- www.syriaahr.com. (2014). <http://www.syriaahr.com/en/?p=8636> (5 Şubat 2019)
- www.ntv.com.tr. (2010). "*Bush: 1 Mart'ta Bizi Yarı Yolda Bıraktılar*".
https://www.ntv.com.tr/dunya/bush-1-martta-bizi-yari-yolda-biraktilar,ShGEOsPHNUWRCusxdOkm_Q?_ref=infinite (8 Eylül 2018).
- www.pbs.org. (t.y.).
<https://www.pbs.org/wgbh/pages/frontline/shows/target/etc/cron.html%0A> (10 Şubat 2019).
- www.tbmm.gov.tr. (2003). https://www.tbmm.gov.tr/tbmm_kararlari/karar763.html (7 Ekim 2018).
- www.telegraph.co.uk. (2004). "*Gaddafi in Official Visit To Europe*".
<https://www.telegraph.co.uk/news/1460388/Gaddafi-in-official-visit-to-Europe.html> (8 Ekim 2018).
- www.theguardian.com. (2014). "*Bashar Al-Assad Wins Re-Election İn Syria As Uprising Against Him Rages On*".
<https://www.theguardian.com/world/2014/jun/04/bashar-al-assad-winds-reelection-in-landslide-victory> (1 Şubat 2019).
- www.theguardian.com. (2015). "*Palmyra: Historic Syrian City Falls Under Control Of ISIS*".
<https://www.theguardian.com/world/2015/may/20/syrian-city-of-palmyra-falls-under-control-of-isis> (2 Şubat 2019).
- www.theguardian.com. (2016). "*US And Russia Agree To Enforce New Syria Ceasefire*".
<https://www.theguardian.com/world/2016/feb/22/us-and-russia-agree-to-enforce-new-syria-ceasefire> (2 Şubat 2019).
- www.un.org. (2013). "*Secretary-General's Remarks To The Security Council On The Report Of The United Nations Missions To Investigate Allegations Of The Use Of Chemical Weapons On The Incident That Occurred On 21 August 2013 In The Ghouta Area Of Damascus*".

<https://www.un.org/sg/en/content/sg/statement/2013-09-16/secretary-generals-remarks-security-council-report-united-nations> (31 Ocak 2019).

www.usasabah.com. (2013). “*Suriye’yi Bekleyen Kimyasal Takvim*”.
<http://www.usasabah.com/Guncel/2013/09/13/suriyeyi-bekleyen-kimyasal-takvim> (31 Ocak 2019).

